

dorpsranden

'een onderzoek naar dorpsranden in het landschap'

In opdracht van Hogeschool Larenstein
April 2007

Lea van Liere
Katarina Nöteberg
Maike Warmerdam

begeleider:
Miloš Bobić

dorpsranden

'een onderzoek naar dorpsranden in het landschap'

Voorwoord

Het Rijk heeft besloten rivierverruimende maatregelen te treffen langs de IJssel als gevolg van aanhoudende en toenemende waterproblematiek.

Voor het landelijk gebied ten westen van Deventer heeft deze maatregel grote consequenties. Het gebied is namelijk als locatie aangemerkt waar een bypass zal moeten worden gerealiseerd. Daarnaast is het de bedoeling 3.000 woningen op te nemen in het landschap in de vorm van nieuwbouw en aanbreiding aan bestaande kernen, rekening houdend met de omgeving en het streekeigen karakter.

Aan ons, studenten van Hogeschool Larenstein studie Tuin- en Landschapsinrichting, de opdracht om deze maatregelen vorm te geven in een masterplan.

Om deze planvorming te ondersteunen en om in de toekomst op een meer verantwoorde wijze in het landschap te bouwen vonden wij het belangrijk, leuk en nuttig om onderzoek te doen naar de elementen die vormend zijn in de overgang van bebouwing naar landschap. Om zo te kunnen achterhalen wat de relatie en de interactie is van de bebouwing met het landschap.

Dit heeft geresulteerd in een onderzoek naar de opbouw van dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel.

Omdat het onderzoek in een kort tijdsbestek plaatsvond is de tijd voorbij gevlogen. De veldbezoeken waren erg leerzaam en vormden een aangename aanvulling tijdens dit onderzoek. Dankzij de prettige en intensieve begeleiding, de heldere kritieken en deskundigheid van Milos Bobic is ons onderzoek geworden tot wat het nu is. Wij willen hem hiervoor hartelijk danken.

April 2007, Velp

Lea van Liere
Katarina Nöteberg
Maike Warmerdam

Samenvatting

Dit rapport is verschenen in opdracht van Hogeschool Larenstein en is onderdeel van de afstudeerfase van de opleiding tuin-, en landschapsinrichting, afdeling ontwerpen.

Het rapport bevat een onderzoek naar dorpsranden in het landschap en heeft een directe betrekking op de ontwikkelingen in het gebied ten westen van Deventer.

Aanleiding onderzoekskeuze

In het kader van rivierverruimende maatregelen en aanhoudende waterproblematiek langs de IJssel, is besloten een bypass te ontwikkelen ter hoogte van Deventer.

Tevens wil men deze maatregel aangrijpen om in het aangewezen plangebied 3.000 woningen te realiseren in de vorm van nieuwbouw en aanbreiding aan bestaande kernen, rekening houdend met de omgeving en het streekeigen karakter.

Dit laatste blijkt tot op heden geen makkelijke opgave te zijn, gezien de hoeveelheid nieuwbouw waarbij geen enkele vorm van samenhang met de omgeving valt te bespeuren.

Daarom is er in het beleid van de stedendriehoek Apeldoorn-Deventer-Zwolle een actiepunten opgenomen om te werken aan de kwaliteitsverbetering van dorps-, en stadsranden.

Onderzoeksdoel

Om bij te dragen aan deze nieuwe uitgangspunten is onderzoek gedaan naar de elementen die vormend zijn in de overgang van bebouwing naar landschap. Daarnaast is onderzocht of deze elementen invloed hebben op de interactie tussen de dorpsrand en het landschap.

Met als doel dat de resultaten en bevindingen gebruikt kunnen worden bij nieuwe planvorming zodat de landschappelijke identiteit en de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden versterkt kunnen worden.

Hierbij is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Welke elementen spelen een rol in de opbouw van dorpsranden in het algemeen en wat zijn specifieke kenmerken van dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel?

IJsellandschap

Om de kenmerkende elementen van dorpsranden in het IJsellandschap zo goed mogelijk in beeld te krijgen zijn zowel de bebouwingkernen als de omliggende landschappen onderzocht.

Dorpsranden zijn namelijk gerelateerd aan de opbouw van het dorp. Bovendien is een dorp gerelateerd aan het landschap waarin ze voorkomen.

Daarom is op vier niveau's onderzoek verricht. Daarbij zijn eerst de landschapstypen onderzocht waaruit twee dorpen zijn gekozen. Vervolgens zijn de dorpen met de directe omgeving, de dorpen als geheel en de opbouw van één specifieke dorpsrand per dorp verder onderzocht.

De onderzochte landschappen betreffen het oeverwallenlandschap, het boslandschap en het ontginningslandschap.

Het oeverwallenlandschap wordt gekenmerkt door de parallelle ligging langs de IJssel.

De dijken waaraan de meeste dorpen zijn gesitueerd zijn bovendien erg beeldbepalend en geven in combinatie met de vloeiende patronen een sterke relatie aan met de rivier.

Verder kan het oeverwallenlandschap worden beschouwd als een kleinschalig, gevarieerd en half open landschap wat gezien inrichting en gebruik multifunctioneel is.

Het boslandschap is ten opzichte van de twee andere het meest besloten landschap. De dorpen zijn voornamelijk aan de rand van het bos gesitueerd of komen in losse eenheden in het bos voor.

Oude en nieuwe patronen komen in combinatie met elkaar voor. Het gevarieerde landschap bestaat daardoor enerzijds uit vloeiende patronen

die geënt zijn op bodemkundige en geomorfologische eigenschappen. Anderzijds overheerst een rationele indeling met rechthoekige percelen bouwland, bos en wegen die ontstaan zijn als gevolg van verschillende reorganisaties en ruilverkavelingen.

Omdat het ontginningslandschap relatief laat in gebruik is genomen komen er weinig dichte bebouwingseenheden voor. De voorkomende bebouwingseenheden bestaan voornamelijk uit boerderijen die lintvormig langs de wegen zijn gevestigd, verspreid door het gebied.

Het rechthoekige wegen- en slotenpatroon en de regelmatige, strookvormige verkaveling zorgen voor een geordende, strakke indeling. De laanbeplantingen langs de wegen versterken deze structuur.

In contrast met de dichtheid van de oeverwallen, kenmerken de komgronden zich door hun vlakke, grote openheid, grootschaligheid en rechte lijnvoering. In landschappelijk opzicht is dit bijzonder waardevol. Het verruimt de blik en speelt een belangrijke rol in de omgevingsoriëntatie.

Dorpen en randen

Als voorbeeld zal de analyse van de dorpen en randen in het oeverwallenlandschap verkort worden weergegeven.

Terwolde en Wilp zijn beiden typerende dorpen voor het oeverwallenlandschap. Dit uit zich in de sterke relatie met het dijklichaam en de terugkerende vloeiende patronen. Daarnaast bezitten beiden een historische kern en een landgoed.

Ook de typische landschapskenmerken zijn in de omgeving van beide dorpen ruimschoots aanwezig. Zo worden bijvoorbeeld de dijken bij beide dorpen begeleidt door meidoornhagen die erg karakteristiek zijn voor het oeverwallenlandschap.

Gezien de dorpsrand van Wilp kan worden geconstateerd dat de dijk waaraan de dorpsrand grenst een grote invloed heeft op de beleving ervan. De dijk vormt als het ware een buffer waardoor weinig interactie mogelijk is tussen de dorpsrand met het aangrenzende weiland. Toch sluit de dorpsrand goed aan op deze bijzondere landschappelijke structuur. De diepe kavels volgen heel duidelijk de richting van de dijk. Daarnaast geven ook de houtwallen, bomen, hagenstructuren

en weilandjes die in de dorpsrand voorkomen aansluiting met het landschap.

In tegenstelling tot de rand van Wilp oogt de dorpsrand bij Terwolde vrij kaal. Dit is te wijten aan het feit dat de dorpsrand bestaat uit vrij nieuwe woningen waarbij weinig tot geen volwassen bomen voorkomen. De overgang van bebouwing naar landschap is daardoor vrij hard. Wel is er een duidelijke zichtrelatie mogelijk vanuit de huizen naar de omliggende weilanden.

De randen lijken bij de eerste aanblik totaal niet op elkaar. Toch hebben ze veel bouwstenen die overeenkomen. Door het onregelmatige ritme en de wisselende posities van de huizen worden gevarieerde, rafelige randen gevormd wat overeenkomt met het afwisselende beeld van het oeverwallenlandschap. Kortom de variatie en gelaagdheid die het landschap kenmerkt loopt door tot de bebouwing.

Conclusie bouwstenen dorpsranden

De hierna genoemde bouwstenen zijn bepalend voor de opbouw en verschijningsvorm van een dorpsrand. Alle onderzochte randen bevatten namelijk dezelfde bouwstenen. Doordat elke bouwsteen in meerdere of mindere mate en in een andere hoedanigheid voorkomt ontstaan er verschillende dorpsranden.

Er kan onderscheid worden gemaakt in landschapsgerelateerde bouwstenen en bouwstenen die verantwoordelijk zijn voor de bebouwing en de ordening ervan.

Zo zijn het landschapsgebruik, de verkavelingstructuur, het reliëf, de mate, het ritme en het materiaal van de landschapsbeplanting alleen bepalend voor het beeld van het aangrenzende landschap.

De oriëntatie ten opzichte van het landschap, de positie op het kavel, het ritme en de massa van de bebouwing en de bebouwingstypologie zijn bepalend voor de opbouw en de ordening van de bebouwingseenheden. Ook het ritme en het materiaal van de evt. beplanting die op eigen kavel voorkomt en de mate en schaal van alle verticale elementen dragen hieraan bij.

Beide categorieën bouwstenen kunnen niet los van elkaar worden gezien. Ze komen altijd in samenhang met elkaar voor en bepalen dus samen het totaalbeeld.

Daarom kan worden geconcludeerd dat het aangrenzende landschap grote invloed heeft op de

kenmerkende elementen in de dorpsrand omdat het landschap zelf onderdeel uitmaakt van deze interactie.

Vermoedelijk heeft het aangrenzende landschap ook invloed op de bouwstenen uit de bebouwingscategorie. Bij de onderzochte dorpsranden komen namelijk bouwstenen uit beide categorieën per landschap in een overeenstemmende samenhang voor.

Tot dusver zijn er ook weinig tot geen overeenkomsten te vinden in de opbouw van dorpsranden in de landschapstypen onderling. Dat wil dus zeggen dat de onderzochte randen landschapsgebonden zijn ingericht.

Hoogstwaarschijnlijk zal de samenhang tussen landschap en ordening en opzet van de bebouwing afnemen naarmate de karakteristieke landschapselementen minder aanwezig zijn.

Hier ligt dan ook een directe link naar de streekelijkheid en het waarborgen van de genius loci. Als de landschapskarakteristieken niet meer aanwezig of als zodanig herkenbaar zijn zal er waarschijnlijk ook minder streekgebonden worden gebouwd. Waardoor verdere vervreemding van de genius loci zal optreden.

Dat onderstreept dus de urgentie van het behouden van de landschappelijke structuren en elementen.

Toepassingen

Uit het onderzoek is gebleken dat de bouwstenen die de bebouwingsvorm, de bebouwing en de ordening ervan en het landschap beïnvloeden bepalend zijn voor het totaalbeeld van de dorpsrand. Daarnaast is een goede verweven-

heid en wisselwerking tussen de bebouwing en het aangrenzende landschap niet alleen bepalend voor de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden maar ook essentieel voor het behoud en de versterking van de landschappelijke kwaliteit.

Door de bouwstenen te beïnvloeden die de dorpsrand vormen kan de wisselwerking en verwevenheid tussen beiden worden gestimuleerd.

Concreet betekend dit dat de bouwstenen die verantwoordelijk zijn voor de opbouw en ordening van de bebouwingseenheden zoveel mogelijk affectie moeten hebben met het aangrenzende landschap.

Daarnaast is het belangrijk dat landschappelijke structuren en elementen worden gehandhaafd.

Landschapskarakteristieken zoals reliëf in de vorm van dijken of sloten, verkavelingstructuren, oude akkers(essen), bossen of andere landschapsbeplantingen moeten zoveel mogelijk worden ingepast bij nieuwe planvorming. Het landschap kan zodoende als onderlegger worden gebruikt bij nieuwe planvorming.

Deze uitgangspunten gelden niet alleen op het niveau van ruimtelijke ordening, stedenbouw of landschapsinrichting, maar ook bij de inrichting van de particuliere kavels is het aan te raden zoveel mogelijk aansluiting te zoeken met het omliggende landschap.

Tot slot kunnen alle bevindingen als basis dienen voor verder onderzoek en uiteindelijk een bijdrage leveren aan de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden waardoor tevens de landschapsidentiteit zal worden gewaarborgd.

Samenvatting

Inhoudsopgave Leeswijzer

Inleiding 17

Aanleiding
Problematiek
Hypothese
Doel
Hoofdvraag en deelvragen
Methodiek

1. IJssellandschap 23

- 1.1 Ligging plangebied
- 1.2 Ontstaanswijze IJssellandschap
- 1.3 Landschapstypen
- 1.4 Oeverwallenlandschap
- 1.5 Boslandschap
- 1.6 Ontginningen
- 1.7 Conclusie
- 1.8 Definitie dorpsrand

2. Oeverwallenlandschap 36

- 2.1 4 dorpen
- 2.2 Selectie

Terwolde 42

- 2.3 Dorp en omgeving
- Dorp en opbouw
- Dorp totaal
- Dorpsrand

Wilp 52

- 2.4 Dorp en omgeving
- Dorp en opbouw
- Dorp totaal
- Dorpsrand

2.5 Bouwstenen oeverwallenlandschap 64

3. Boslandschap	70
3.1 4 dorpen	
3.2 Selectie	
Epse	76
3.3 Dorp en omgeving	
Dorp en opbouw	
Dorp totaal	
Dorpsrand	
Harfsen	86
3.4 Dorp en omgeving	
Dorp en opbouw	
Dorp totaal	
Dorpsrand	
3.5 Bouwstenen boslandschap	96
4. Ontginningen	102
4.1 4 dorpen	
4.2 Selectie	
Nijbroek	108
4.3 Dorp en omgeving	
Dorp en opbouw	
Dorp totaal	
Dorpsrand	
De Vecht	120
4.4 Dorp en omgeving	
Dorp en opbouw	
Dorp totaal	
Dorpsrand	
4.5 Bouwstenen Ontginningen	130
5. Conclusie	136
Bronvermelding	142

Leeswijzer

In dit onderzoek worden dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel ter hoogte van Deventer onderzocht. Het rapport is opgebouwd uit zes onderdelen.

Ten eerste wordt een korte inleiding gegeven waarin de aanleiding, het doel en de aanpak van het onderzoek worden beschreven.

In het daaropvolgende hoofdstuk komt de ligging en de ontstaanswijze van het onderzoeksgebied aan bod waarna vervolgens de voorkomende landschapstypen verder zullen worden ontrafeld.

De drie hoofdstukken die volgen beschrijven ieder een landschapstype. Per landschapstype zal een selectie worden gemaakt van de twee meest kenmerkende dorpen die voor dat landschapstype gelden. Twee dorpsranden worden nader onderzocht waarbij gebruik wordt gemaakt van verschillende schaalniveaus; Dorp en omgeving, Dorp en opbouw en tot slot de Dorpsrand. Door deze verschillende schaalniveaus te doorlopen ontstaat een compleet beeld van de dorpsrand.

Tot slot vergelijken we de twee onderzochte dorpsranden en onderzoeken op deze manier welke ruimtelijke elementen kenmerkend zijn voor dorpsranden in het betreffende landschapstype.

In het laatste hoofdstuk zal er worden teruggeblikt op de voorafgaande hoofdstukken waarbij de verschillende landschapstypen en hun dorpsranden worden vergeleken.

Hieruit zullen conclusies worden getrokken waardoor de onderzoeksvragen kunnen worden beantwoord.

Aanleiding • Problematiek • Hypothese • Doel
Hoofd- en deelvragen • Methodiek

Inleiding

Aanleiding

Het Rijk heeft besloten rivierverruimende maatregelen te treffen langs de IJssel als gevolg van aanhoudende en toenemende waterproblematiek. Deze maatregel veroorzaakt enorme consequenties voor het landschap nabij Deventer. Het landelijk gebied ten westen van Deventer is namelijk aangemerkt als locatie waar een bypass moet worden gerealiseerd. Deze bypass zal dwars door het landelijk gebied moeten worden aangelegd om goed te kunnen functioneren.

Het beleid is erop gericht dat het geen puur waterstaatkundige ingreep wordt maar dat er een bewoond rivierengebied zal ontstaan. Kortom, men wil deze maatregel aangrijpen om in de behoefte van woningen te voorzien. Het is de bedoeling 3.000 woningen op te nemen in het landschap in de vorm van nieuwbouw en aanbreiding aan bestaande kernen, rekening houdend met de omgeving en het streekeigen karakter.

Dit laatste blijkt tot op heden geen makkelijke opgave als je ziet hoe veel nieuwbouw er is gepleegd waarin geen enkele vorm van samenhang met de omgeving valt te bespeuren.

Daarom is er in het beleid van de stedendriehoek een actiepoint opgenomen om te werken aan de kwaliteitsverbetering van dorps- en stadsranden.

Om bij te dragen aan deze nieuwe planvorming om in de toekomst op een meer verantwoorde wijze in het landschap te bouwen vonden wij het belangrijk, leuk en nuttig om onderzoek te doen naar de elementen die vormend zijn in de overgang van bebouwing naar landschap. Maar daarnaast willen we ook onderzoeken of deze elementen invloed hebben op de interactie tussen de dorpsrand en het landschap.

Problematiek

Zoals eerder vermeld moet er in het plangebied een bypass ontwikkeld worden waaraan 3.000 woningen gekoppeld moeten worden. Dit betekent een enorme ingreep in het landschap. Daarnaast is het bekend dat de laatste jaren veel

nieuwbouw is gepleegd die geen aansluiting vertoont met de omgeving waarin deze voorkomt. Dit is erg jammer want doordat er voorbij wordt gegaan aan aspecten zoals streekeigenheid en landschappelijke, - en ruimtelijke opbouw, zijn al veel kwaliteiten verloren gegaan.

Als er namelijk wel rekening wordt gehouden met de *genius loci* (de uniekheid van de plek), kan de interactie tussen de bebouwing en het landschap versterkt worden wat een positief effect heeft op de kwaliteit van de woonomgeving.

Hypothese

Het is ons inziens aannemelijk dat een goede samenhang tussen landschap en bebouwing een kwalitatief betere woonomgeving en landschapsbeeld opleveren. Daarnaast is het waarschijnlijk dat een landschap invloed heeft op de bebouwingsvorm, maar vermoedelijk ook op de kenmerkende elementen in dorpsranden. Deze aannemingen vormen daarom het vertrekpunt in ons onderzoek.

Doel

Om meer grip te krijgen op de elementen die vormend zijn in de overgang van bebouwing naar landschap willen we de opbouw van dorpsranden in verschillende landschapstypen langs de IJssel onderzoeken. Daarnaast willen we te weten komen wat de relatie en de interactie is van de bebouwing met het landschap en hoe bepaalde elementen hierop van invloed kunnen zijn. Met als doel dat de resultaten en bevindingen gebruikt kunnen worden bij nieuwe planvorming zodat de landschappelijke identiteit en de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden versterkt kunnen worden.

Om de gestelde doelen te kunnen bereiken zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

Welke elementen spelen een rol in de opbouw van dorpsranden in het algemeen en wat zijn specifieke kenmerken van dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel?

- Wat is de opbouw van het IJssellandschap ten westen van Deventer?
- Wat is de relatie tussen de bebouwing en het landschap?
- Wat is de opbouw en karakter van de dorp(srand)?
- Welke invloed heeft de opbouw van het landschap op de bebouwingsranden?
- Hoe is de beleving vanuit het landschap naar de bebouwing?
- Welke bouwstenen zijn er te onderscheiden?

Methodiek

Ons doel is de opbouw van dorpsranden in het IJssellandschap te onderzoeken .

Om de specifieke kenmerken van dorpsranden in het IJssellandschap zo goed mogelijk in beeld te krijgen is het van belang zowel de bebouwingkern als het omliggende landschap te onderzoeken omdat deze een grote invloed uitoefenen op een dorpsrand.

Dorpsranden zijn namelijk vaak gerelateerd aan de opbouw van het dorp, maar ook is het dorp vaak gerelateerd aan het landschap waarin ze voorkomen.

Omdat het IJssellandschap een zeer groot gebied is en ook erg gevarieerd is qua opbouw en karakter

is ook hier enige differentiatie noodzakelijk.

In ons onderzoeksgebied kan het IJssellandschap worden onderverdeeld in verschillende landschapstypen. Namelijk de uiterwaarden, het oeverwallenlandschap, het ontginningslandschap (jong kampenlandschap) in beekdalen en komgronden en het oude hoevenlandschap rond Twello en aan de oostzijde van Deventer. De gronden in de uiterwaarden vallen buiten beschouwing omdat daar alleen losstaande boerderijen voorkomen en er dus geen sprake kan zijn van bebouwingsranden.

Gezien de tijd willen we ons alleen richten op de bestaande bebouwing die in ons projectgebied, of in de nabije omgeving daarvan voorkomt.

Per voorkomend landschapstype zullen drie tot vier bebouwingseenheden worden geselecteerd die niet groter zijn dan 3.000 inwoners.

Hieruit zullen twee bebouwingseenheden verder worden onderzocht die voor dat landschapstype relevant zijn. Vervolgens zal van elk dorp de rand onderzocht worden daar waar de relatie tussen de bebouwing en het landschap het meest kenmerkend en zichtbaar is.

Bij het onderzoeken van de dorpsrand zullen we ons specifiek bezig houden met de elementen die bepalend zijn in de opbouw van een bebouwingsrand. Namelijk: bebouwingsclusters, verkavelingspatroon, kavelorganisatie, bebouwingstypologieën, (kleur en materiaal), schaal en maat, routes, reliëf, water en beplanting.

Ten slotte kunnen uit deze bevindingen conclusies worden getrokken en de onderzoeksvragen worden beantwoord.

Ijssellandschap

oeverwallen

boslandschap

ontginning

conclusie

4 dorpen

4 dorpen

4 dorpen

selectie

selectie

selectie

conclusie

dorp + omgeving

dorp + omgeving

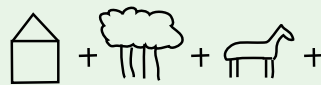
dorp + omgeving

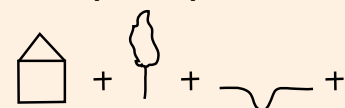
dorp + opbouw

dorp + opbouw

dorp + opbouw

conclusie

dorps-
rand

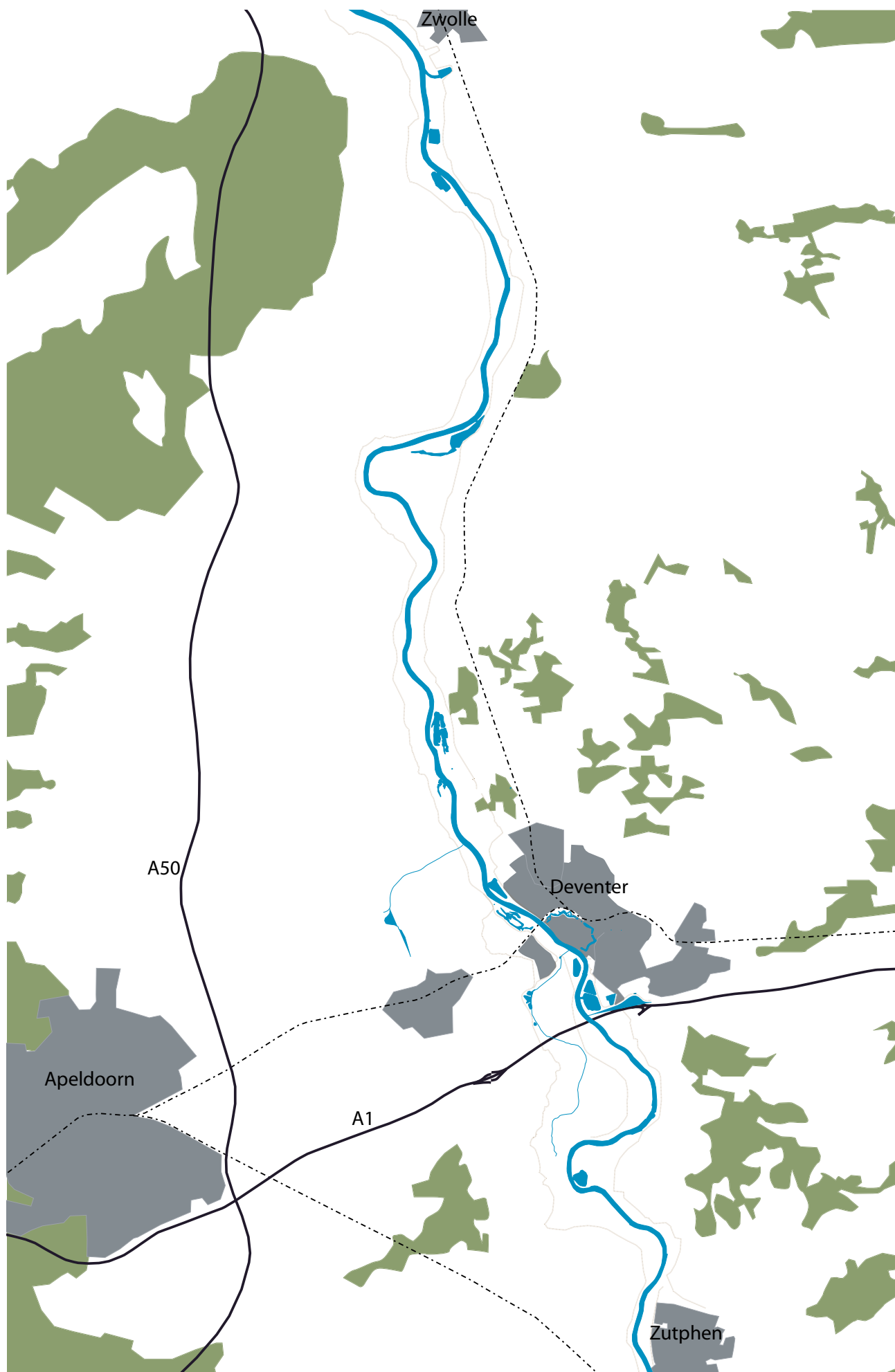
dorps-
rand

dorps-
rand

Ijssellandschap • Ligging onderzoeksgebied • Ontstaanswijze Ijssellandschap
Landschapstypen • Oeverwallenlandschap • Boslandschap • Ontginningen

1

Ijssellandschap

1.1 Ligging onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is gelegen ter hoogte van Deventer, op de grens van de provincie Overijssel en Gelderland. Aan de westzijde wordt het gebied begrenst door de bossen van de Veluwezoom en aan de oostzijde grenst het gebied aan de IJssel met daarachter Salland.

De rivier de IJssel vormt een belangrijke factor in het gebied omdat deze voor een natuurlijke barrière zorgt maar daarnaast ook een duidelijke richting en structuur aan het gebied geeft.

De steden Apeldoorn, Deventer en Zutphen zijn de grootste voorkomende kernen in de nabije omgeving. Zij vormen samen een stedendriehoek die zowel nationaal als internationaal van belang is. Daarom voeren zij in samenwerking met elkaar het beleid over deze zone wat betreft economie, bereikbaarheid, natuurontwikkeling en leefbaarheid.

De belangrijkste ontsluitingswegen in het gebied zijn de snelweg A1 en A50 en de regionale weg, de N344. Per spoor is het gebied te bereiken vanuit de richting Arnhem-Zwolle en Amersfoort-Enschede.

1.2 Ontstaanswijze Ijssellandschap

Als gevolg van verschillende ijstijden zijn een aantal afzettingen ontstaan die grote invloed hebben gehad op de vorming van het Nederlandse landschap. De stuwwal op de Veluwe, Montferland, de Utrechtse heuvelrug en het Rijk van Nijmegen zijn hier voorbeelden van.

Door de opschuivende gletsjers werden de van oorsprong noordwaarts lopende rivieren (de Rijn en de Maas) gedwongen westwaarts te stromen.

Ongeveer 2000 jaar geleden brak de IJssel weer door de stuwwal heen. Door de insnijding lag het Ijsseldal toen 80 meter dieper dan nu. Toch werd het rivierdal snel opgevuld door zand en grind wat de snelstromende rivier vanuit de bergen meevoerde.

De IJssel zocht zich vlechtend en van richting veranderend steeds een weg door de opgeworpen grind-, en zandbanken waardoor een complex systeem van meanders, dode rivierarmen, oeverwallen en stroomruggen ontstond.

Door de klimaatsverandering smolt het ijs, steeg de zeespiegel en ontstond er een trager verval waardoor de rivier minder hard ging stromen. De rivieren voerden geen grind meer aan, maar bedekte gebieden die overstroomd werden met grote hoeveelheden zand en klei.

Deze gronden zijn in samenhang met de dynamiek van de rivier vormend geweest voor de landschapstypen die nu voorkomen in het Ijssellandschap.

1.3 Landschapstypen

Voordat het rivierengebied bedijkt werd kwamen er in ons onderzoeksgebied drie landschapstypen voor: het stroomgebied van de IJssel, de hogere zandgronden en de natte, woeste gronden. De hogere zandgronden werden het eerst in gebruik genomen. Hier woonde en bewerkte men de aangelegde akkers. De onontgonnen woeste gronden en de hoger gelegen graslanden in het stroomgebied werden daarentegen weinig gebruikt.

De oeverwallen en stroomruggen bij de rivier zijn lange tijd dunbevolkt gebleven. Dit was deels te wijten aan de grote fluctuaties en overstromingskansen van de rivier. Toen men dijken aanlegde als bescherming tegen het rivierwater, werd het aantrekkelijker om in het rivierengebied te wonen. Temeer omdat de oeverwallen bestonden uit zeer vruchtbare gronden die voor veel landbouwdoeleinden geschikt zijn. Toen uiteindelijk het oeverwallenlandschap geheel in cultuur was genomen en geen plaats meer bood aan de groeiende bevolking was de jongere generatie genoodzaakt uit te wijken naar de lagere, nattere zandgronden. Men stichtte tussen de beekdalen, op de hoogste delen van het lage zandgebied (de zandkopjes) individuele kampen die waren opgebouwd uit een boerderij, akker, wei-, en hooiland, bos en heide. Zo ontstond het oude hoevenlandschap ofwel het boslandschap.

Door de bevolkingsgroei begin de 19e eeuw was er meer landbouwgrond nodig en werden op grote schaal heidevelden en de nog overige, natte gronden ontgonnen. Dit werd gerealiseerd door het aanleggen van een afwateringssysteem in de vorm van sloten. Niet alleen het areaal bouwland werd hierdoor sterk uitgebreid, er werd ook een groot areaal bos aangelegd.

In deze fase werden ook de komgronden ontwaterd en ontgonnen zodat deze veranderden van lege, natte gebieden met hooilanden en grienden in een bewoond en agrarisch bruikbaar gebied. Kortom het ontginningslandschap.

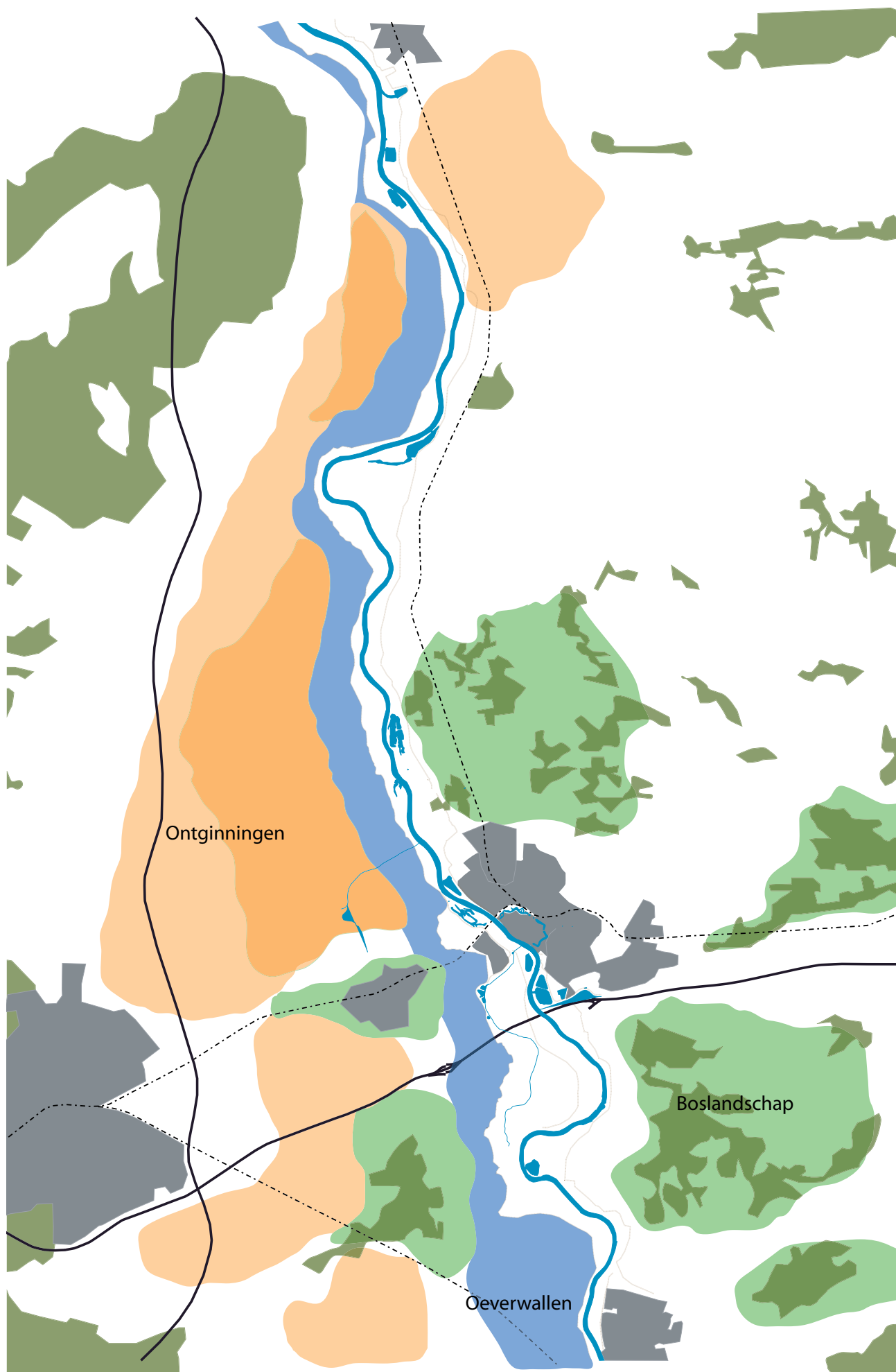
Het oeverwallenlandschap, boslandschap en de ontginningen zijn overigens geen traditionele benamingen voor de landschapstypen. De verklaring van deze keuze ligt in de mening, dat de opgestelde namen beter het huidige beeld van de landschappen vertolken. Voor het onderzoek is het namelijk van belang verschillende landschappelijke elementen te verkrijgen die van invloed zijn op bebouwingsranden.

Daarnaast is het een feit dat een landschap is gevormd door verschillende processen die verschillende benamingen hebben waardoor een eenduidige noemer ook ontbrekt is.

Het boslandschap is zodoende een verzamelnaam geworden voor zandgronden waarin het Oude hoevenlandschap, Jonge kampongontginningen maar ook escomplexen voorkomen, met als gemeenschappelijk kenmerk de voorkomende bosarealen.

Onder de ontginningen worden gebieden met een grote, rationele verkaveling verstaan. Dit kunnen zowel nattere zandgronden als kleigronden zijn in verschillende landschapstypen. Uiteindelijk is wel gekozen voor de kleigronden in de kommen (en de rand van een zandgebied die hier direct aan grenst) omdat hier de openheid en rationele indeling qua beeld het meest herkenbaar zijn.

Het oeverwallenlandschap betreft de binnendijkse stroomrugontginningen op de hogere zandgronden parallel langs de IJssel. Dit is één landschapstype en daardoor dus minder complex dan de twee voorgaande.

1.4 Oeverwallenlandschap

De rivier heeft grote invloed gehad op het ontstaan van het oeverwallenlandschap. Het patroon van stroomruggen en kommen is namelijk gevormd door het riviersysteem van de IJssel. De stroomgeul van de IJssel wordt aan beide zijden begeleidt door hoger gelegen zandige oeverwallen. Tussen de stroomgeul en de oeverwallen zijn de uiterwaarden gesitueerd. Op wat grotere afstand van de rivier, achter de oeverwallen, liggen de kleigronden in de kommen.

Door de bedijking werd het heel aantrekkelijk om op de oeverwallen te wonen. De zavelachtige grond (vaaggrond) is namelijk zeer geschikt voor diverse doeleinden en verschillende vormen van landbouw. De oeverwallen werden daarom in rap tempo ontgonnen. Men legde akkers, boomgaarden, en kleine bosgebieden aan, er vestigden zich boerderijen, er ontstonden bebouwingskernen en linten en er vestigden zich verschillende landgoederen. Hier is landgoed Matanze bij Terwolde een voorbeeld van.

De oeverwallen worden tot op de dag van vandaag gekenmerkt door hun multifunctionaliteit. Dit maakt het tot een gevarieerd en kleinschalig landschap, wat een zekere kwaliteit aan het gebied geeft. Niet ten onrechte wordt het ook wel het coulisselandschap van de oeverwal genoemd.

Het karakter van de oeverwallen vormt wel een contrast met het open, groene karakter van de uiterwaarden. Deze bestaan voornamelijk uit graslanden die in de zomer als weiland functioneren en in de winter dienst doen als overstromingsgebied voor de rivier.

De uiterwaarden en oeverwallen liggen als parallelle zones langs de rivier. Dit is eveneens te herkennen in het verloop van de wegen op de oeverwallen die ook evenwijdig aan de rivier verlopen. De wegen die de dorpen op de oeverwal verbinden zijn voornamelijk gelegen op de dijken. Ook de dorpen volgen vaak de vloeiende vorm van de stroomrug. Dit is bijvoorbeeld nog te zien aan Terwolde en Veessen. Voor het watergangen, - en verkavelingspatroon geldt veelal hetzelfde of ze staan haaks op deze lijn. Deze vloeiende patronen geven de relatie aan met de rivier en zijn karakteristiek voor het oeverwallenlandschap.

1.5 Boslandschap

Doordat de hoger gelegen zandgronden geheel waren ontgonnen en er een gebrek ontstond aan meer landbouwgrond werden de nattere zandgronden in cultuur genomen. Dit was niet eenvoudig. Door de specifieke geomorfologische afwisseling van kleine, drogere zandkopjes (humuspodzolgrond) en grillige natte beekdalen (eerdgronden) was het noodzakelijk de grond op een individuele wijze te ontginnen. Dit gebeurde volgens het volgende principe: iedere boer zocht een geschikte plek op de hogere delen van het lage zandgebied (dekzandkopjes en -ruggetjes) en begon met het aanleggen van een eenmansakker. Deze kampen werden opgebouwd uit een boerderij, akker, wei-, en hooiland, bos en heide. Het vee werd geweid in het bos en in de beekdalen werd hooi gewonnen. Omdat de boerderijen bij hoge waterstanden slecht bereikbaar waren werden ze veelal in alles zelfvoorzienend. Zodoende ontstond een zeer gevarieerd kleinschalig landschap. Het oude hoevenlandschap ofwel het boslandschap genoemd.

Kenmerkend voor het oude hoevenlandschap zijn de wegen en de verspreid liggende boerderijen aan de rand van het beekdal. Van oorsprong kwamen er geen dorpen voor. Die zijn veel later ontstaan. Circa het eind van de 19e eeuw.

Daarnaast hebben landgoederen met hun bosarealen, grote invloed gehad op het functioneren van het oude hoevenlandschap.

Door verdergaande ontginningen en vervolgens de reorganisaties van ruilverkaveling is er in het landschap veel veranderd. De akkertjes zijn aan elkaar komen te liggen en vormen grotere eenheden. De bolliggende bouwlandjes (enkeerdgronden) zijn genivelleerd en er zijn veel van de oorspronkelijke houtwallen verdwenen. Ook zijn de kleine heideveldjes ontgonnen tot bouwland en is de wegenstructuur grootschaliger opgezet. Bovendien werd er een groter areaal bos aangepland. Kortom er ontstond een meer functionele indeling met rechthoekige percelen bouwland, bos en wegen.

Toch is het landschap door de afwisseling en bosgebieden nog steeds een zeer geliefd wandel- en fietslandschap.

1.6 Ontginningen

Zoals eerder vermeld worden onder ontginningen gebieden met een grote, rationele verkaveling verstaan. Dit kunnen zowel de heideontginningen als veenontginningen omvatten op zowel natte zandgronden als kleigronden in verschillende landschapstypen.

Uiteindelijk is gekozen voor de kleigronden in de kommen (poldervaaggrond) en een klein zandgebied (eerdgrond) die hier direct aan grenst, omdat hier de openheid en rationele indeling het meest herkenbaar zijn. De volgende beschrijving is vooral hierop gericht.

De ontginning van de komgronden en de ruilverkavelingsactiviteiten van de jaren '50 hebben de structuur van het rivierengebied ingrijpend veranderd. Door de ontwatering konden de natte komgronden met hooilanden en grienden ontgonnen worden tot bruikbaar landbouwgebied. Voornamelijk weilanden.

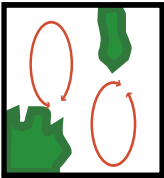

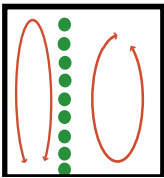

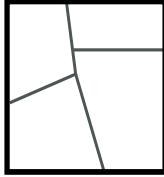
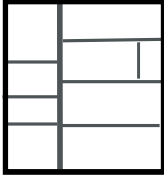

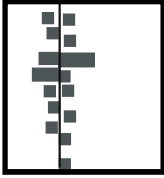
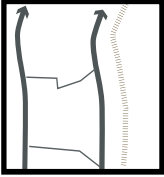
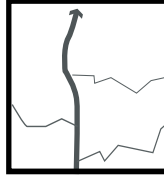
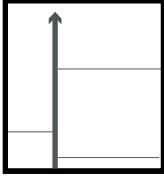
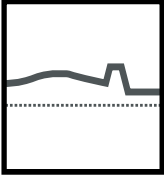
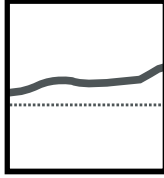

De ontginning hield in dat er een rechthoekig wegen- en slotenpatroon werd aangelegd zodat

er een regelmatige blokverkaveling ontstond. Bovendien werden er populierbossen en wegbeplantingen gerealiseerd. De bewoning ontstond in de vorm van boerderijen die zich langs de wegen vestigden, verspreid door het gebied.

Omdat het gebied relatief laat in gebruik is genomen komen er ook zelden bebouwingskernen voor. Nijbroek is bijvoorbeeld een van de weinige dorpen in de komgronden.

In contrast met de dichtheid van de oeverwallen, kenmerken de komgronden zich door hun vlakke, grote openheid, grootschaligheid en rechte lijnvoering. In landschappelijk opzicht is dit bijzonder waardevol. Het verruimt de blik en speelt een belangrijke rol in de omgevingsoriëntatie

1.7 Conclusie

	Oeverwallen	Boslandschap	Ontginningen
massa/ruimte	 half open	 besloten	 open
verkaveling	 mozaïek, blokvorm	 blokvorm	 groot en rechtlijnig met sloten
nederzetting	 dorp, lintbebou- wing	 dorp aan bosrand, losse bebouwing	 lintbebouwing met kern
wegen	 parallel aan IJssel	 rechte en kronkelige, beplante lanen	 rechte wegen, deels beplant
hoogte/relief	 stroomruggen en dijken	 zandkopjes met bossen	 vlak
beplanting	enkele bosjes en boomgaarden, veel erfbeplan- ting.	bos en houtwallen, laanbeplanting	enkele boskavels, windsingels, laanbeplanting

Oeverwallen

massa/ruimte

verkaveling

wegen

hoogte/relief

bepanting

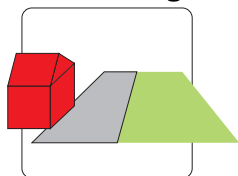
Boslandschap

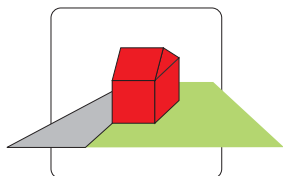
Ontginningen

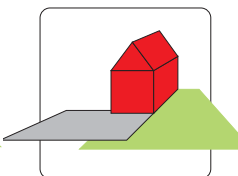
bebouwing

voorkant naar
landschap

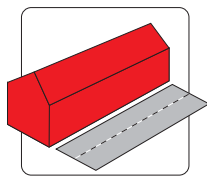

achterkant naar
landschap

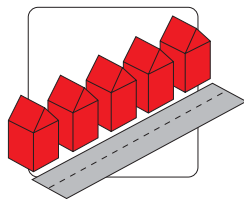

zijkant naar landschap

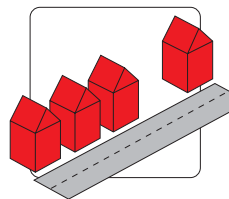
ritme

dicht bouwblok

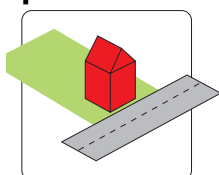

regelmatige afstand

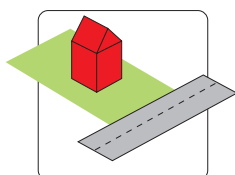

onregelmatige afstand

positie

huis voorin op kavel

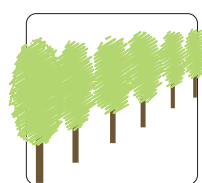

huis midden op kavel

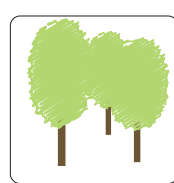
beplanting

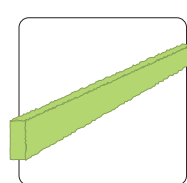
bos

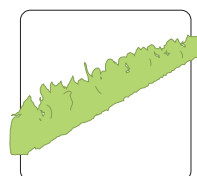
lineaire bomenrij

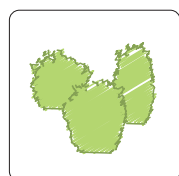
solitaire bomen

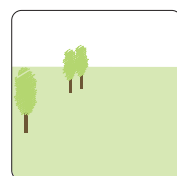
hagen

houtwallen

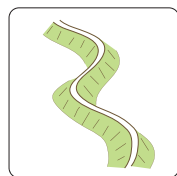

solitaire struiken

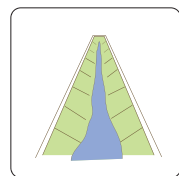

openheid

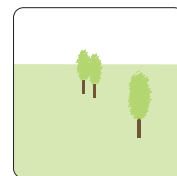
reliëf

verhoging

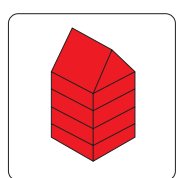

verlaging

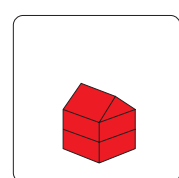

vlak

schaal en maat

groot

klein

1.8 Definitie dorpsrand

rand (de ~ (m.))

1 (~en) gedeelte langs de grens, omtrek van een vlak, van een voorwerp

“De relatie tussen dorp en landschap kan talloze vormen aannemen. De dorpsrand is nooit af. Hij vervormt en wordt steeds opnieuw gemaakt.”
(uit “dorp als daad”)

In het kader van het onderzoek is het van belang een richtlijn te scheppen voor het begrip dorpsrand. Omdat de definitie van een dorpsrand in geen enkele literatuur goed is omschreven hebben studiegenoten in de voorgaande afstudeerperiode hier onderzoek naar gedaan.

Zij gaan er vanuit dat het eerste stedenbouwkundige eiland wat grenst aan het landschap, wat ontsloten wordt door infrastructuur de dorpsrand vormt.

Het materiaal van de dorpsrand bestaat uit gebouwen, beplanting en reliëf. Dit vormt in combinatie met de visuele dorpsgrens de dorpsrand.

Een stedenbouwkundig eiland is een grondvlak, met bebouwing en beplanting, ontsloten door infrastructuur. De gebouwen bepalen in grote mate de rand.

Hierbij is de oriëntatie ten opzichte van het landschap, het ritme en de massa van de bebouwing vormend voor de beleving.

Hieruit zijn verschillende types te destilleren, zo kan de bebouwing met de voor-, zij- of achterkant naar het landschap gekeerd zijn. Het ritme van bebouwing kan gevormd worden als een dicht

bouwblok, bebouwing op een regelmatige of onregelmatige afstand van elkaar. De verschillende types zijn op de pagina hiernaast uiteen gezet.

Het dorp verschijnt in aanzicht bijna altijd als een mengsel van gebouwen en bomen.

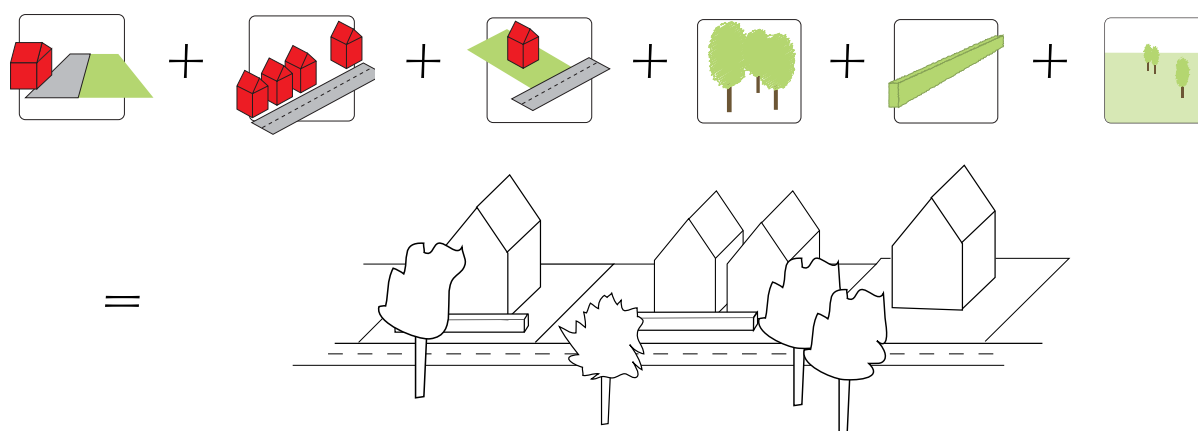
Bepanting is bepalend hoe de dorpsrand ervaren wordt. Verschijnen de gebouwen ‘naakt’ aan de dorpsrand of zijn ze ingepakt met beplanting.

Het ritme en de mate van beplanting is beeldbepalend voor de beleving van de rand. Er zijn verschillende types te destilleren: bos, een lineaire bomenrij, solitaire bomen, houtwallen, hagen of openheid.

Een ander landschappelijk element is reliëf. Verhoging en verlagingen in het landschap hebben eveneens invloed op de beleving van de dorpsrand. Zo kunnen de gevels van huizen deels verdwijnen achter een verhoging of is de rand juist door de weids- en vlakheid van het landschap duidelijk zichtbaar.

Tot slot bepaalt de mate van transparantie van een aan de dorpsrand gelegen stedenbouwkundig eiland de visuele dorpsgrens. De eerder genoemde verticale elementen, bebouwing, beplanting en reliëf geven deze visuele begrenzing gestalte. De mate en schaal waarin deze elementen voorkomen is beeldbepalend voor de beleving van de dorpsrand.

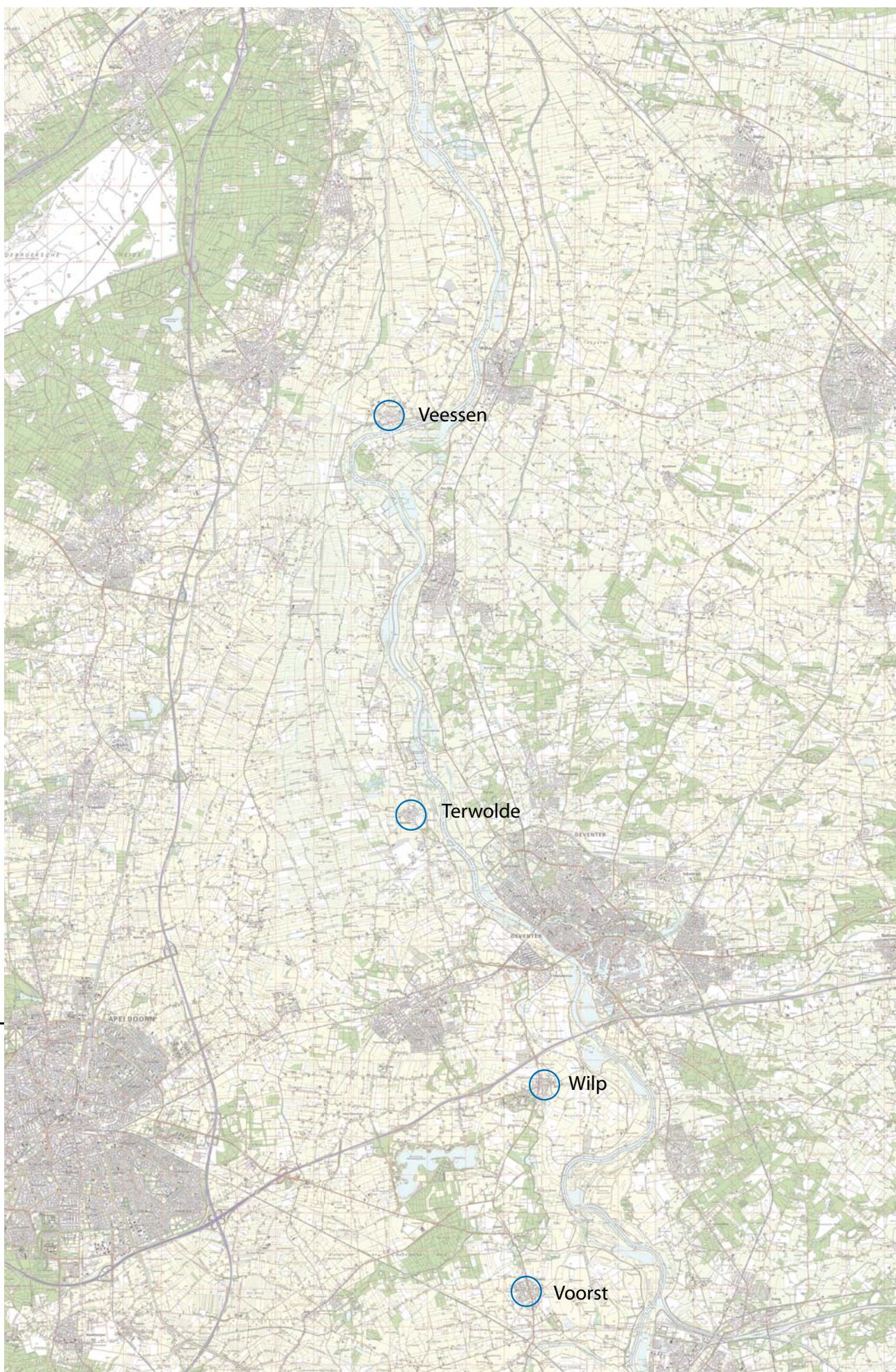
Door deze eerder genoemde bouwstenen te combineren kan een bebouwingsrand samengesteld of ontleed worden. Zoals het hieronder samengestelde voorbeeld.

Vier dorpen • Selectie • Dorp en omgeving
Dorp en opbouw • Dorpsrand • Bouwstenen

2

Oeverwallenlandschap

dorp (het ~, ~en)

1 kleine plaats op het platteland, kleiner dan een stad

Een echt dorp is een nederzetting in de vorm van een eiland. Een complex van gebouwen, erven en collectieve openbare ruimten, dat omsloten wordt door een andere wereld, die er toch ook bij hoort. In het algemeen bestaan die omwereld uit landbouw-, natuur- en watergebieden die worden omsloten door een fijnmazig netwerk van routes.

Een echt dorp kan niet veel groter zijn dan ongeveer 150 a 200 hectare, en de gemiddelde dichtheid niet hoger dan 8 a 12 woningen per hectare.

Het maximum aantal inwoners ligt dus ergens tussen de 2.200 en 5.500. (uit: dorp als daad).

2.1 Vier Dorpen

Na het onderzoeken van de landschapstypen en hun kenmerken is het ons duidelijk dat het landschapstype invloed heeft op de bebouwingsvorm.

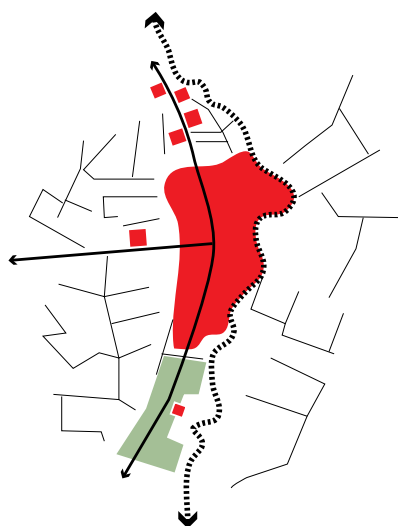
Vermoedelijk heeft het landschapstype ook invloed op de kenmerkende elementen in de dorpsrand. Om erachter te komen wat deze specifieke kenmerken van dorpsranden zijn is het van belang dorpen te selecteren die echt kenmerkend zijn voor het landschapstypen waarin zij voorkomen.

Aan de hand van de eerder naar voren gekomen kenmerken voor de bebouwingsvorm per landschapstype hebben we in ons onderzoeksgebied voorbeelden gezocht die hier aan voldoen. We hebben een selectie van dorpen gemaakt die niet groter zijn dan 3.000 inwoners. We verwachten namelijk dat bij kleinere dorpen de relatie met het landschap duidelijker zichtbaar is. Tevens is het van belang dat de dorpen een kern hebben. Dit heeft geresulteerd in een eerste selectie van vier dorpen per landschapstype.

Op de oeverwallen bevindt zich al van oudsher de meeste bebouwing. In dit landschapstype zijn dan ook de oudste dorpen te vinden. De parallelle opbouw van dit landschap is eveneens te herkennen in de wegenstructuur die de dorpen verbindt, deze loopt vaak evenwijdig aan de rivier. De dorpen volgen ook vaak de vloeiende vorm van de stroomrug en de dijken. Dit landschapstype kenmerkt zich door zijn compacte dorpen vaak langs of dichtbij de winterdijk. Vanuit de deze dorpen lopen soms langs de dijk nog bebouwingslinten. Bij Terwolde is dit duidelijk zichtbaar.

Na het bestuderen van de dorpen in ons onderzoeksgebied heeft dit geresulteerd in een selectie van de dorpen Terwolde, Veessen, Voorst en Wilp. Deze dorpen zijn compact van vorm en hebben ongeveer dezelfde grootte van rond de 40 ha.

De dorpen liggen allen aan de westzijde van de IJssel, op de hiernaast afgebeelde kaart zijn de geselecteerde dorpen omcirkeld.

Principe kaart oeverwallendorp

Terwolde

Terwolde ligt ten noordwesten van Deventer. Het is een compact dorp dat niet direct aan de dijk grenst met vanuit de kern een lang bebouwingslint richting het zuiden. De historische kern bevindt zich rondom de kerk.

Het omliggende landschap kenmerkt zich door open weilanden en aan de oostzijde de dijk en landgoed Matanze.

Inwoners	1900
Bebouwd gebied	30 ha

Veessen

Veessen is een klein dorpje gelegen in een bocht van de IJssel ten noordwesten van Deventer. Het dorp kenmerkt zich door verspreide bebouwing langs enkele wegen. Er is relatief veel open ruimte tussen deze verschillende bebouwingslinten. Het dorp wordt aan de zuidkant begrensd door de dijk en de IJssel en aan de noordkant met open weilanden en enkele fruitkwekerijen.

Inwoners	720
Bebouwd gebied	48ha

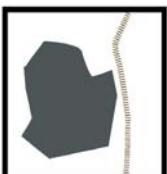
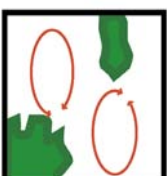
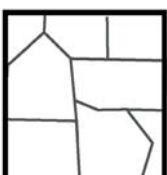
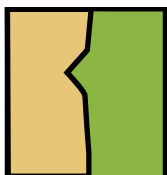
Terwolde

Veessen

Oeverwallenlandschap

Kenmerken	Terwolde	Veessen	Voorst	Wilp
 compacte dorpsvorm	+	-	+/-	+
 dorp aan of dichtbij een dijk	+	+	+	+
 half open landschap	+	+	+	+
 mozaïek verkaveling	+	+	+	+
 zandgrond/ vaaggrond	+	+	-	+

2.2 Selectie

Om erachter te komen wat specifieke kenmerken van dorpsranden zijn in de verschillende landschapstypen is het van belang dorpen te selecteren die echt kenmerkend zijn voor het landschapstype waarin het zich bevind.

De volgende stap in dit onderzoek is om uit de vier dorpen de twee meeste kenmerkende dorpen te selecteren. Om tot deze selectie te komen worden de dorpen getoetst op een aantal criteria die kenmerkend zijn voor de bebouwing en omgeving van het betreffende landschapstype. Door de dorpen onderling te vergelijken en te toetsen aan de van hand van deze criteria zijn we ons inziens tot een verantwoorde keuze van twee dorpen gekomen die in dit onderzoek verder geanalyseerd zullen worden.

Dorpen in het oeverwallenlandschap

Kenmerken van bebouwing in het oeverwallenlandschap:

- compact dorp
- dorp aan of dicht bij een dijk
- half open landschap in de directe omgeving van het dorp
- mozaïek, blokvormige verkaveling
- zandgrond/ vaaggrond (rivierklei)

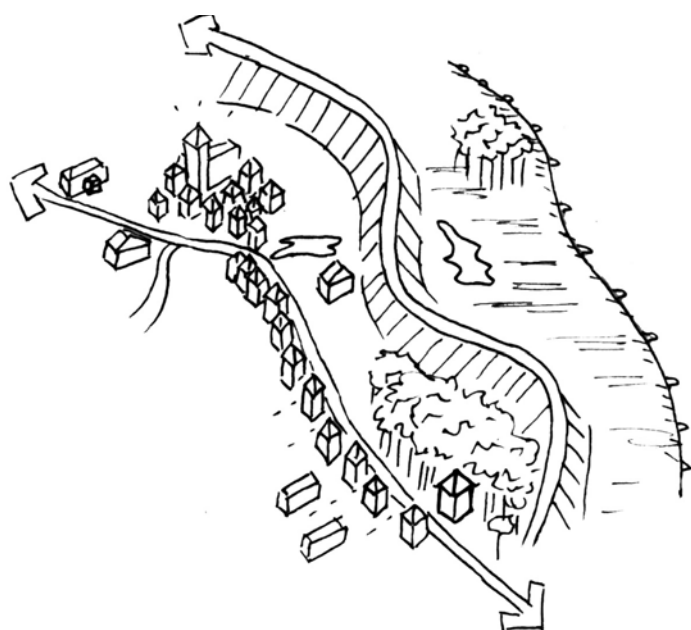
Terwolde is een compact dorp gelegen op de zandgronden langs de winterdijk. Het omliggende landschap kenmerkt zich door een gedeeltelijk open karakter.

Terwolde voldoet hiermee aan de gestelde criteria voor een typisch oeverwallendorp.

Veessen kenmerkt zich als oeverwallendorp door zijn ligging aan de dijk van de IJssel. Ook bevindt het dorp zich op zandgrond in een half open landschap. Veessen wijkt echter af als kenmerkend oeverwallendorp door zijn bebouwingsvorm. Deze is niet compact, maar bestaat uit enkele bebouwingslinten met ertussen relatief veel open ruimtes.

Voorst kenmerkt zich als een compact dorp in een half open landschap. Het dorp onderscheidt zich echter ten opzichte van de andere dorpen door zijn grootte. Ook heeft het dorp geen relatie met een dijk. Tevens ligt Voorst als enigste dorp op Enkeerdgrond. Dit dorp sluit zich daarom minder goed aan bij de kenmerken van het oeverwallenlandschap.

Wilp is een historisch dorp gelegen aan de dijk. Het heeft een compacte bebouwingsvorm en bevindt zich op zandgrond in een half open landschap. Wilp voldoet hiermee aan alle kenmerken van een dorp op de oeverwallen.

2.3 Terwolde

Dorp en omgeving

Terwolde is gelegen ten noordwesten van Deventer en is ontstaan op de overgang van oeverwal naar IJsseldal.

Aan de oostzijde staat het dorp in direct contact met de banddijk die langs de IJssel verloopt. Mede daarom is Terwolde een typisch oeverwallendorp. Aan de zuidwestelijke zijde grenst het dorp aan een redelijk open landschap dat voornamelijk in gebruik is als weiland en akkerland.

De situering ten opzichte van de dijk heeft een zekere invloed op de relatie van het dorp met de omgeving. Het dijklichaam vormt vanuit het dorp (4.5 +NAP) en het landschap gezien een visuele begrenzing. Maar wanneer men zich op de dijk bevindt wordt men verrast door prachtige vergezichten over de uiterwaarden. Aan de andere dorpszijden is wel meer interactie mogelijk met het landschap.

De banddijk vormt niet alleen een groene buffer langs de dorpsgrens maar behoort ook tot een van de belangrijkste ontsluitingswegen en structuurdragers van het dorp. Daarnaast behoren de Vaasenseweg, de Dorpsstraat en de Wolterkampsweg tot de ontsluitingswegen en tevens structuurdragers van het dorp.

Ten zuiden van het dorp ligt de N792 die voor een verdere verkeersafwikkeling zorgt.

Transformatie

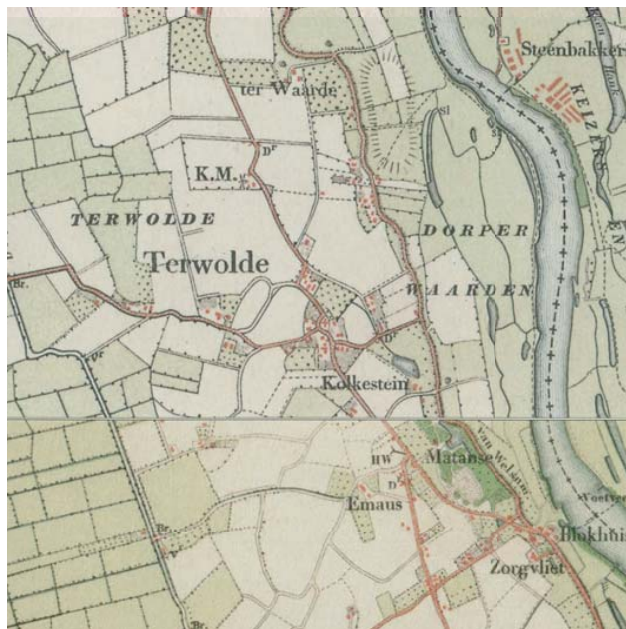
Van oorsprong is Terwolde een landbouwgemeenschap waar al decennia's lang akkerland, boomgaarden en weilanden worden bewerkt. De sterke blok-, mozaïekachtige verkavelingsstructuur was daarbij een kenmerkend verschijnsel.

Als men de historische kaart en de huidige kaart vergelijkt is te zien dat deze structuur erg veranderd is en zowel binnendijs als buitendijs grootschaliger is geworden. Qua industrie stond Terwolde in de periode 1850-1900 bekend om zijn steenfabrieken, houtindustrie en klompenmakerijen. Hedendaags vormt echter weidebouw het belangrijkste landgebruik en zijn de oorspronkelijke boomgaarden en industrieën vrijwel allemaal verdwenen of van weinig betekenis.

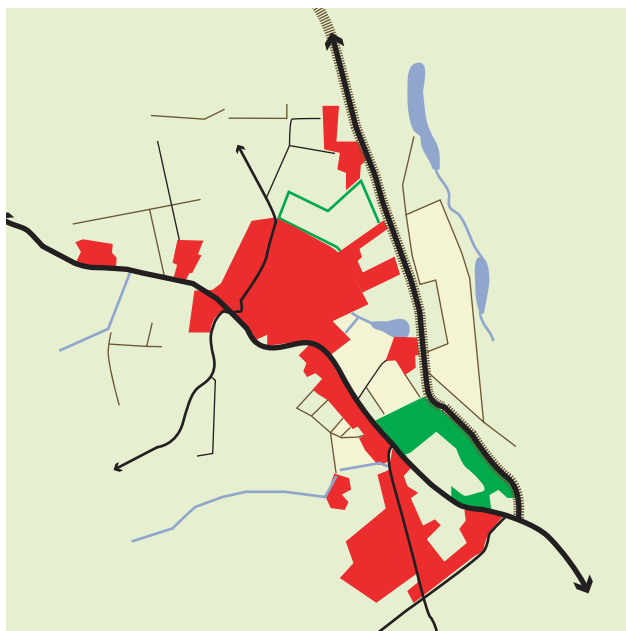
Landgoed Matanze heeft gelukkig wel de tand des tijds doorstaan. Het mooie landgoed uit 1876, dat aan de oostzijde tegen de banddijk ligt vormt het enige stuk bos in de omgeving van Terwolde.

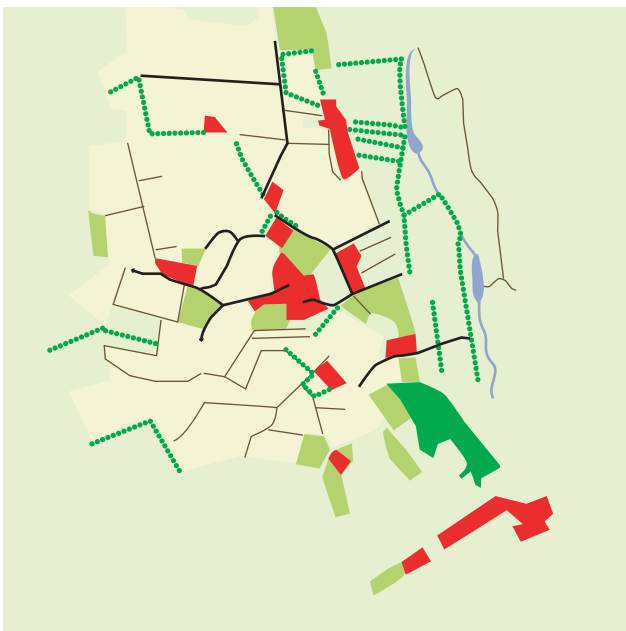
topkaart 1:25 000

historische kaart 1891 1:25 000

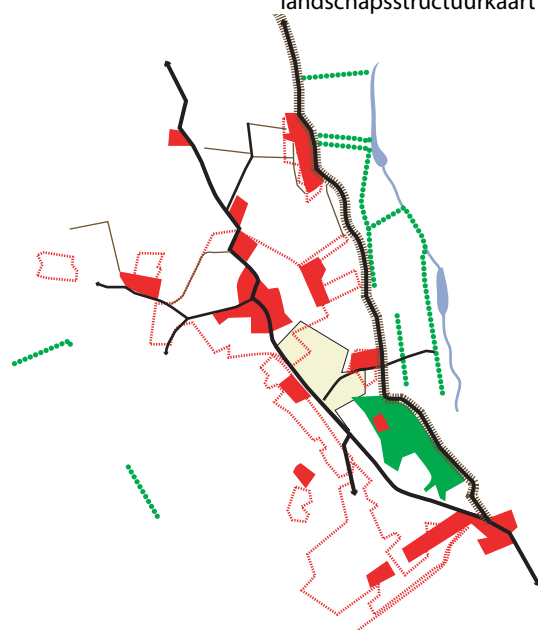

landschapsstructuurkaart 2007

landschapsstructuurkaart 1891

	bebouwing		fruitteelt / boomgaarden
	bos		laanbomen
	wegen		oppervlakte water / sloot
	dijk		contour huidige bebouwing
	verkaveling		
	akker		

behouden elementen

de kerk van Terwolde

historische kern

Dorp en opbouw

De historische kern rondom de kerk vormt het hart van Terwolde. Hier is ook de oudste bebouwing te vinden. Door de jaren heen is het dorp langzaam gegroeid door middel van nieuwe schillen die aan de noord-oostzijde rondom de kern zijn komen te liggen. Daardoor is het dorp vrij compact gebleven. Daarnaast is aan de reeds bestaande structuur Dorpsstraat - Molenweg een bebouwingslint richting het zuiden ontstaan die de verbinding vormt met het buurtschap De Wijk.

De ligging van de wegen is ondanks de ontwikkelingen nauwelijks veranderd. Met name de noord-zuidelijke weg richting Nijbroek en de Dorpsstraat zijn duidelijk te herkennen op de historische kaart. Alleen verloopt de hoofdweg niet meer door het centrum maar langs de rand van het dorp.

Ook de sterke relatie met de dijk is door de jaren heen gebleven. Van oorsprong lag Terwolde niet aan de dijk maar de nieuwe uitbreidingen gaan wel meer deze richting op.

Verder zijn er plannen om onder andere aan de westelijke zijde van de Wolterkampsweg en aan de zuidkant van de Schotanusstraat uit te breiden.

Het dorp Terwolde heeft met het omringend buitengebied 1900 inwoners en een bebouwd oppervlak van circa 30 hectare.

Als men de massaruimteverhouding van dit bebouwingsoppervlak bekijkt valt de compacte kern met het daaruit voortvloeiende bebouwingslint op.

Verder zijn tussen de dijk en het dorp nog een aantal grote open ruimtes. In het dorp zelf zijn enkele kleinere ruimtes. De belangrijkste is het centrumplein bij de kerk waar ook verschillende voorzieningen zoals een supermarkt en kapsalon zijn gesitueerd. Daarnaast heeft het dorp ook een bibliotheek, basisschool, bakker, snackbar en een café restaurant.

Vanuit historisch oogpunt zijn er ook een aantal waardevolle elementen te onderscheiden.

De kerk die uit de 14e eeuw stamt en de molen Ooievaar vormen tevens oriëntatiepunten in de omgeving.

Verder is het landgoed Matanze, het gemaal, en de banddijk van cultuurhistorisch belang.

de Bandijk

bebouwingslint richting de Wijk

1:10 000

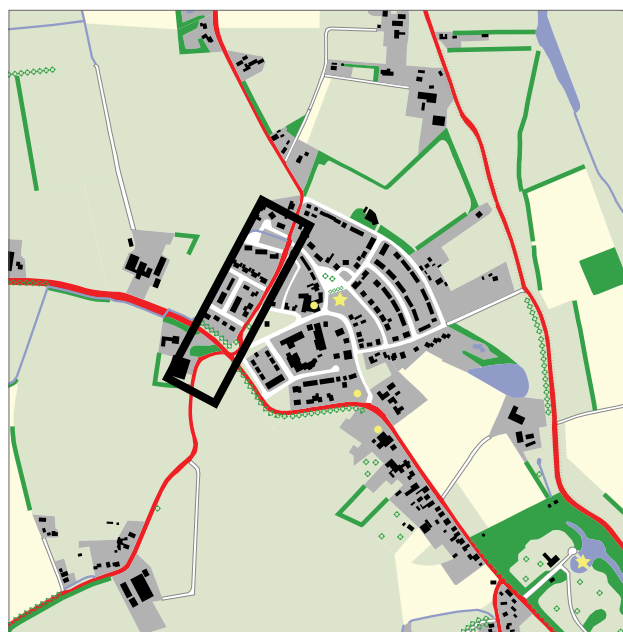

massa/ruimtekaart 1:10 000

< Dorpsstraat, 1944

< Kuiperstraat, 1992

keuze dorpsrand 1:10 000

Dorp Totaal

In het algemeen kan worden geconcludeerd dat Terwolde en omgeving door de tijd heen vele veranderingen heeft doorgemaakt. De meest opvallende verandering is de enorme groei van het dorp. De compacte dorpsvorm is daarbij wel behouden gebleven.

Maar ook de verandering van grondgebruik en de kavelvergroting in de nabije omgeving heeft invloed op de beleving van het dorp. De vele akkers en boomgaarden zijn verdwenen en hebben plaatsgemaakt voor open weidegebieden. Ook is de kenmerkende laanbeplanting grotendeels verdwenen.

Zoals eerder vermeld heeft de banddijk een grote invloed op het dorp. Niet alleen visueel maar ook qua structuur en ontsluiting. Wel zorgt de dijk voor een begrenzing waardoor weinig interactie mogelijk is met het omliggende landschap. De andere randen worden bijna alle omsloten door open weilanden waarbij meer landschapsbeleving mogelijk is.

Wel is de opzet van de bebouwingsranden verschillend.

Aan de dijkzijde grenzen bijvoorbeeld de achtertuinen aan tussenliggende sportvelden die erg afgeschermd zijn met bossen en struweel. Daardoor is vanaf de dijk geen duidelijke dorpsrand te onderscheiden.

Aan de zuidzijde grenst de bebouwing met de voorzijde aan de Vaassenseweg- Dorpsstraat die begeleidt wordt met laanbeplanting. Dit zorgt zowel vanuit het landschap als vanuit het dorp voor een mooie overgang van landschap naar bebouwing.

Aan de westzijde van Terwolde grenst de bebouwing direct aan het weideland. De bebouwing staat hier haaks op het landschap gericht.

In de eerste instantie had de dorpszijde aan de dijk de voorkeur voor verdere uitwerking omdat dit kenmerkend is voor het oeverwallenlandschap. Deze rand is echter omsloten is door houtwallen waardoor de indeling niet goed is af te lezen. Hierdoor is gekozen de westelijke dorpszijde verder uit te werken.

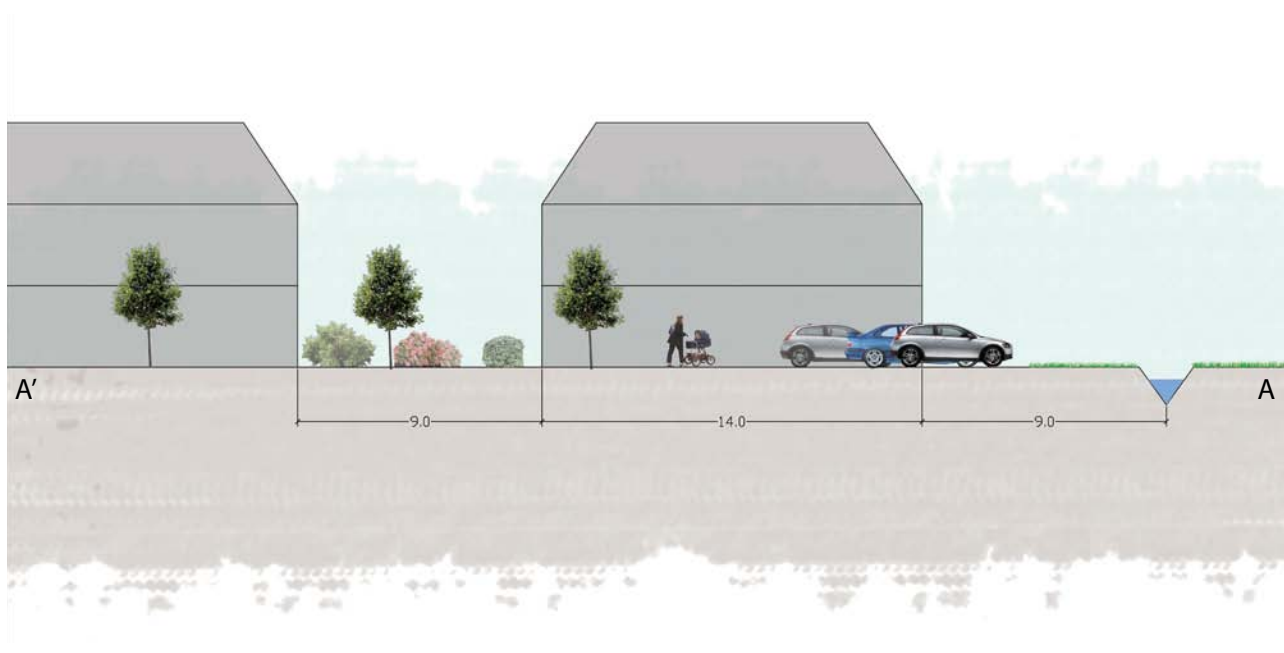
massa/ruimte

Dorpsrand

De Riemkamp en het Kerkekamp vormen samen één van de laatste uitbreidingen van Terwolde. De straten zijn met name haaks op het aangrenzende landschap gericht. De woningen vormen de harde begrenzing van de straat. Het profiel van beide straten is behoorlijk breed opgezet. Hierdoor is vanaf de straat een goed contact mogelijk met het landschap.

De Riemkamp fungeert als woonerf. Er bevindt zich een kinderspeelplaats en het is mogelijk te parkeren op een hofje. De voorkomende huizen zijn vooral rijtjeswoningen van 2 tot 3 etages die een voortuin hebben van circa vijf meter diep. Het Kerkekamp bestaat uit drie aan elkaar geschakelde straten die voornamelijk uit twee onder een kap woningen bestaan met 2 of 3 etages. Deze bebouwing is met de zijkant naar het landschap gericht. Er is hierdoor vanuit de huizen

weinig ervaring van het landschap. Parallel aan de rand bevindt zich een blok rijtjeswoningen waarvan de achtertuinen de rand van het landschap vormen. Deze kavels zijn 12m diep.

Bebouwingstypologie

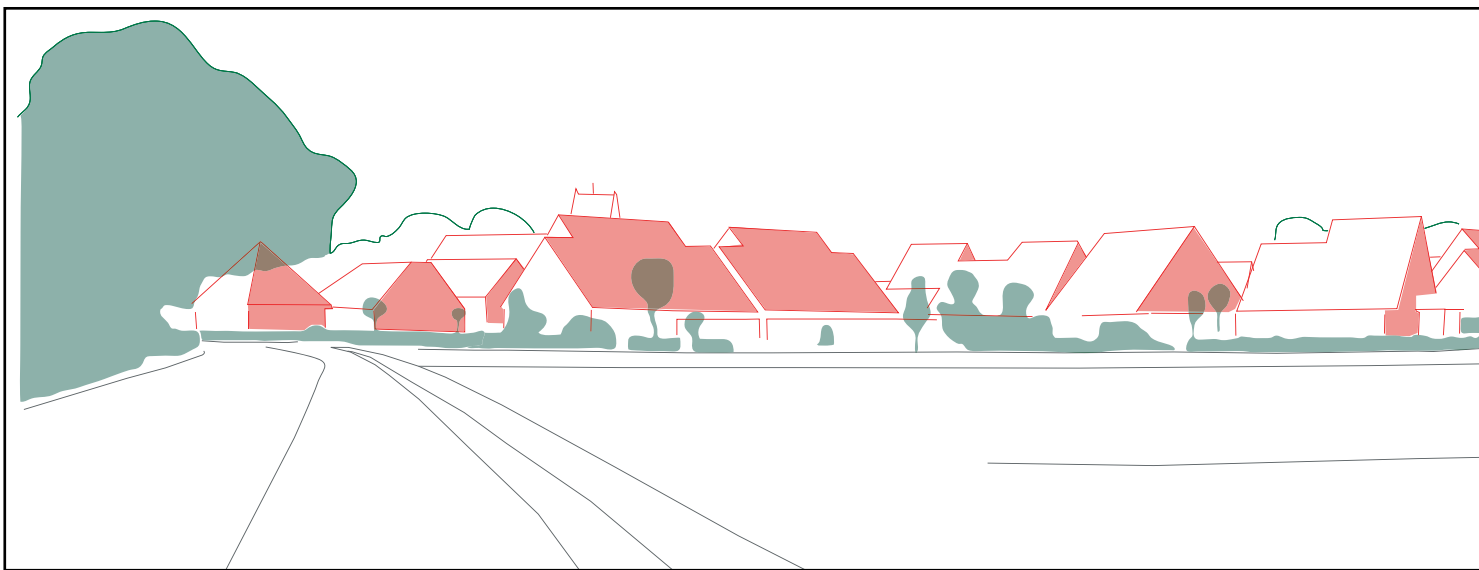
rijtjeswoningen 2-3 etages

Twee onder een kap 2-3 etages

Rode baksteen en wit raamwerk

Huizen hebben vaak dakkapellen en dakramen

Rond jaren '90

Er is relatief weinig hoog opgaand groen te vinden aan deze dorpsrand. Dit komt doordat een deel van de bebouwing met de zijkant aan het landschap grenst, waardoor er weinig tot geen ruimte overblijft voor hogere beplanting. De overige beplanting beperkt zich tot tuinplanten en veel hagen. De hagen vormen echter niet echt een visuele barrière maar meer een onderkant van de huizen.

Een sloot vormt een duidelijke afscheiding tussen de kavels en het omliggende weidse landschap.

De bebouwing grenst direct aan een open weideland. Dit maakt lange zichtlijnen mogelijk vanuit de bebouwingsrand naar het landschap en andersom. Een oude boerderij aan de Vaasenseweg begrenst enigszins het zicht. Deze oude boerderij laat duidelijk het contrast zien met de nieuwere wijk. Door de relatief weinig hoge beplanting op de kavels is vanuit het weidse landschap de rand en de bebouwing duidelijk

zichtbaar.

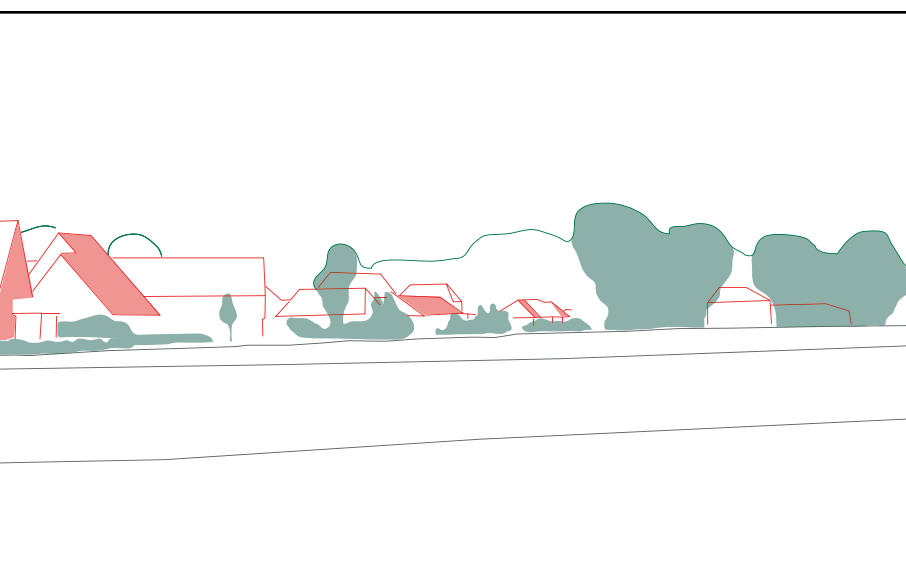
Het silhouet kenmerkt zich door de verschillende richtingen van de huizen, hierdoor ontstaat een afwisselende rafelige rand.

Transformatie

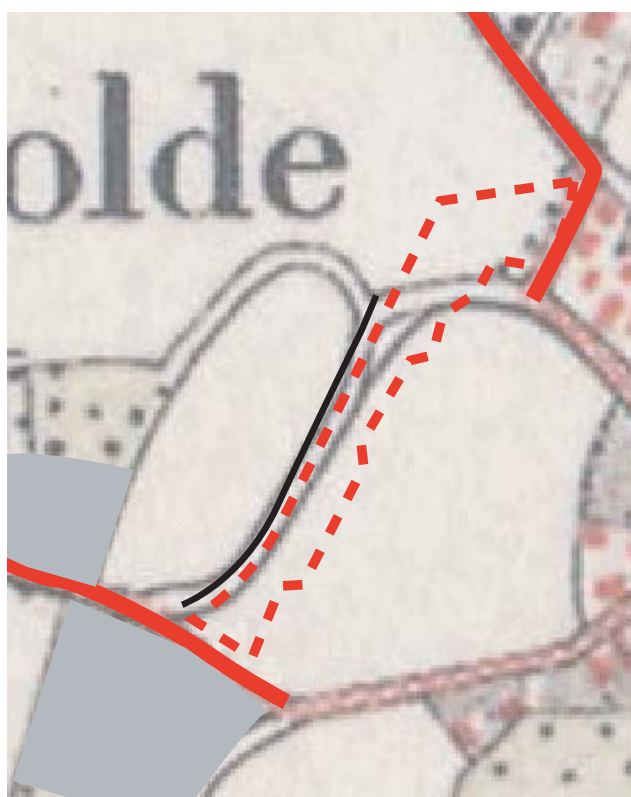
Dorpen breiden uit en nemen stukje bij beetje delen van het landschap over. De dorpsrand vervormt steeds en wordt telkens opnieuw gemaakt. In het kader van het onderzoek hebben we de historische kaart met de huidige situatie vergeleken. Met als doel om te kijken of oude landschappelijke structuren opgepakt of terug te vinden zijn in de huidige dorpsrand.

Als men de historische kaart en de huidige kaart vergelijkt is te zien dat de Riemkamp en de Kerkekamp in het begin van de 19e eeuw bestond uit een groot perceel akkerland met weinig verkelingsstructuren.

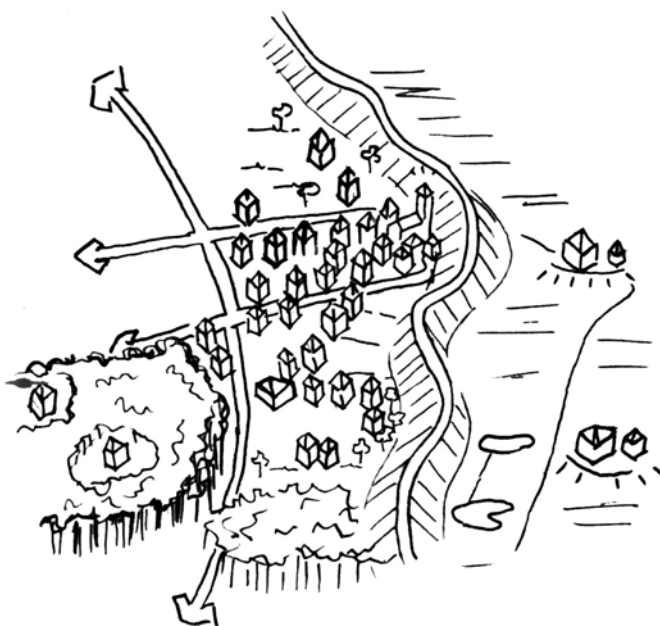
Langs dit perceel lag vroeger een weg. Deze

< Deze foto is gemaakt op de molenweg ten noorden van de dorpskern.

structuur is in de huidige situatie opgepakt voor de sloot die de rand van de bebouwing afscheid van het landschap. De boerderijen aan de Vaassenseweg en enkele wegenstructuren zijn elementen die nog terug te vinden zijn rondom de huidige bebouwingsrand. Je kunt hieruit concluderen dat er voor de inpassing van deze nieuwe dorpsrand weinig tot geen structuren uit het landschap zijn overgenomen. Dit is voornamelijk te wijden aan het feit dat deze dorpsrand vroeger een relatief groot perceel akkerland was met weinig verkavelingstructuren.

2.4 Wilp

Dorp en omgeving

Wilp is een historisch dorp dat ingenesteld ligt in een ronding van de winterdijk die langs de IJssel verloopt. Het compacte dorp ligt ten zuidwesten van Deventer en bevindt zich op de oeverwallen die bestaan uit zand en lichte rivierklei.

Net als bij Terwolde wordt ook in Wilp de oostelijke dorpszijde begrenst door een dijklichaam. Achter deze dijk ligt de Wilpse klei: een bekend en waardevol gedeelte van de uiterwaarden waar veel goed bewaarde pollen en terpen voorkomen waarop boerderijen zijn gesitueerd.

Ten zuiden van het dorp liggen uitgebreide stukken bos. Maar ook ten westen wordt het dorp begrenst door bossen die behoren bij het landgoed de Lathmer. Dit landgoed is met het dorp vergroeid geraakt en valt niet meer los te koppelen van Wilp. Aan de noordwestzijde grenst het dorp aan een vrij open landschap dat in gebruik is als weiland. Vanaf deze zijde is goed de verhoogde snelweg A1 waar te nemen. Maar ook andersom, vanaf de snelweg bezien, vormt Wilp een prachtige nederzetting in combinatie met de dijk en de kerktoren als opvallend oriëntatiepunt.

Wilp ligt ook vrij hoog (op 6 – 6.4 +NAP) ten opzichte van de aangrenzende uiterwaarden waardoor het dorp vanuit de omgeving behoorlijk opvalt.

Wilp is te bereiken door de snelweg A1 en de rijksweg N790 die het dorp van noord naar zuid

kruist. Op dorpsniveau zijn behalve de N790, de N791, de Dorpsstraat en de Kerkstraat belangrijke ontsluitingswegen. Zij vormen ook tevens de belangrijkste structuurdragers van het dorp.

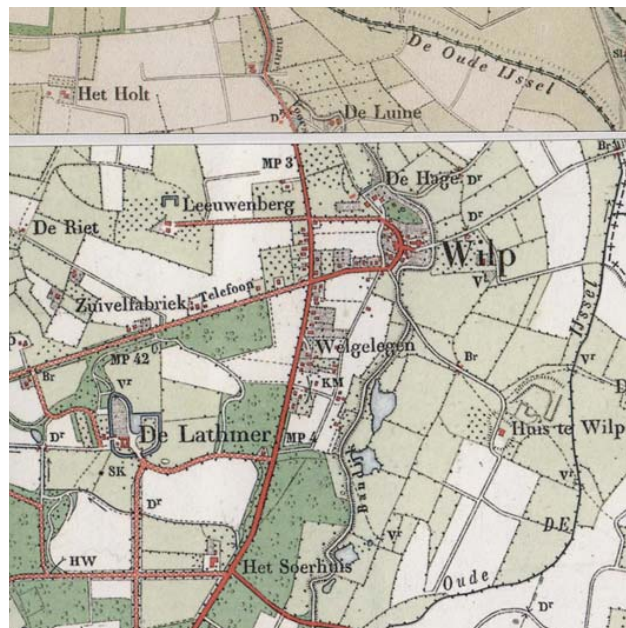
Transformatie

Het dorp Wilp heeft vroeger aan de rivier de IJssel gelegen. Dit verklaart dan ook de ligging aan de dijk en de oostwaartse oriëntatie van het dorp. De kronkelige Wilpse dijk getuigt van een lange geschiedenis met veel dijkdoorbraken. De ruimte waar vroeger de rivier stroomde, vormt nu de Wilpse klei wat voornamelijk in gebruik is als weiland. Dit is in de loop van de tijd niet veranderd. Wel is met name de verkaveling buitendijks grootschaliger en blokkiger geworden waardoor veel laanstructuren in de uiterwaarden zijn verdwenen. Voor de rest is de groenstructuur aardig intact gebleven. De oude bossen onder andere van het landgoed zijn nog aanwezig en op sommige plaatsen zelfs uitgebreid.

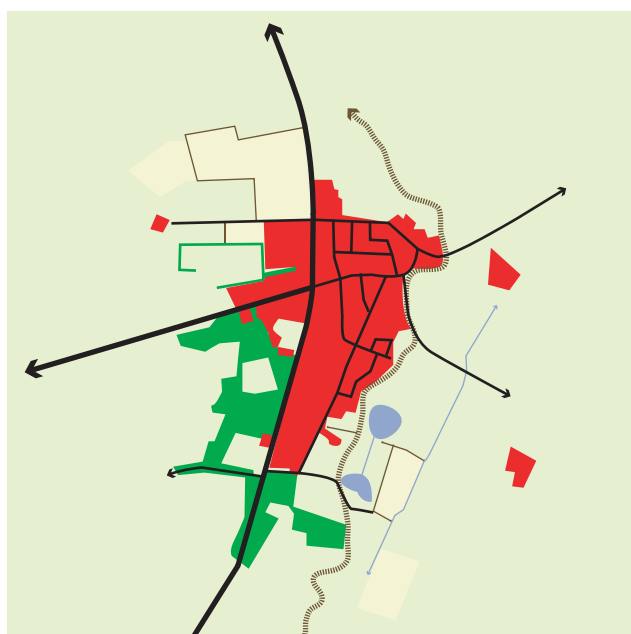
Wat betreft de wegenstructuur kan worden gesteld dat deze redelijk hetzelfde is gebleven. Door de uitbreidingen van het dorp zijn de wegen wel geïntensiveerd en is een uitgebreider netwerk ontstaan. Zodoende zijn ook de prioriteiten van de wegen anders komen te liggen dan vroeger. De ligging van de snelweg heeft hier ook invloed op gehad.

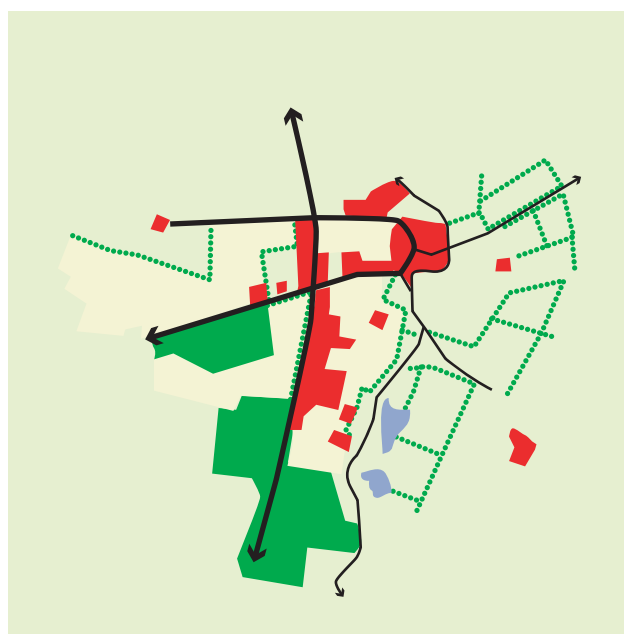
topkaart 1:25 000

historische kaart 1908 1:25 000

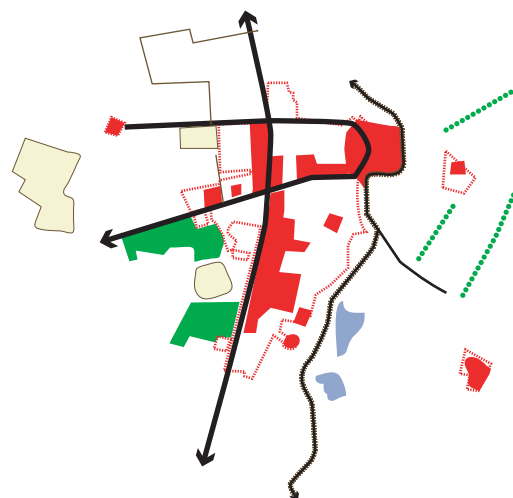

landschapsstructuurkaart 2007

landschapsstructuurkaart 1908

	bebouwing		fruitteelt / boomgaarden
	bos		laanbomen
	wegen		oppervlakte water / sloot
	dijk		contour huidige bebouwing
	verkaveling		
	akker		

behouden elementen

de kerk van Wilp vormt een duidelijke landmark

historische kern

Dorp en opbouw

Wilp vormt het oudste dorp van de gemeente Voorst. De eerste verschijnselen van het dorp Wilp dateren zelfs van het begin van de 8e eeuw.

Het compacte dorp dat tegen aan de dijk is gebouwd, is verder uitgebreid in de lengterichting van de stroomrug. De historische kern van het dorp wordt gevormd door de kerk en verschillende oude villa's en boerderijen. De kerk die omstreeks 765 werd gebouwd wordt als rijksmonument beschouwd en vormt een belangrijk oriëntatiepunt vanuit de weide omtrek.

Als je de historische kaart met de huidige kaart vergelijkt is te zien dat het dorp flink gegroeid is. Alle ruimtes binnen de bestaande structuren (dijk en dorp,- en kerkstraat en rijksweg) zijn volgebouwd. Vroeger waren er zelfs tussen de woningen akkers te vinden. Bij de groei van het dorp is de bebouwing aan elkaar komen te liggen en zijn de akkers verdwenen.

Bij de uitbreidingen is niet altijd rekening gehouden met de bestaande verkaveling. Wel is de oude wegenstructuur gehandhaafd. Alhoewel deze wel wat geïntensiveerd en uitgebreid is. Toch vormen de N790, de N791, de Dorpsstraat en de Kerkstraat nog steeds de belangrijkste ontsluitingswegen en structuurdragers van het dorp.

Het dorp Wilp heeft met de directe omgeving meegeteld een inwoneraantal van 1643 en een bebouwd oppervlak van 38 hectare. Gezien de massaruimte verhouding van dit bebouwingsoppervlak valt op dat het dorp sterk wordt ingekaderd door de dijk en het bosrijke gebied van het landgoed de Lathmer. Deze vormen samen met de laanbeplanting langs de N791 en de N790 de huidige groenstructuur.

Een belangrijke open plaats is het voorplein bij de kerk waar ook een oude pomp is gesitueerd. Verder vormen enkele kavels die in gebruik zijn als weideland en de plaatsen waar de bebouwing niet pal aan de dijk grenst onderbrekingen in het bebouwingsoppervlak.

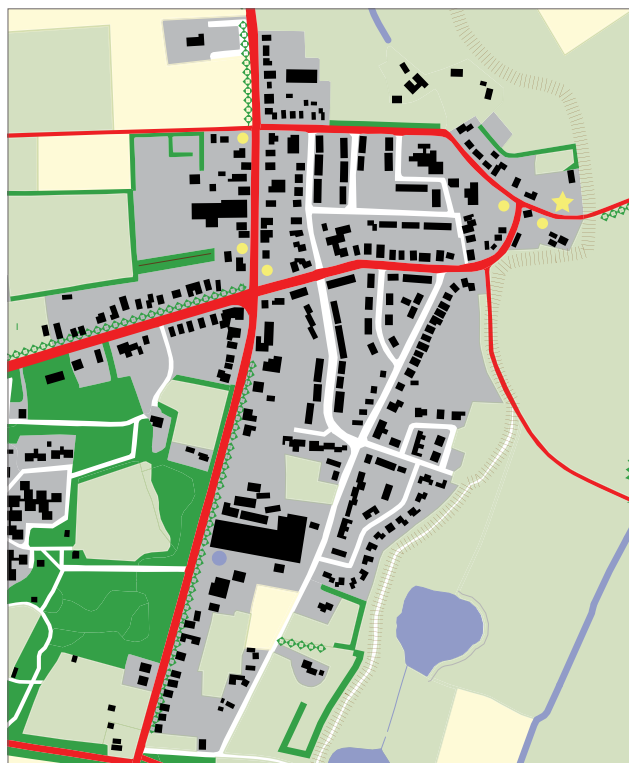
Het dorp Wilp herbergt ook een aantal voorzieningen zoals een bakker, postkantoor, woonwinkel, dorps huis, kroeg, school en café. Het dorps huis en café zijn gelegen aan het dorpsplein. De andere voorzieningen zijn gesitueerd langs de N790.

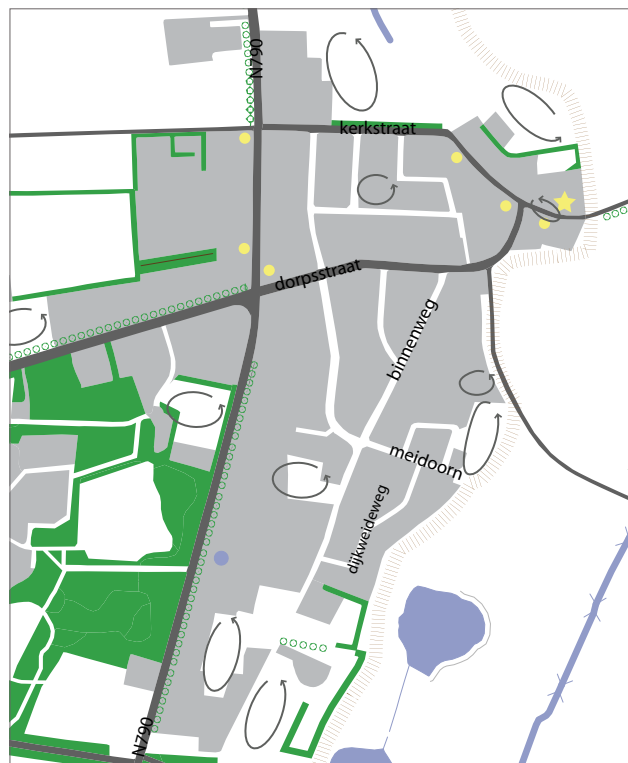
de Kerkstraat

zicht op Wilp vanuit de uiterwaarden

1:10 000

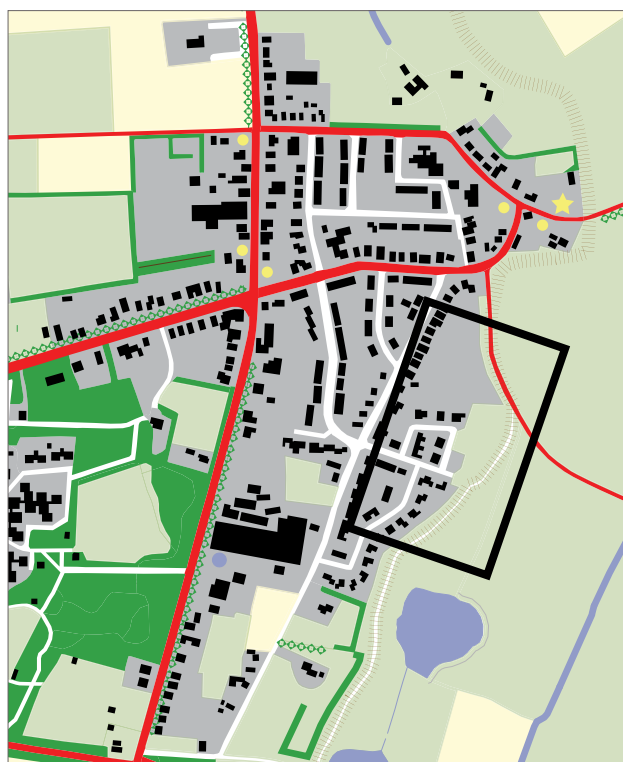
massa/ruimte kaart 1:10 000

WILP (Geld.), - Dorpskerk.

< links boven: potlood tekening door Gait Zwerenbarg, 1975 afgebeeld is zijn geboortehuis in Wilp
< links onder: het aanzicht op de dorpskerk in 1916.

keuze dorpsrand 1:10 000

Dorp totaal

Door de jaren heen heeft Wilp verschillende veranderingen doorgemaakt. De meest opvallende is de groei van het dorp richting het westen. De uitbreidingen hebben vooral plaatsgevonden binnen de bestaande structuren (dijk, en wegen). De verkaveling is daar niet altijd bij gehandhaafd. Toch is het authentieke karakter van het dorp bewaard gebleven.

Door de uitbreidingen van het dorp zijn de wegen wel wat geïntensiveerd en uitgebreid, waardoor ook de belangrijkheid van de wegen is veranderd. Toch vormen de N790, de N791, de Dorpsstraat en de Kerkstraat nog steeds de belangrijkste ontsluitingswegen en structuurdragers van het dorp.

Wat betreft het grondgebruik kan worden geconcludeerd dat er in de loop der tijd weinig is veranderd. Binnendijks zijn vooral akkers te vinden en buitendijks voornamelijk de weilanden.

Wel is de verkaveling in de uiterwaarden veel grootschaliger en blokkiger geworden waardoor de kenmerkende laanstructuren verdwenen zijn.

Verder is de groenstructuur ten opzichte van andere dorpen weinig veranderd.

Gezien de randen van het dorp valt op te merken dat Wilp aan de oostzijde sterk wordt ingekaderd door de dijk. De invloed van het dijklichaam is dan ook erg groot waardoor vanuit het dorp weinig interactie mogelijk is met het omliggende landschap.

De bebouwingsrand aan deze zijde heeft hier een afwisselend karakter. De huizen staan met hun achterkant naar de dijk gekeerd. Er komen kavels voor met bebouwing die direct aan de dijk grenzen maar ook worden verschillende delen van de rand gebruikt als weideland. Dit zorgt voor veel variatie en open ruimtes tussen de kavels en het dijklichaam.

Aan de zuidwestzijde wordt de bebouwingsrand sterk afgeschermd door bos en houtwallen van onder andere het landgoed de Lathmer.

Aan de noordelijke zijde grenst het dorp aan open weiland.

Voor verdere uitwerking wordt de voorkeur gegeven aan de oostzijde (Meidoorn- binnenweg) die aan de dijk grenst. Temeer omdat het profiel en de opbouw van deze rand interessant zijn. Daarnaast vormt de dijk één van de meest karakteristieke verschijnselen van het oeverwallenlandschap.

massa/ruimte

Dorpsrand

De Binnenweg en de Meidoorn vormen samen een deel van de oostelijke dorpsrand van Wilp. Deze dorpsrand wordt omsloten door de dijk waarop ook een recreatiepad loopt. De kavels grenzen aan de dijk, maar de bebouwing staat door diepe achtertuinen en weilandjes overal op enige afstand van deze dijk.

Het grootste deel van de rand is gelegen aan de Binnenweg.

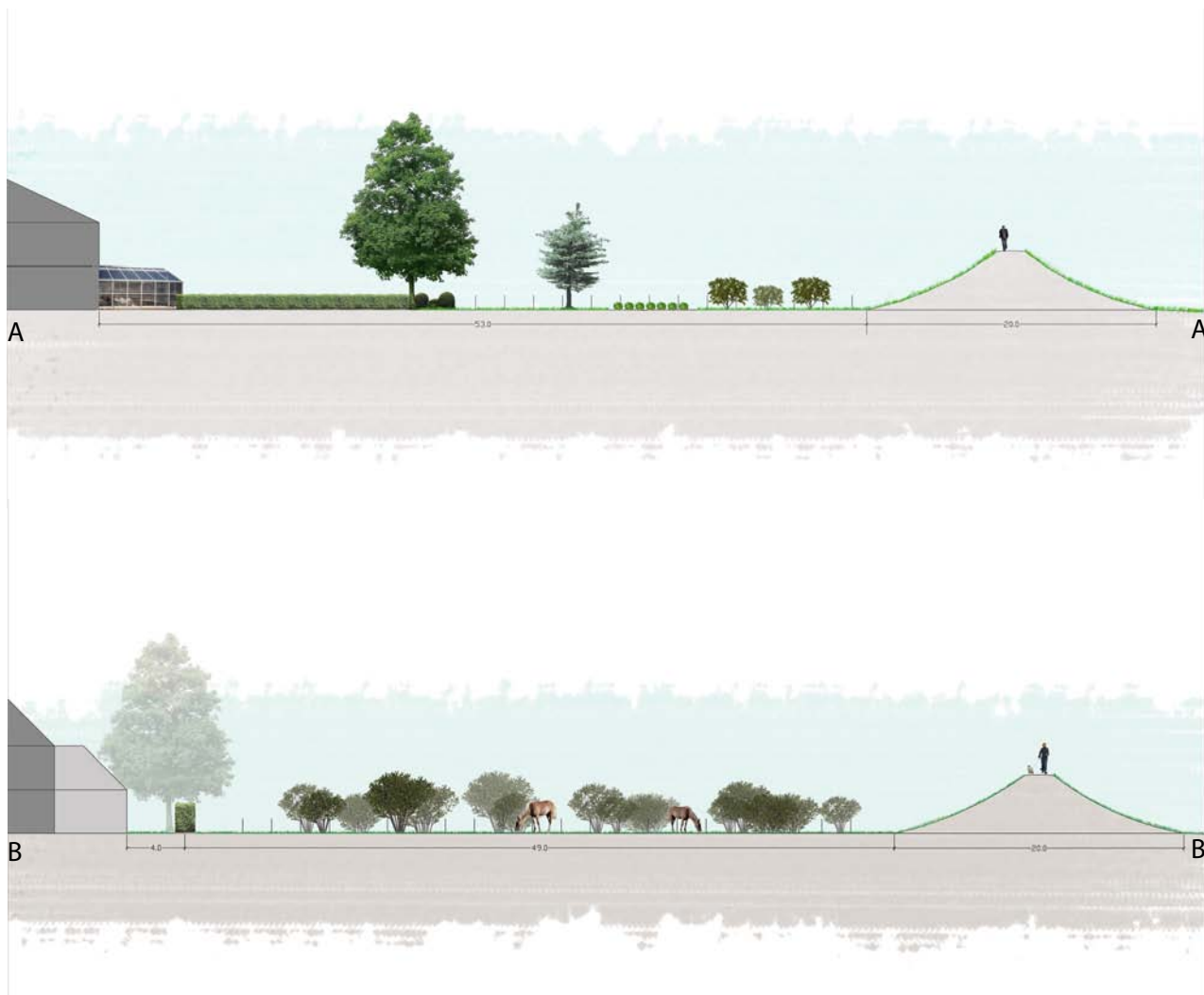
De vrijstaande huizen staan met de achterkant naar het landschap gekeerd en hebben diepe achtertuinen richting de dijk. De achtertuinen aan de Binnenweg vertonen veel variatie. Afscheidingen tussen kavels gebeurt door houtwallen, hagen en een enkel hek. De tuinen hebben een landelijk karakter met vaak een aantal grotere bomen. Een aantal van hen zijn ook in gebruik als moestuin of hebben een stuk weideland. De Meidoorn is een

deel van deze dorpsrand met nieuwere bebouwing. De bebouwing staat hier met de voorkant naar het landschap gekeerd. De voorkomende huizen zijn twee onder een kap woningen met een kleine voortuin.

Voor deze bebouwing ligt een open weide met hierin ook een klein speeltuintje. De weide is omsloten door een hagenstructuur

Deze weide laat een ruimte over tussen de bebouwing en de dijk. En geeft hiermee tevens deze nieuwere rand een landelijker karakter.

Kenmerkend is het hoogteverschil en de kronkelende vorm van de dijk. Aan de linkerzijde zijn de uiterwaarden (Wilpse klei) te zien.

Bebouwingstypologie

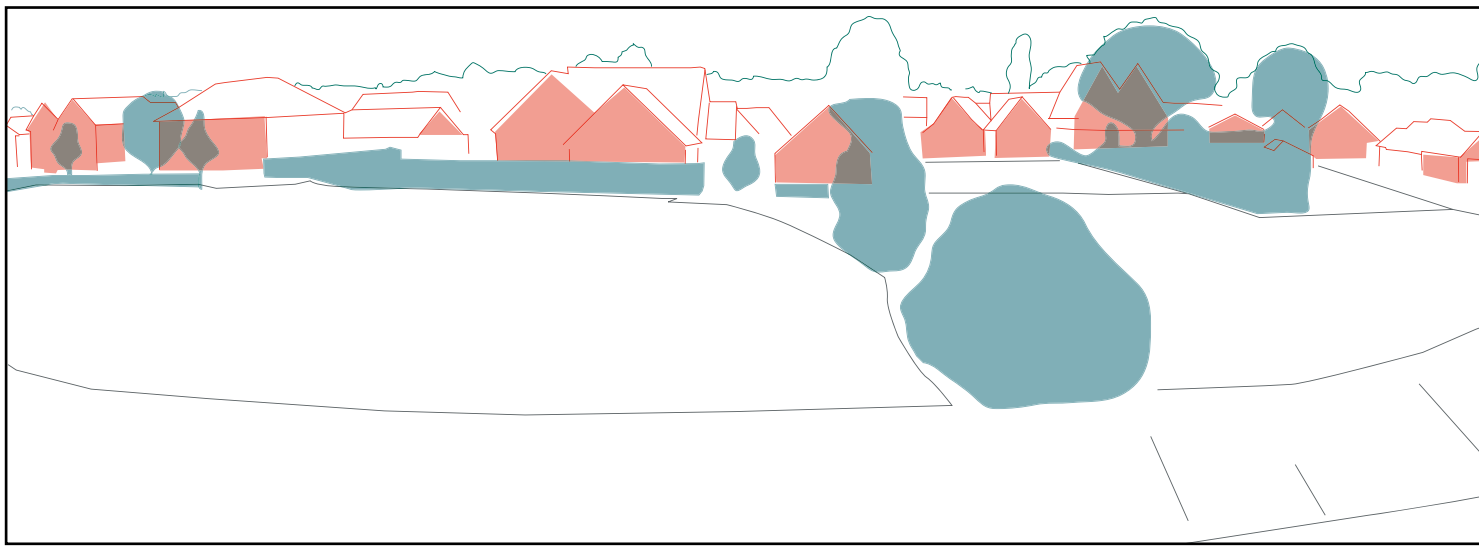
vrijstaande woningen 2 etages

twee onder een kap 2-3 etages

Rode, gele en grijze baksteen (tijd gerelateerd)

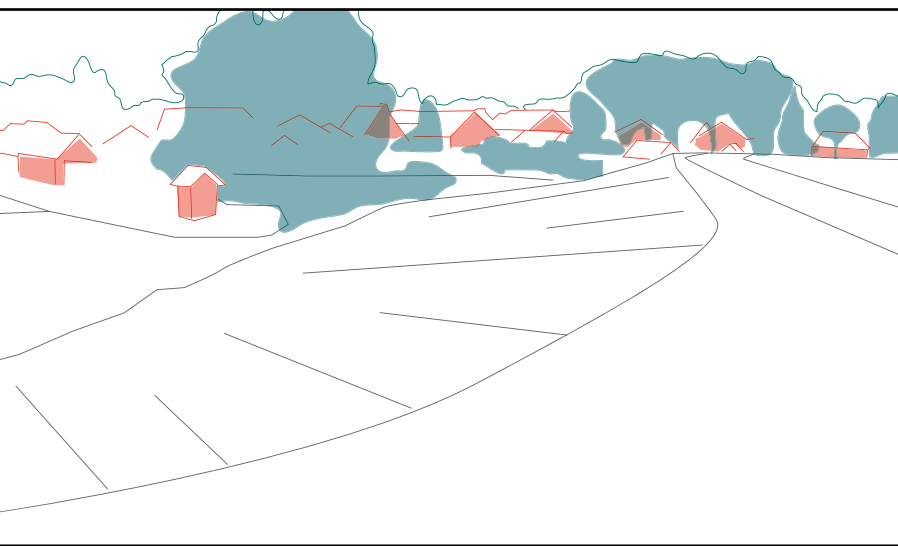
Zwarte en rode daken, puntig

Gebouwd '60-'90

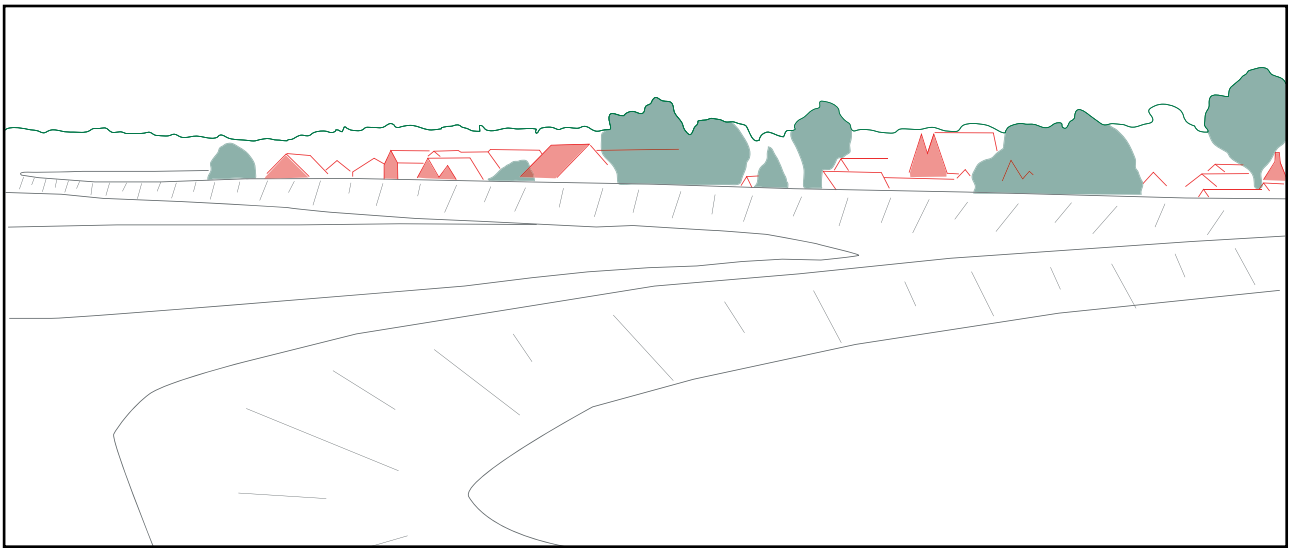

De dorpsrand wordt gevormd door de dijk, de diepe achtertuinen met beplanting aan de Binnenweg en de voorkant van bebouwing. De dijk vormt een duidelijke afscheiding tussen de tuinen en het omliggende landschap. De rand van Wilp is te ervaren vanaf de dijk en vanuit het landschap.

Vanaf het dijk is de variatie in tuinen duidelijk zichtbaar. De huizen zijn enigszins ingepakt door beplanting die in de diepe achtertuinen staat, soms zijn alleen de punten van de huizen te zien. Bij de Meidoorn zijn de huizen echter wel duidelijk zichtbaar door de weinige beplanting, mede doordat hier minder diepe voortuinen zijn. Het verschil tussen het nieuwere deel van de meidoorn en de oudere huizen rondom de Binnenweg valt vanaf de dijk goed te ervaren.

< Deze panorama is gefotografeerd vanaf de dijk. Omdat men iets hoger staat dan het maaiveld heeft men een goede zicht op de huizen en de tuinen. Het brede panorama laat bijna de gehele rand zien.

Vanuit het landschap gaan de huizen deels schuil achter de dijk. Enkel de nok van de huizen en de bomen zijn boven de dijk zichtbaar.

Achter de dijk ligt een open weideland. Dit maakt lange zichtlijnen mogelijk vanuit het landschap naar de dorpsrand. Door de vele beplanting staan de huizen niet

'naakt' achter de dijk maar is de dorpsrand een mooie mix van huizen en beplanting.

^ Deze foto is tevens vanaf de dijk gemaakt. Kenmerkend is het hoogteverschil en de kronkelende vorm van de dijk. Aan de linkerzijde zijn de uiterwaarden (Wilpse klei) te zien.

Transformatie

In het begin van de 19e eeuw was het gebied rondom de Binnenweg in gebruik als akker en weideland. Als men de historische kaart en de huidige kaart vergelijkt is te zien dat de dijk toen al een belangrijk structuurdragend element is geweest voor deze dorpsrand. Het heeft altijd voor de oostzijde van het dorp een 'natuurlijke' scheidslijn gevormd voor verdere uitbreidingen.

De structuur van de Binnenweg is eveneens terug te vinden maar deze weg was toen nog niet begeleidt met bebouwing.

Uit deze vergelijking kun je concluderen dat de structuur van de Binnenweg en de loop van de dijk leidend zijn geweest voor inpassingen. Tussen de weg en de dijk zijn echter weinig tot geen structuren uit het landschap overgenomen.

2.5 Bouwstenen oeverwallenlandschap

Welke elementen maken de dorpsrand kenmerkend voor een oeverwallendorp?

In dit hoofdstuk ontleden we de onderzochte dorpsranden van Wilp en Terwolde aan de hand van de eerder opgestelde bouwstenen van een dorpsrand. Door deze twee randen te vergelijken hopen we kenmerkende elementen te achterhalen die typisch zijn voor een dorpsrand in het oeverwallenlandschap. Achtereenvolgens behandelen we van beide dorpsranden de bebouwing die de dorpsrand vormt, de beplanting op de kavels die grenzen aan de dorpsrand en de kenmerken van het omliggende landschap. Hierop volgend achterhalen we hoe de interactie tussen landschap en dorp is.

Bebouwing

Terwolde

Positie huis t.o.v. landschap: achter-, zijkant

De dorpsrand vormt een rafelige rand door de verspringende positionering van de bebouwing.

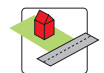

Ritme: onregelmatig

Vanuit het landschap gezien heeft de bebouwing een onregelmatig ritme. Doordat de straten haaks op het landschap staan vormt dit wisselende tussenruimtes tussen de bebouwing.

Positie huis op kavel: voor op kavel, midden op kavel

De meeste huizen staan midden op de kavel. De huizen die voor op de kavel staan bezitten geen diepe achtertuin.

Bebouwingstypologie: huis met kap

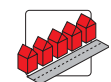
Wilp

Positie huis t.o.v. landschap: achter-, zij-, voorkant

Afwisselende rand door verspringende positionering van de bebouwing. Langs de Binnenweg wordt dit gevarieerde aanzicht nog versterkt door de vele schuurtjes die te vinden zijn in de achtertuinten.

Ritme: regelmatig

De huizen hebben een regelmatige tussenafstand.

Positie huis op kavel: voor op kavel, midden op kavel

Er is een contrast tussen de positie van het huis op de kavels. De huizen die voor op de kavel staan hebben een diepe achtertuin richting de dijk. De nieuwere huizen langs de Meidoorn staan centraal op de kavel en hebben een ondiepe voortuin.

Bebouwingstypologie: huis met puntige kap

Bepanting op kavel

Terwolde

Solitaire bomen: Relatief weinig hoge bepanting. Veel van de bomen zijn nog niet volgroeid.

Het is een mix van in- en uitheems groen.

Hagen omkaderen een aantal kavels. Rondom de Riemkamp zijn haagbeuken te vinden.

Struiken: Uitheemse 'tuint' planten.

Openheid: De Riemkamp heeft centraal gelegen een openbaar grasveld met speeltuintje.

Wilp

Solitaire bomen: De bomen zijn veelal volgroeide exemplaren die zelfs boven de huizen uitkomen.

(inheemse soorten).

Houtwallen vormen bij een aantal kavels een natuurlijke vorm van erfafscheiding.

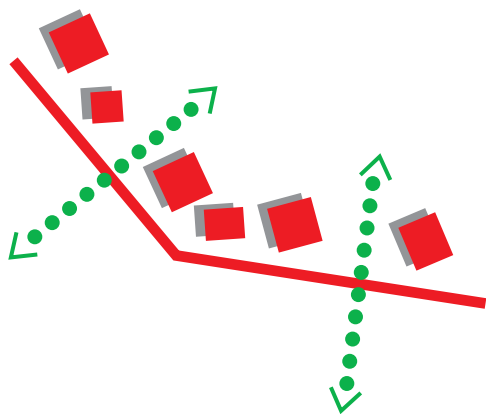
(inheemse soorten).

Hagenstructuren omkaderen een aantal kavels. (zowel in- als uitheemse soorten als Meidoorn, Liguster, Coniferen).

Openheid: Sommige kavels zijn deels in gebruik als weideland. Tevens is er een groter openbaar grasland voor de nieuwere bebouwing van de Meidoorn.

Verweving als interactie tussen dorp en landschap

Landschap

Terwolde

Reliëf: **vlak**

Verlaging: Een aantal sloten omkaderen de weidelanden.

Solitaire bomen: Bomen zijn voornamelijk rondom de boerderijen te vinden.

Hagen zijn gebruikt als erfafscheiding bij de oudere boerderijen.

Openheid: Het omliggende open weideland maakt vergezichten mogelijk waardoor de dorpsrand vanuit het landschap goed zichtbaar is.

Wilp

Reliëf: **vlak**

Verhoging: De dijk heeft veel invloed op de beleving van de dorpsrand. Als men het dorp vanuit het landschap bekijkt gaan de huizen en bomen deels achter de dijk schuil.

Verlaging: In de uiterwaarden zijn een aantal kolken en sloten te vinden.

Lineaire bomenrij: Een aantal wegen zijn begeleidt door populierenlanen.

Solitaire bomen: Wilgen en elzen.

Meidoornhagen begeleiden het pad op de dijk.

Openheid: De open uiterwaarden die als weideland in gebruik zijn maken vergezichten mogelijk. Deze openheid maakt de dorpsrand al van verre zichtbaar.

Overeenkomsten

De randen van Terwolde en Wilp hebben gemeen dat ze verspringende posities van de huizen ten opzichte van het landschap hebben. Dit levert een gevarieerde, levendige rand op. Qua bebouwingstypologie is een huis met een kap een kenmerkende bebouwingsvorm. Deze kenmerken kunnen overigens niet tot algemeenheden gerekend worden voor bebouwingranden in het oeverwallenlandschap. Toch is het opvallend dat hierin overeenkomsten worden gevonden.

De kavels die de dorpsrand vormen hebben beiden open ruimtes in zich. In de vorm van een kleine weide of een openbaar grasveld. De openheid van het landschap wordt zodoende overgenomen in de wijk. Tevens zijn er in beide randen veelal hagenstructuren gebruikt als erfafscheiding.

Het landschap kenmerkt zich rondom beide randen als een open omgeving die in gebruik is als weideland met een blokvormige verkavelingstructuur. Dit maakt vergezichten mogelijk richting de dorpsrand die hierdoor duidelijk zichtbaar is vanuit het landschap.

Het landschap heeft vele hagenstructuren in zich. Zo worden de dijken bij beide dorpen begeleidt door meidoorn hagen. Evenals zijn enkele kavels en boerderijen worden door hagen. Deze landschappelijke elementen zijn kenmerkend voor het oeverwallenlandschap. Het is daarom niet verwonderlijk dat in beide dorpsomgevingen deze elementen voorkomen.

Interactie tussen landschap en dorp.

De relatie tussen dorp en omgeving komt tot stand door verschillende factoren. Onder andere de dorpsvorm, de opzet en ordening van de bebouwing en de landschappelijke kenmerken zijn hiervoor verantwoordelijk. Deze factoren in samenhang met elkaar vormen de dorpsrand. De dorpsrand is als het ware het resultaat van de interactie tussen de factoren.

De bouwstenen die bepalend zijn voor deze factoren verschillen onderling wel van elkaar.

Bij Terwolde wordt het zicht tussen het dorp en het landschap enigszins beperkt.

Dit komt enerzijds door het karakter van de nieuwbouwwoningen en de kavels met relatief weinig volgroeide bomen. Dit zal echter in de loop der jaren verbeteren.

In de Riemkamp zijn enkele landschappelijke elementen terug te vinden. Zo zijn er hagen gebruikt als erfafscheiding rondom de kavels.

Ook komt de openheid van het landschap in de wijk terug doordat er een centraal gelegen grasveld is opgenomen als speelweide. De overige kavels die de rand van Terwolde vormen kenmerken zich met name door uitheemse 'tuin' planten wat weinig aansluiting met het landschap geeft.

De onderzochte dorpsrand van Wilp vormt een duidelijke relatie met het omliggende landschap. Dit is met name terug te vinden op de diepe kavels langs de Middenweg, die heel duidelijk de richting van de dijk volgen. Deze kavels worden veelal afgeschermd door houtwallen, inheemse hagenstructuren afgewisseld met enkele weidelandjes.

Bij het nieuwere deel rondom de Meidoorn is op de kavels van de tuinen weinig landschappelijke beplanting te vinden. Behalve enkele hagenstructuren maar die worden voornamelijk gevormd door uitheemse soorten.

Het openbare weideveld voor de Meidoorn zorgt echter wel voor een landschappelijke overgang. Dit weidelandje is omzoomd met Meidoornhagen en past helemaal binnen de karakteristieken van het oeverwallenlandschap.

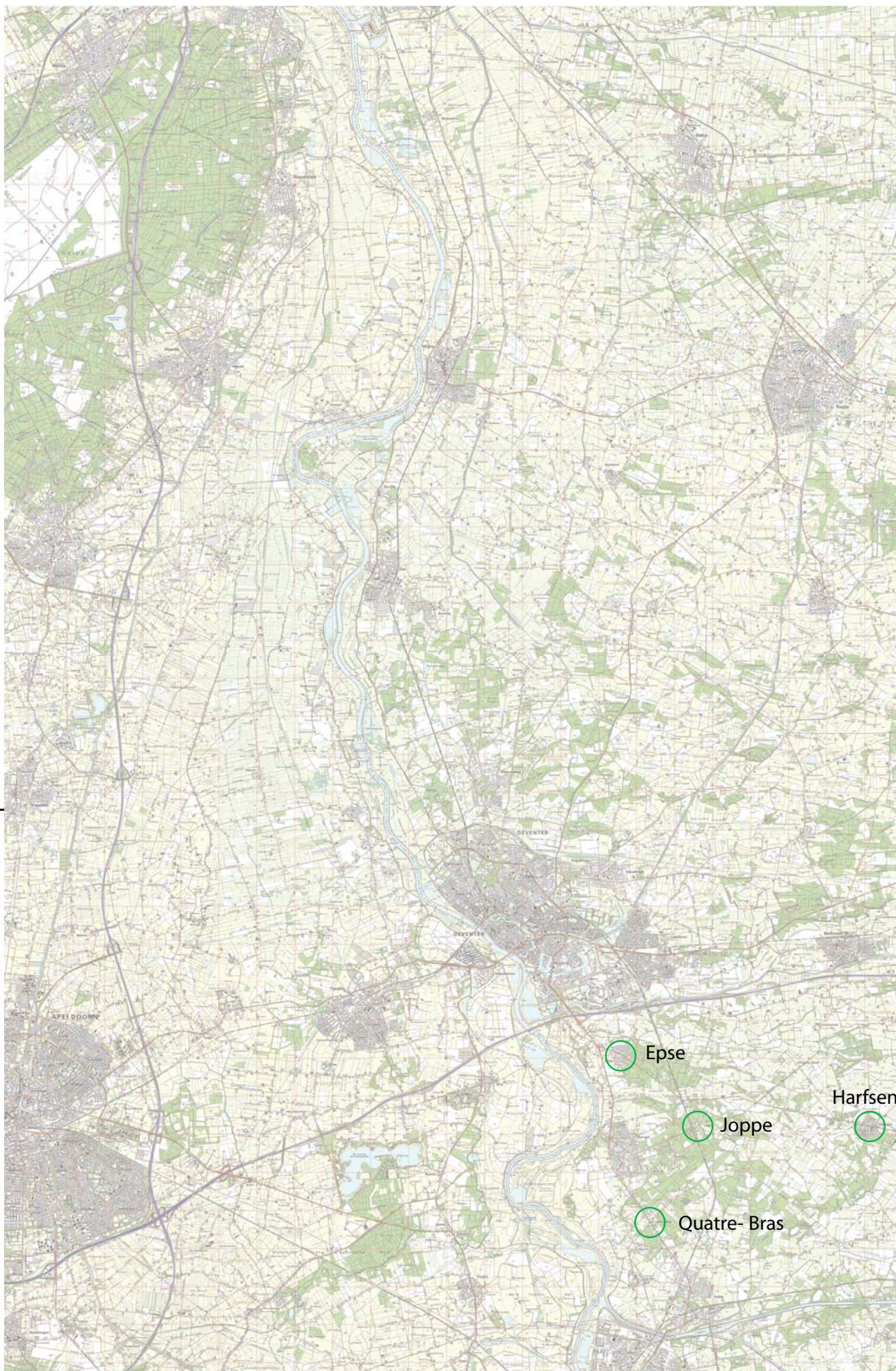
Uit de eerdere vergelijking van de historische kaart uit 1908 en de huidige situatie blijkt dat er relatief weinig structuren uit het landschap zijn opgepakt in de huidige dorpsrand. De dijk en de Binnenweg zijn leidende elementen geweest voor Wilp. Met name de belangrijke structuur van de Binnenweg heeft er voor gezorgd dat de huizen niet pal tegen de dijk zijn gebouwd maar langs deze weg. Ook is te zien dat de dijk altijd al een belangrijke structuurdrager is geweest en van grote invloed is op de beleving van de rand.

In Terwolde is alleen de huidige sloot die de bebouwingrand afscheidt van het landschap een herkenbare lijn die tevens terug te vinden is op de historische kaart. Dit is voornamelijk te weiden aan het feit dat deze dorpsrand vroeger een relatief groot perceel akkerland was met weinig verkavelingstructuren.

Vier dorpen • Selectie • Dorp en omgeving
Dorp en opbouw • Dorpsrand • Bouwstenen

3

Boslandschap

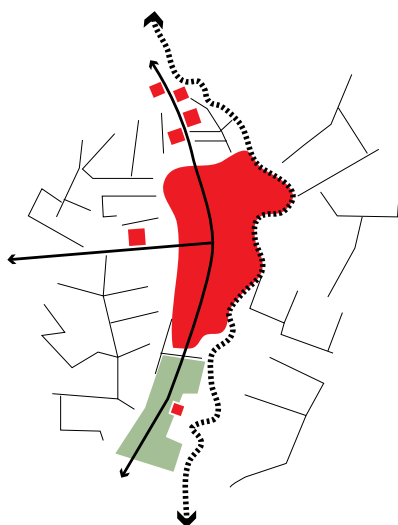
3.1 Vier Dorpen

Zoals eerder gezegd kwamen er van oorsprong geen dorpen in het boslandschap voor. Deze zijn pas aan het eind van de 19e eeuw ontstaan. De dorpen in het boslandschap kenmerken zich door bebouwing in of aan het bos, vaak in een compacte vorm. Met daarnaast verspreide bebouwing veelal in het bos.

Bij het selecteren van de dorpen was het van belang dat het dorp een duidelijke relatie met het bos heeft. De dorpen die hieraan voldoen zijn, Epse, Harfsen, Joppe en Quatre bras.

Deze dorpen liggen allen in of gedeeltelijk aan het bos. In ons onderzoeksgebied was het niet mogelijk om vier dorpen te vinden die een duidelijke relatie met een bosrijk gebied hebben én ongeveer van dezelfde grootte zijn. Dit heeft om deze reden tot een selectie geleid van twee compacte dorpen die aan een bosrijk gebied grenzen, en twee kleinere dorpen die grotendeels in het bos liggen.

De geselecteerde dorpen voor het boslandschap liggen aan de oostzijde van de IJssel ten Zuiden van Deventer.

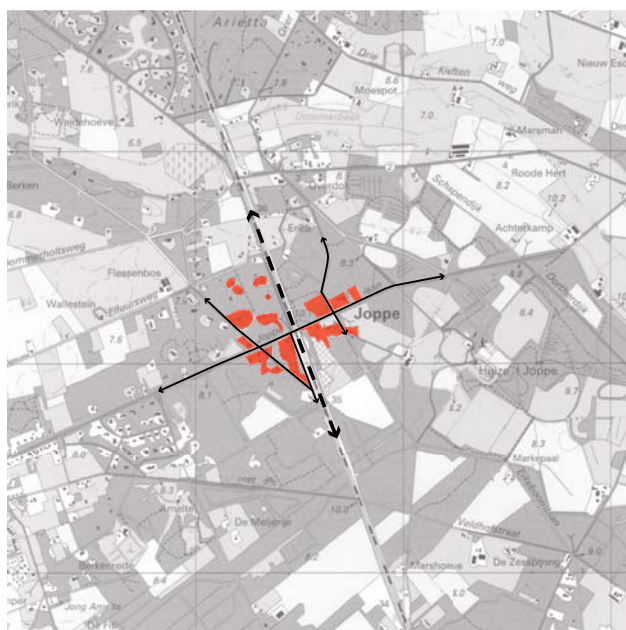

Joppe

Joppe is een klein kerkdorp met verspreide bebouwing ten zuidoosten van Deventer

Het dorp is grotendeels omsloten door een bosrijk gebied met enkele open weilanden.

Inwoners	436
Bebouwd gebied	10ha

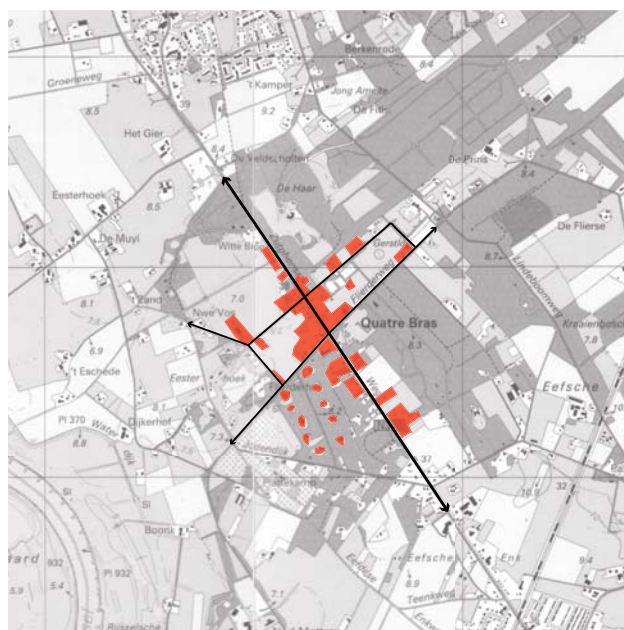

Joppe

Quatre bras

Quatre bras ligt ten zuiden van Deventer. Het dorp is ontstaan bij een kruispunt van wegen en kenmerkt zich door bebouwing langs een hoofdweg. Het dorp is grotendeels omsloten met bosrijk gebied en enkele open weilanden.

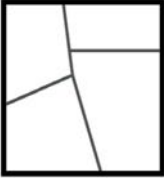
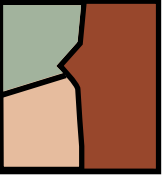
Inwoners	800
Bebouwd gebied	17 ha

Quatre-bras

Boslandschap

Kenmerken	Epse	Harfsen	Joppe	Quatre bras
 <p>compacte dorpsvorm, verspreide bebouwing</p>	+	+	-	+/-
 <p>dorp aan de rand van bos</p>	+	+	-	+/-
 <p>half open/besloten landschap</p>	+	+	-	+
 <p>blokvormige verkaveling</p>	+	+	+	+
 <p>humuspodzol/ enkeerdgrond/ eerdgrond</p>	+	+	+	+

3.2 Selectie

In dit onderzoek is het van belang de dorpen te analyseren die echt kenmerkend zijn voor het boslandschap. Er wordt daarom uit vier dorpen een selectie gemaakt van de twee meest kenmerkende dorpen. Om tot deze selectie te komen worden de dorpen getoetst aan de hand van een aantal criteria die kenmerkend zijn voor de bebouwing en de omgeving van het boslandschap.

Dorpen in het boslandschap

Kenmerken van bebouwing in het boslandschap:

- compacte vorm met verspreide bebouwing
- dorp ligt aan de rand van het bos
- half open/besloten landschap in de directe omgeving van het dorp
- blokvormige verkaveling
- humuspodzol/enkeerdgrond/eerdgronden

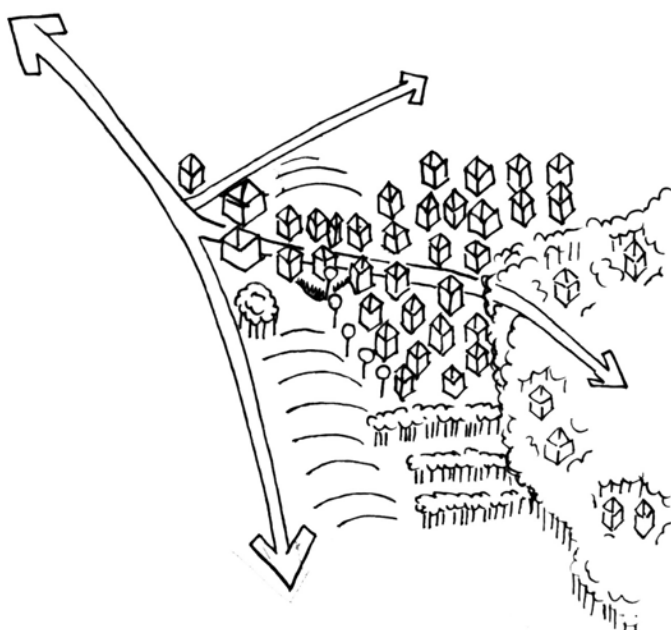
Epse is een compact dorp met enkele verspreide bebouwingseenheden die aan een bosrijk gebied grenzen. Het omliggende landschap is aan een zijde half open te noemen. Aan de andere zijde overheerst beslotenheid door bosgedeeltes.

Epse voldoet aan de gestelde criteria voor dorpen in het boslandschap.

Harfsen is eveneens een compact dorp dat aan bosrijk gebied grenst. Het omliggende landschap is half open/besloten. Harfsen voldoet hiermee aan alle kenmerken van een dorp in het boslandschap.

Joppe is het kleinste dorp en kenmerkt zich door veelal verspreide bebouwing. Het mist een compacte vorm. Tevens is het dorp grotendeels omsloten door bos. Er is hierdoor geen duidelijke dorpsrand te vinden.

Quatre bras heeft een kleine, compacte vorm met eromheen veelal verspreide bebouwing. Het omliggende landschap is half open/besloten te noemen. Het dorp grenst deels aan bosrijk gebied maar onderscheidt zich echter door zijn geringe grootte en veelal verspreide vorm.

3.3 Epse

Dorp en omgeving

Het dorp Epse is gelegen aan de oostkant van de IJssel en ligt ten zuiden van Deventer behorend bij de gemeente Gorssel.

Epse vormt een compact dorp dat is gelegen aan een doorgaande route tussen Zutphen en Deventer. Aan de oostzijde grenst het dorp aan een besloten boslandschap waarin verscheidende bebouwings-eenheden zijn gesitueerd. Ten noorden grenst het dorp echter aan een open weidegebied die net als het bosgebied is opgedeeld in grote, blokvormige kavels.

Aan de zuidwestelijke heeft men vanuit het dorp een prachtig uitzicht over een enigszins bolligend bouwland dat zeker 2,5 meter hoger ligt dan het aangrenzende dorp (6.6 + NAP). Deze landerijen behoren nog tot de vroegere escomplexen.

De belangrijkste ontsluitingsweg en structuurdrager van Epse is de N339. Deze verloopt dwars door het dorp en takt aan op de rijksweg N348 die een belangrijke route vormt tussen Zutphen en Deventer. De snelweg A1 zorgt voor een verdere verkeersafwikkeling van de regio.

Omdat Epse geografisch gezien een gunstige ligging heeft en het landschap veel mogelijkheden biedt tot recreatie komen er in de directe nabijheid diverse fiets- en wandelroutes voor.

Transformatie

Voor de ontwikkeling van Epse is de N348 die als verbindingsweg tussen de Hanzesteden Deventer en Zutphen verloopt en de N399 die door Epse verloopt van belang geweest. Rond 1850 onstond er een zekere concentratie van bebouwing nabij het aansluitingspunt van beide wegen. Ook ontstond er bebouwing ten noorden van de Epser enk.

De invloed van de Epser Enk als agrarisch gebied is nog te herleiden uit de naam van het dorp. Epse is een gereconstrueerde vorm van 'espe', wat 'bij de es' betekend.

Als je het grondgebruik met vroeger vergelijkt kan je concluderen dat het door de jaren heen nauwelijks is veranderd. De essen worden nog steeds als bouwland gebruikt en ook de weilanden en bossen zijn onveranderd gebleven.

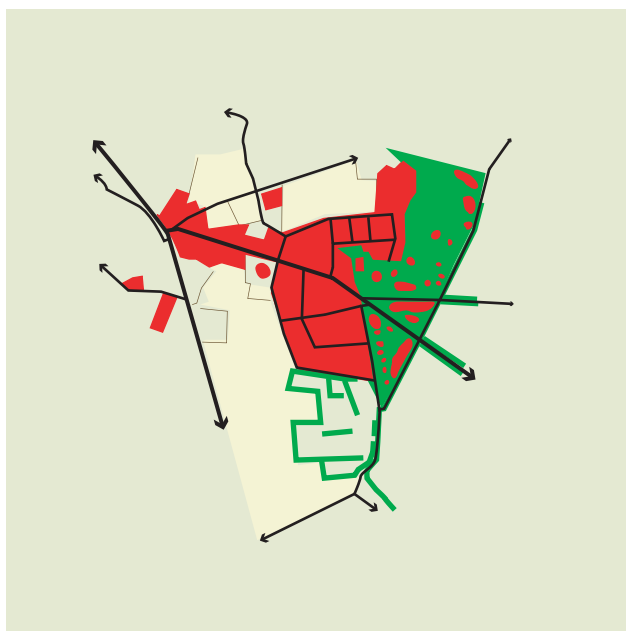
Wel zijn de bosgebieden en de weilanden rationeler verkaveld waardoor veel houtwallen verloren zijn gegaan. Rondom Epse komt zodoende een complex en afwisselend verkavelingspatroon voor. De wegenstructuur is in de loop van de jaren gehandhaafd alhoewel door de ontwikkelingen wel een uitgebreider netwerk is ontstaan.

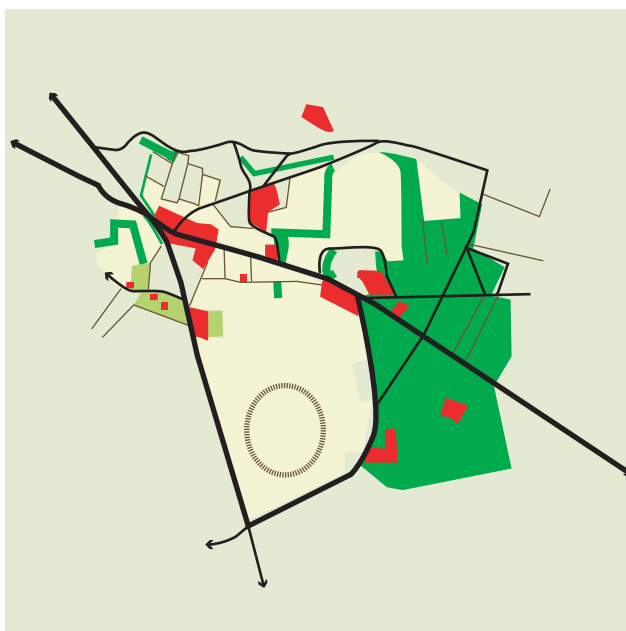
topkaart 1:25 000

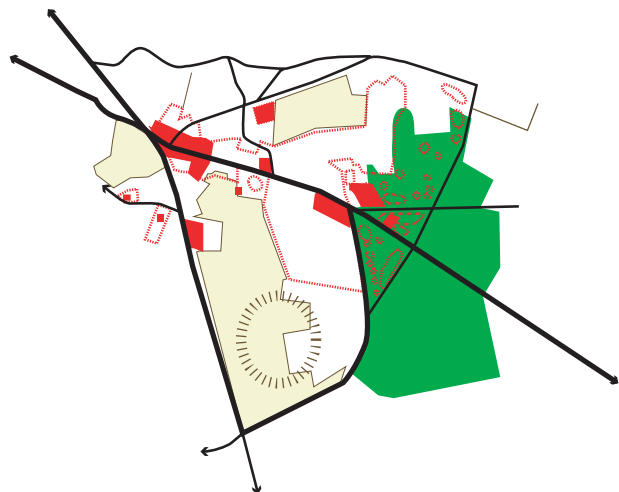
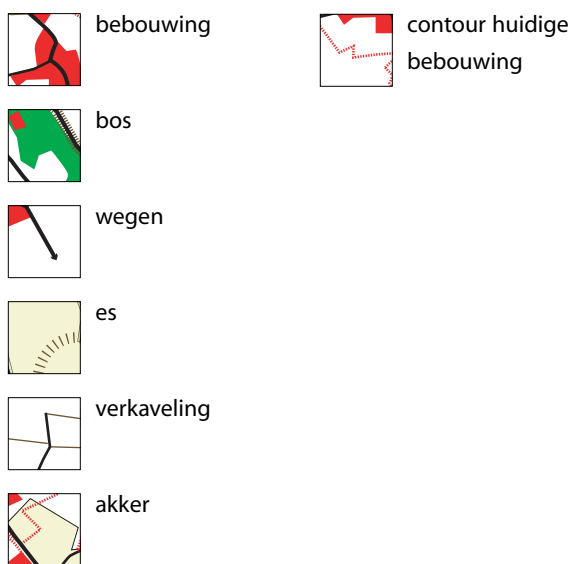
historische kaart 1908 1:25 000

landschapsstructuurkaart 2007

landschapsstructuurkaart 1908

behouden elementen

de kerk

N339, structuurdrager van het dorp

Dorp en opbouw

Als je de historische kaart vergelijkt met de huidige kaart valt op dat Epse vroeger uit twee bebouwingsclusters bestond. Het ene cluster lag aan een wegwakruising en het andere cluster aan het bos. Door de tijd heen vond er verdichting plaats langs de N339 en zijn de twee clusters aan elkaar komen te liggen. Zodoende is een dorpskern ontstaan waarbij de protestantse kerk het middelpunt vormt. Deze kerk dient tevens als oriëntatiepunt vanuit de omgeving.

Bij de verdere ontwikkelingen zijn de bebouwingschillen rondom deze kern (kerk) komen te liggen. Ook is er veel bebouwing in het Epserbos ontstaan. Voor deze ontwikkeling was de verkaveling van de grond van het landgoed t'Hassink van wezenlijk belang.

Er ontstonden hierdoor 250 percelen die tot op heden bebouwd worden met villa's die een bijzondere aantrekkingskracht hadden en hebben op welvarende stedelingen.

Bij al de uitbreidingen van het dorp is niet altijd rekening gehouden met de bestaande verkaveling. Wel is de wegenstructuur gehandhaafd. De N339 vormt nog steeds de belangrijkste ontsluitingsweg en structuurdrager van het dorp.

Het huidige dorp Epse heeft een inwonertal van 1900, en een bebouwd oppervlak van 28 hectare. Gezien de massaruimteverhouding van dit bebouwingsoppervlak valt op dat Epse enerzijds aan een zeer open landschap grenst en aan de andere zijde aan een zeer besloten boslandschap. Het boslandschap vormt in combinatie met de laanbeplanting langs de toeleidende wegen tevens de groenstructuur van Epse en omgeving.

Wat betreft de massaruimteverhouding van het dorp kan worden geconcludeerd dat Epse een zeer compact dorp is met weinig open ruimtes in het bebouwingsoppervlak. Het dorp heeft bijvoorbeeld geen centrumplein net als andere dorpen. De kerk die min of meer het centrum vormt is gelegen aan de N339.

De enige open ruimtes die Epse heeft worden gevormd door de randen, de wegen en het openbaar groen. Verder vormen de bebouwingen in het bos kleine onderbrekingen in het dichte boslandschap.

Het dorp Epse heeft verschillende voorzieningen zoals een supermarkt, autobedrijf, chinees reaturant, gas-water-elektra winkel, bezinstation, school en sportcomplex.

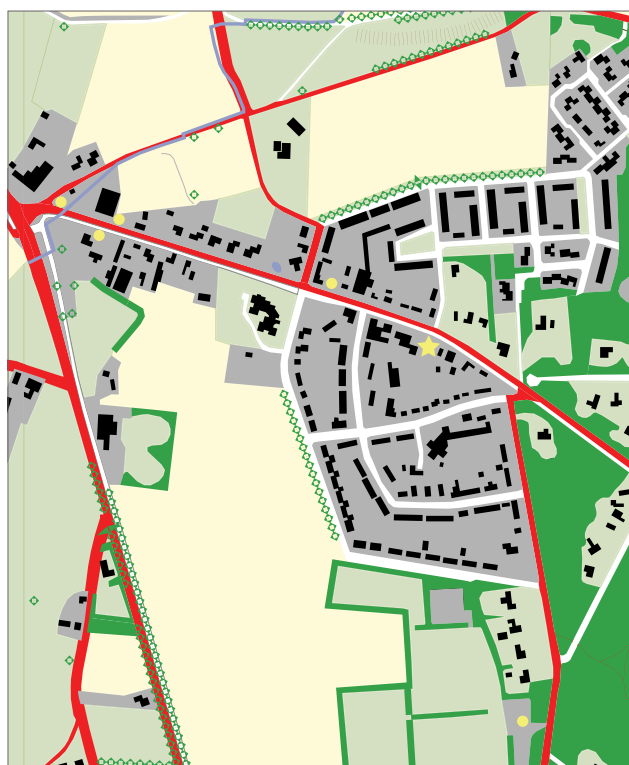
Deze functies zijn bijna allemaal langs de N339 gesitueerd.

het Wansink

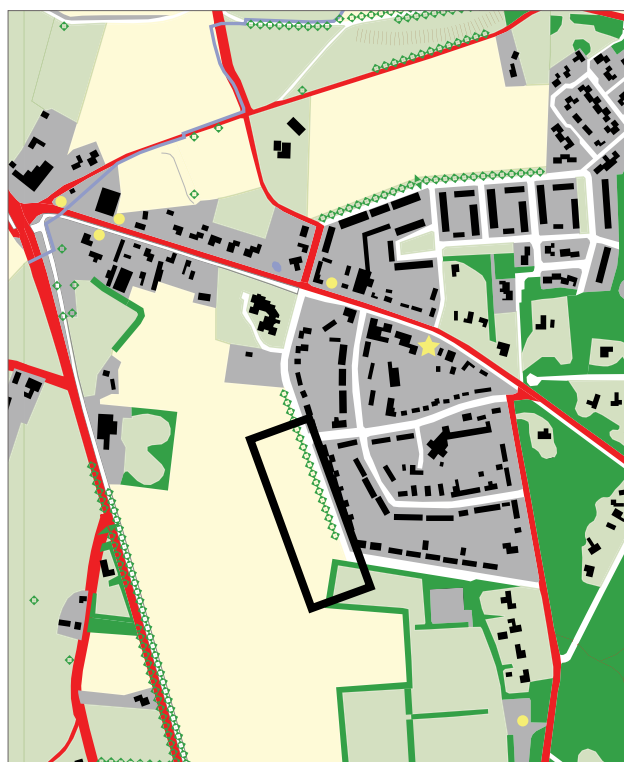
verspreide bebouwing in het bos

1:10 000

massa/ruimtekaart 1:10 000

keuze dorpsrand 1:10 000

Dorp totaal

Wat betreft de ontwikkelingen kan worden geconcludeerd dat Epse een enorme groei heeft doorgemaakt. Twee losse bebouwingsclusters, de één gelegen aan een kruispunt en de ander aan de bosrand, zijn aan elkaar gegroeid en hebben één compact dorp gevormd met een kern waarvan de protestantse kerk het middelpunt vormt.

De verdere uitbreidingen zijn door middel van bebouwingsschillen rondom deze kern komen te liggen.

Daarnaast is er veel villabebouwing ontstaan in het Epserbos dat ooit deel uitmaakte van het landgoed 'Het Hassink'.

Bij de dorpsontwikkelingen heeft de wegenstructuur en de Epser es als agrarisch gebied een belangrijke rol gespeeld. De weg N339 die dwars door het dorp verloopt vormt net als vroeger nog steeds de belangrijkste ontsluitingsweg en structuurdrager van Epse. Ook zijn de oorspronkelijke essen nog steeds in gebruik als akkerland.

Wel is door de jaren heen ingeboet aan kleinschaligheid in de verkaveling van bos en weiland waardoor veel houtwallen verloren zijn gegaan.

Toch is over het algemeen de historie goed terug te lezen in de huidige ruimtelijke elementen.

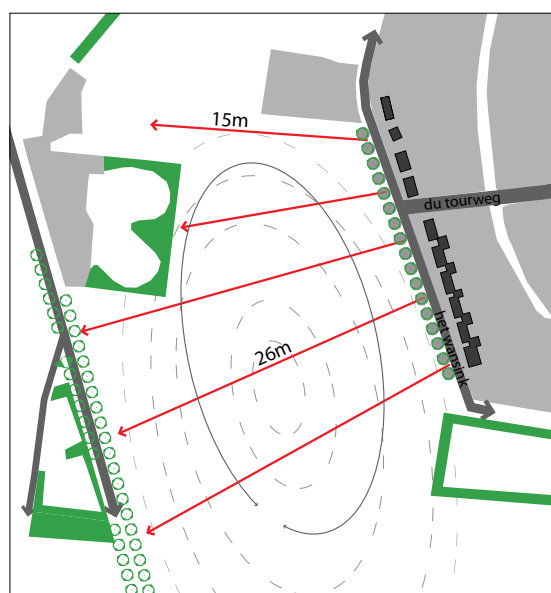
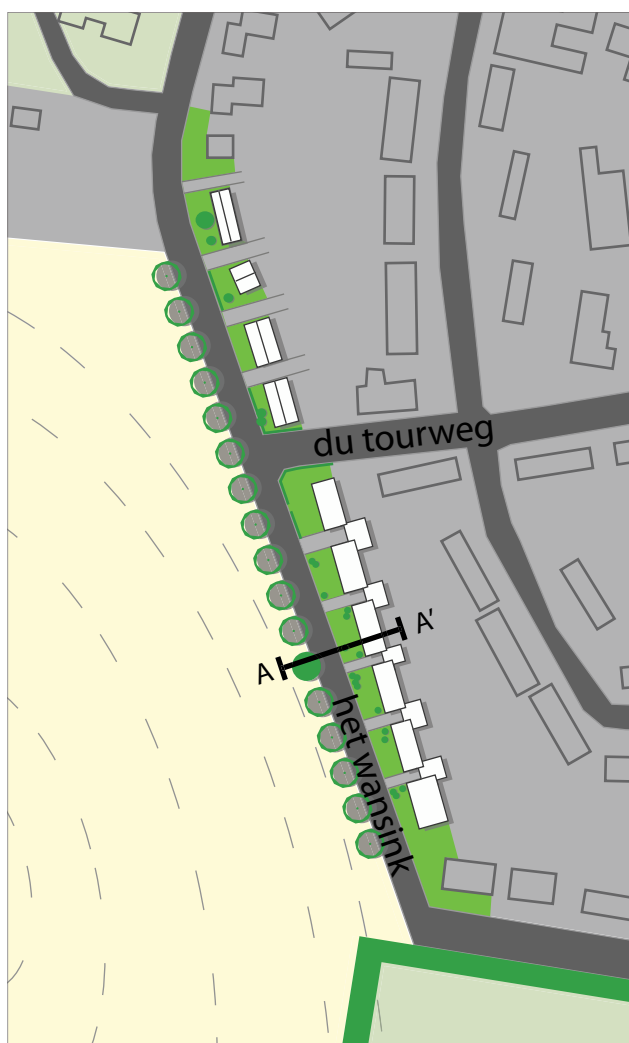
Gezien de massaruimteverhouding van Epse valt op dat het compacte dorp weinig open ruimtes heeft. Wel voorzien de randen deels in openheid. Ten noorden en ten westen grenst het dorp aan een open landschap dat in gebruik is als weiland en akkerland.

Ten zuiden van het dorp wordt de dorpsgrens gevormd door sportvelden die het zicht vanuit het dorp en andersom wegnemen.

Aan de oostelijke zijde wordt het dorp echter omsloten door de dichte bossen van het Epserbos. Hier is weinig of geen interactie mogelijk met het omliggende landschap.

In de eerste instantie had de zijde aan de noordkant van het dorp de voorkeur voor verdere uitwerking. Maar omdat deze rand alleen uit nieuwbouwwoningen bestaat is gekozen om de westelijk gelegen dorpsgrens verder uit te werken. Het is namelijk te verwachten dat uit een dorpsrand waar oudere huizen en meer volgroeide beplanting voorkomt meer informatie te halen is dat voor ons onderzoek relevant is.

Bovendien grenst het Wansink aan het bouwland van de oude Epser es wat vanuit cultuurhistorisch oogpunt interessant is.

massa/ruimte

Dorpsrand

Het Wansink vormt de oostelijke dorpsrand van Epse. Deze rand grenst direct aan een open bolligende akker. Het Wansink wordt begeleidt met laanbomen. Deze vormen de visuele grens tussen het dorp en het landschap. De huizen staan met de voorkant naar het landschap gericht en hebben hierdoor een duidelijke relatie met het landschap. De bebouwing bestaat uit twee onder een kap woningen van 2-3 etages en staan op een redelijk gelijke afstand van elkaar. In de rand zijn aan de linkerzijde bebouwing met puntige daken te vinden terwijl de rechterzijde gekenmerkt wordt door bebouwing met een plat dak.

De huizen hebben dorpse voortuinen van 10 meter diep met weinig opgaande beplanting.

Bebouwingstypologie

twee onder een kap 2-3 etages

Vaak bruine of gele baksteen

Schuine daken en platte daken

Gebouwd '60-'70

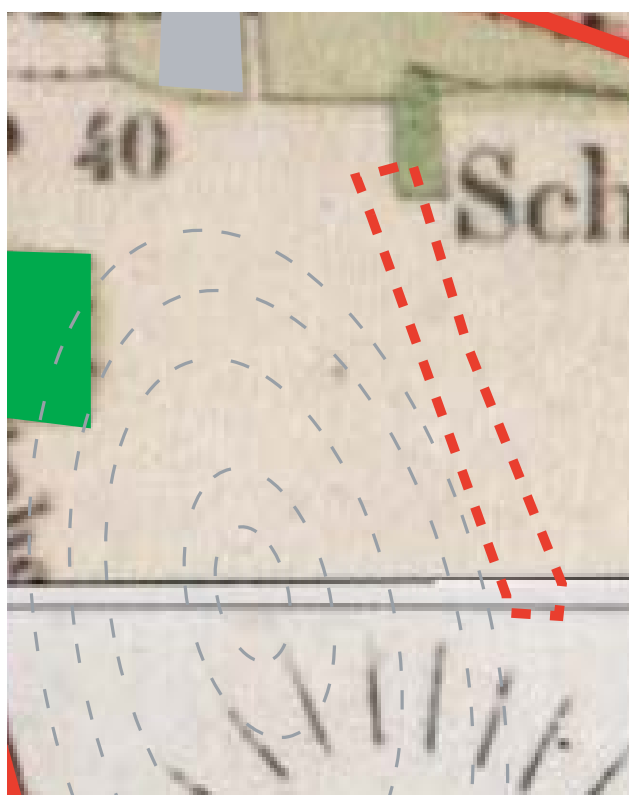

De dorpsrand wordt gevormd door de laanbeplanting langs het Wansink, de voortuinen en de voorkant van de bebouwing.

De laanbomen vormen een duidelijke scheiding tussen het dorp en de naastgelegen verhoogde akker. Door de openheid van de akker is de dorpsrand vanuit het landschap goed zichtbaar. Maar de laanbomen domineren de rand en kaderen de bebouwing deels af.

< Deze foto is genomen vanaf de weg N339. Door de grote afstand zijn de huizen aan de rechter kant in het beeld moeilijk herkenbaar. In de voorgrond van het beeld vormt de Epser Enk een grote open ruimte.

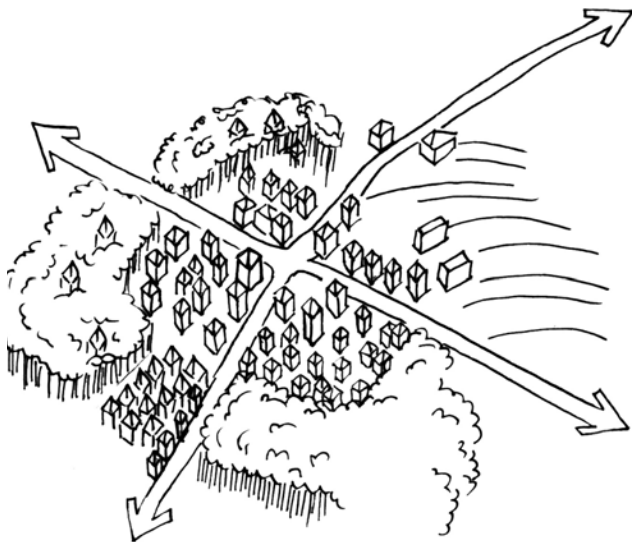

Transformatie

In het begin van de 19e eeuw lag de onderzochte rand midden in een verhoogde akker met weinig verkavelingstructuren.

Als men de historische kaart en de huidige kaart vergelijkt is dan ook enige overeenkomst de weidsheid van de nu naast het dorp gelegen akker, die toentertijd nog veel groter was.

Je kunt hieruit concluderen dat er voor de inpassing van deze nieuwe dorpsrand weinig tot geen structuren uit het landschap zijn overgenomen. Dit is voornamelijk te wijden aan het feit dat deze dorpsrand vroeger een relatief groot perceel akkerland was met weinig verkavelingstructuren.

3.4 Harfsen

Dorp en omgeving

Het dorp Harfsen is gelegen ten oosten van de IJssel en ten zuidoosten van Deventer en maakt onderdeel uit van de gemeente Lochem.

Harfsen vormt een compact dorp met enkele losse bebouwingseenheden in een bosrijk landschap.

Het dorp is ontstaan langs een doorgaande weg (N348) die tot op heden samen met de Reeveerweg en de Oude Larenseweg de belangrijkste structuurdragers en ontsluitingwegen van het dorp vormen.

De noordoostzijde van het dorp grenst aan een open landschap dat voornamelijk in gebruik is als akkerland en weiland. Kenmerkend zijn hier de glooiende, bolligende akkerlanden en de verspreide boerderijen die tezamen een mooi landschapsbeeld opleveren. De zuidzijde van Harfsen bestaat echter uit dichte bosgebieden wat een behoorlijk contrast oplevert met de andere zijde.

Transformatie

In 1850 bestond de bebouwing van Harfsen voornamelijk uit boerderijen op de overgang van het beekdal van de Harfsense beek naar de hogere dekzandgronden. Deze nederzetting lag drie kilometer verderop dan het huidige Harfsen en werd op de historische kaart aangegeven als de 'Harfsense School'.

Opmerkelijk is dat het huidige Harfsen in wezen

dus een geheel nieuw dorp vormt.

Het huidige dorp is als gevolg van de ontginning aan het eind van de vorige eeuw ontstaan. Daarbij is niet alleen de Enk van invloed geweest. Ook de wegenstructuur heeft een grote rol gespeeld bij de dorpsontwikkeling. Op de kruising van twee hoofdwegen ontstonden de eerste lintvormige bebouwingsclusters van het dorp.

Na 1940 heeft er nog een bescheiden dorpsgroei plaatsgevonden waarna in 1945, ten tijde van de 2e wereldoorlog, Harfsen totaal werd verwoest.

Na een gedeeltelijke wederopbouw is Harfsen vervolgens sterk uitgegroeid tot het dorp wat het nu is.

Wat betreft het grondgebruik in de omgeving kan worden geconcludeerd dat er in de loop der jaren veel veranderingen zijn ontstaan.

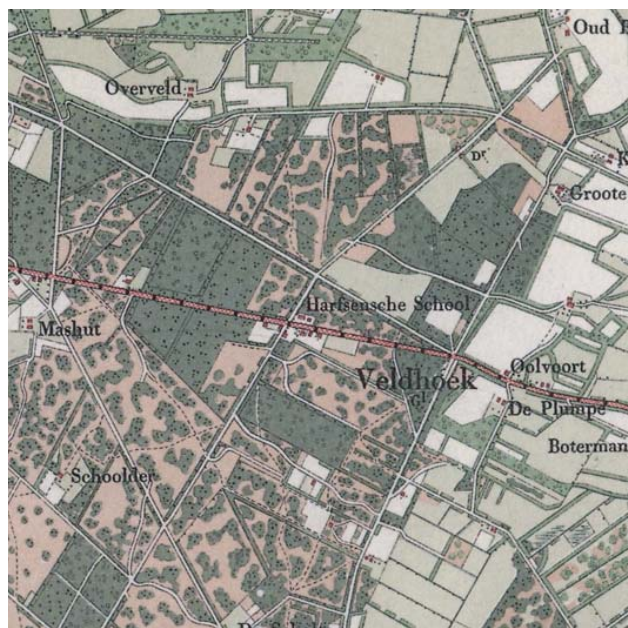
Vroeger bestond het landschap namelijk uit bos en veel heidevelden. Tegenwoordig wordt het landschap echter gevormd door een afwisseling van bos en glooiende akkers.

Alhoewel het bosrijke karakter nog steeds overheerst is ook de ligging van de bosarealen sterk veranderd. Terwijl de bossen ten oosten en westen van het dorp zijn verdwenen is aan de zuidzijde het bosareaal juist weer uitgebreid.

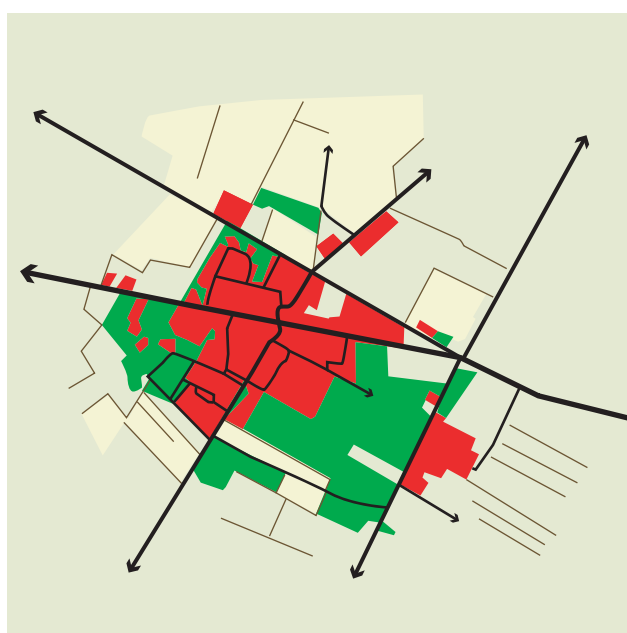
Bij deze veranderingen zijn de wegen en veel verkavelingsstructuren gehandhaafd. Dit valt deels te verklaren door de relatief late ontwikkeling van het dorp Harfsen.

topkaart 1:25 000

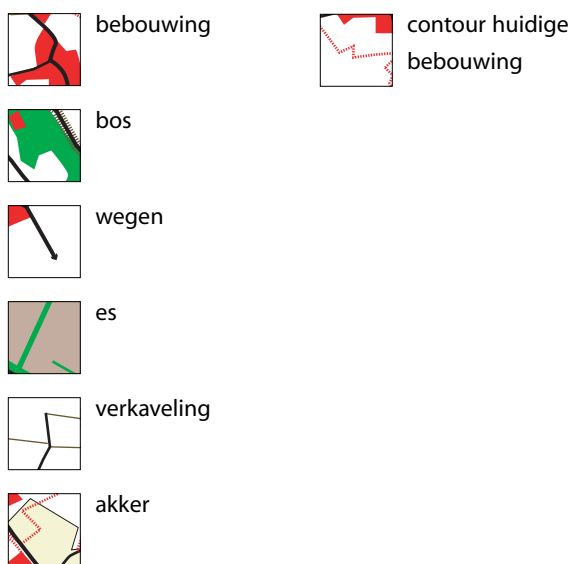
historische kaart 1908 1:25 000

landschapsstructuurkaart 2007

landschapsstructuurkaart 1908

behouden elementen

de kerk van Harfsen

historische kern

Dorp en opbouw

Als je de historische kaart vergelijkt met de huidige kaart is de groei van het dorp opvallend. De eerste bebouwing van het huidige dorp is ontstaan op de kruising van de Lochemseweg (N348) en de Reeveerweg die net als vroeger de belangrijkste ontsluitingswegen en tevens structuurdragers van het dorp vormen.

Bij de uitbreidingen van het dorp zijn telkens de nieuwere bouwblokken rondom deze kern komen te liggen.

Het is opvallend dat het dorp weinig oude bebouwing heeft en alleen woningen uit de jaren zestig en zeventig. Dit valt, zoals eerder vermeld, te verklaren door het feit dat het huidige Harfsen relatief laat is ontstaan en ook volledig moest worden herbouwd na de 2e wereldoorlog. De explosieve groei van het dorp is dan ook voornamelijk na deze periode ontstaan. Je beleeft Harfsen dan ook als een relatief nieuw dorp omdat de historische aanknopingspunten missen.

Harfsen heeft in tegenstelling tot Epse wel een dorpskern. Deze kern wordt geaccentueerd door een groot dorpsplein waar onder andere de kerk en verschillende voorzieningen zijn gesitueerd zoals een meubelzaak en snackbar. De andere voorzieningen; een restaurant, supermarkt, en kroeg zijn gesitueerd langs de belangrijkste doorgaande

route N348 die ook het dorpsplein verbindt. Verder heeft Harfsen een eigen basisschool.

Het dorp Harfsen heeft 1680 inwoners en een bebouwd oppervlak van 30 hectare.

Gezien de massaruimteverhouding van dit bebouwingsoppervlak kan worden geconcludeerd dat Harfsen een compacte kern heeft met verschillende losse bebouwingseenheden waarvan er ook een aantal in het bos zijn gesitueerd.

De open ruimtes in het dorp worden voornamelijk gevormd door het centrumplein, de wegen, enkele weilandjes langs de rand van het dorp en het openbaar groen. De weilandjes en het openbaar groen vormen tevens in combinatie met de laanstructuren langs de toeleidende wegen en de bossen de groenstructuur van Harfsen.

Overigens geven de laanbomen, de erfbeplanting bij de boerderijen en de bossen ook massa aan het landschap.

de N 348, structuurdrager van Harfsen

dorpsrand grenzend aan bos

1:10 000

massa/ruimtekaart 1:10 000

keuze dorpsrand 1:10 000

Dorp totaal

Het dorp Harfsen is ten opzichte van de andere onderzochte dorpen het jongste dorp. Bij de ontstaanswijze van het dorp is de wegenstructuur en de Harfense es van grote invloed geweest. Het dorp is namelijk ontstaan op de kruising van de N348 en de Reeferweg die tot op heden de belangrijkste ontsluitingswegen en structuurdragers van het dorp vormen.

De kern van het dorp, het dorpsplein, ligt eveneens aan deze doorgaande route (N348).

Bij de uitbreidingen van het dorp zijn telkens de nieuwere bouwblokken rondom deze kern komen te liggen.

Wat betreft het grondgebruik kan worden geconcludeerd dat in de loop der jaren veel veranderingen zijn ontstaan. Vroeger bestond het landschap namelijk uit bos en veel heidevelden. Tegenwoordig wordt het landschap echter gevormd door een afwisseling van bos en glooiende akkers.

Alhoewel het bosrijke karakter nog steeds overheerst is ook de ligging van de bosarealen sterk veranderd. Terwijl de bossen ten oosten en westen van het dorp zijn verdwenen is aan de zuidzijde het bosareaal juist weer uitgebreid.

Bij deze veranderingen zijn de wegen en veel verkavelingstructuren gehandhaafd.

Gezien de massaruimte verhouding van Harfsen valt op dat het dorp vrij compact is opgebouwd en daarnaast enkele losliggende bebouwingseenheden heeft die deels in het bos zijn gesitueerd. De randen van het dorp vertonen ook een groot contrast in massaruimte beleving.

Aan de noordzijde grenst het dorp namelijk aan open bouwland en weideland. Terwijl aan de oostzijde, zuidzijde en westzijde van het dorp de bossen overheersen.

Voor verdere uitwerking van een dorpsrand wordt de voorkeur gegeven aan een deel van de Reeferweg die is gelegen aan de zuidelijke dorpsgrens. Deze weg vormt een oude structuurdrager van het dorp en heeft zodoende ook oudere bebouwing. Dit in tegenstelling tot de noordzijde die ons ook interessant leek.

De huizen aan de Reeferweg grenzen met hun voorkant aan het landschap dat wordt gevormd door stukken dennenbos en een perceel akkerland. Deze opbouw geeft een mooie afwisseling in beslotenheid en openheid en zorgt voor een goede interactie met het landschap.

Deze rand sluit zodoende het beste aan in onze beleving van wonen in een bosgebied.

massa/ruimte

Dorpsrand

De Reeverweg vormt een deel van de oostelijke dorpsrand van Harfsen. Deze rand wordt begrenst door een akkerland en bossages. De huizen liggen aan een doorgaande weg en staan met de voorkant naar het landschap gekeerd.

Het profiel van de Reeverweg is behoorlijk breed opgezet. De voorkomende huizen aan deze weg zijn vrijstaande woningen van 2 tot 3 etages die een voortuin hebben van circa 10 meter diep. De huizen staan allen op ongeveer dezelfde afstand naar de weg en verschillen weinig qua maat. De voortuinen bestaan voornamelijk uit gazon en enkele solitair.

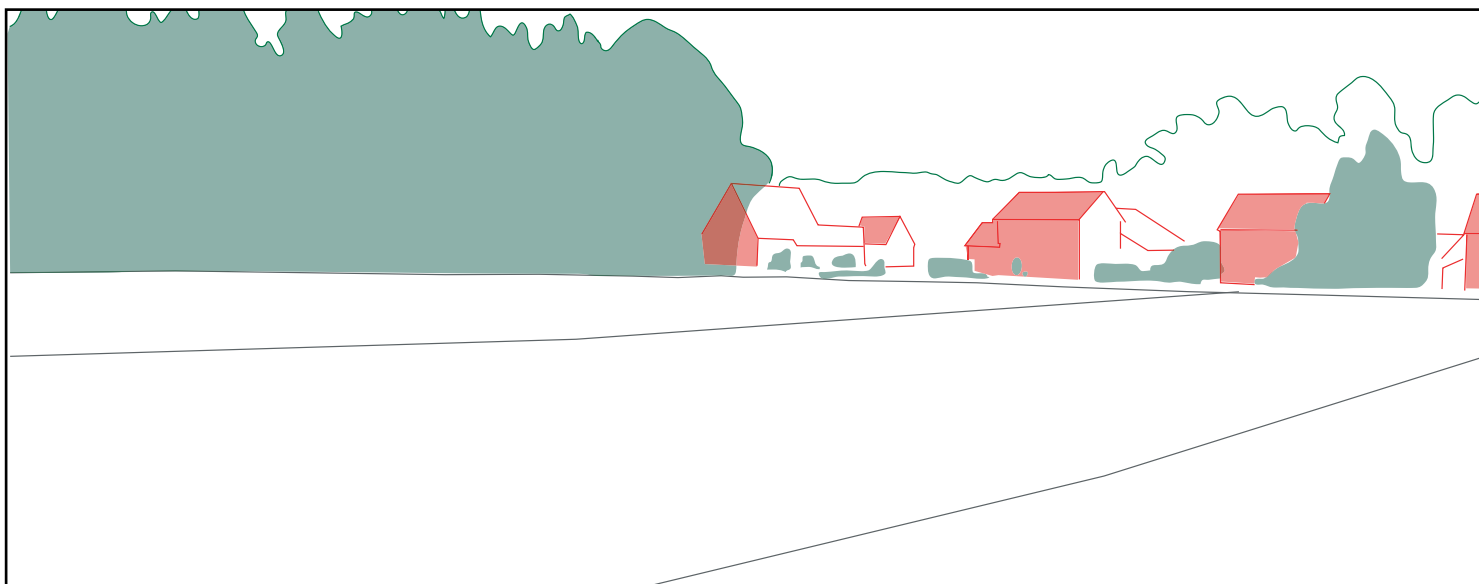
Bebouwingstypologie

vrijstaande huizen 2-3 etages

Licht rode baksteen, wit raamwerk

Schuine daken met schuren naast huizen

Gebouwd '70-80

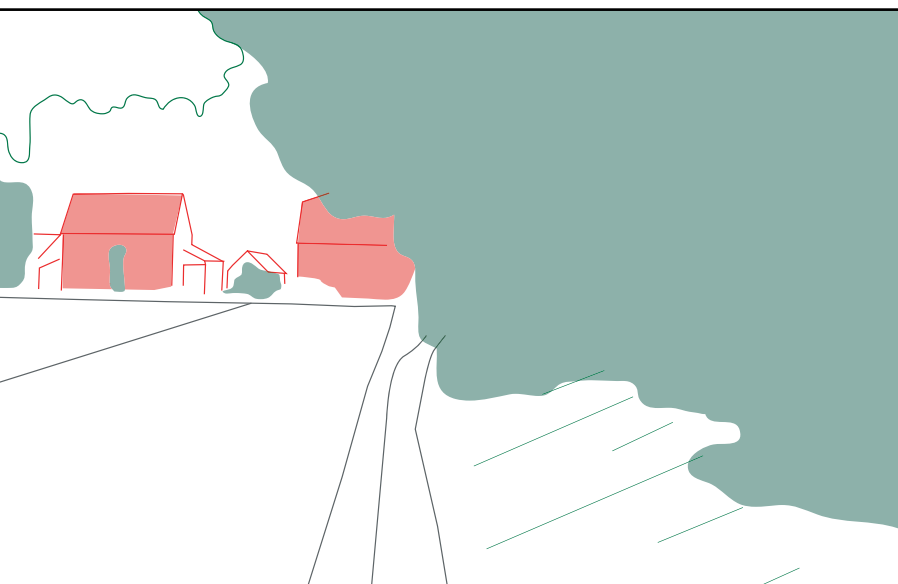

De dorpsrand wordt gevormd door de voortuinen en de voorkant van de bebouwing. In de tuinen van de huizen is relatief weinig opgaand groen te vinden er ontstaat zo een groot contrast tussen de akker en de dorpsrand.

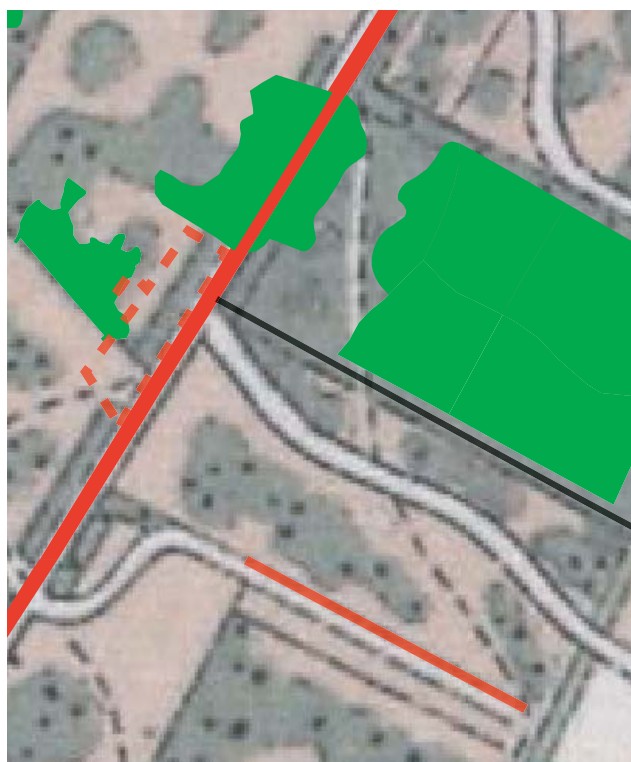
Tevens is er een directe overgang van het akkerland naar de Reeveerweg. De rand heeft hierdoor veel contact met het omliggende landschap.

De bebouwing grenst direct aan een open langwerpig akkerland dat sterk is ingekaderd met het omliggende bos.

Dit maakt lange zichtlijnen mogelijk vanuit de bebouwingsrand naar het landschap en andersom. Door de weinige beplanting aan de dorpsrand is vanuit het weidse landschap de bebouwing duidelijk zichtbaar. Aan de rand van de bebouwing kadert bos wel enigszins de bebouwing in.

< Deze foto is gemaakt vanaf de bosrand naast de akker. De dorpsrand van Harfsen is de kleinste van de randen.

Transformatie

Als men de historische kaart en de huidige kaart vergelijkt is te zien dat de Reeverweg in het begin van de 19e eeuw al een belangrijke doorgaande weg was. Toentertijd was er echter nog geen bebouwing langs deze weg te vinden en kenmerkte het omliggende gebied zich veel sterker met bos. In omliggende gebied zijn ook een aantal verkelingstructuren terug te vinden die ook vormend zijn geweest voor de huidige akker. Uit de vergelijking van deze kaart valt de concluderen dat voor de inpassing van deze dorpsrand met name de Reeverweg de belangrijkste structuurdrager geweest. Er zijn verder geen structuren uit het landschap overgenomen.

3.5 Bouwstenen boslandschap

Welke elementen maken de dorpsrand kenmerkend voor een dorp in het boslandschap?

In dit hoofdstuk ontleden we de onderzochte dorpsranden van Epse en Harfsen aan de hand van de eerder opgestelde bouwstenen van een dorpsrand. Door deze twee randen te vergelijken hopen we kenmerkende elementen te achterhalen die typisch zijn voor een dorpsrand in het boslandschap. Achtereenvolgens behandelen we van beide dorpsranden de bebouwing die de dorpsrand vormt, de beplanting op de kavels die grenzen aan de dorpsrand en de kenmerken van het omliggende landschap. Hierop volgend achterhalen we hoe de interactie is tussen landschap en dorp.

Bebouwing

Epse

Positie huis t.o.v. landschap: voorkant
De dorpsrand vormt een rechte, eenduidige rand. De huizen zijn allen op dezelfde rooilijn geplaatst.

Ritme: regelmatig
De huizen zijn op dezelfde afstand van elkaar geplaatst.

Positie huis op kavel: midden op kavel
De huizen staan midden op de kavel en hebben zowel achter- als voortuinen.

Bebouwingstypologie: huizen met en zonder kap.

Harfsen

Positie huis t.o.v. landschap: voorkant
De dorpsrand vormt een rechte, eenduidige rand. De huizen zijn allen op dezelfde rooilijn geplaatst.

Ritme: regelmatig
De huizen staan op een gelijke tussenafstand, dit zorgt voor een heel regelmatig ritme.

Positie huis op kavel: midden op kavel
De huizen zijn centraal op de kavel geplaatst, waardoor een grote voortuin ontstaat.

Bebouwingstypologie: huis met kap

Bepanting op kavel

Epse

Solitaire bomen: De bepanting bestaat voornamelijk uit kleinere bomen, met een enkele grote boom van de 1e grootte.

Enkele huizen hebben **hagen** als erfafscheiding.

Struiken: Er zijn veel kleinere 'tuin' planten op de kavels, zowel bladverliezend als wintergroen.

Openheid: De tuinen hebben een open karakter door de gazonnen voor het huis.

Harfsen

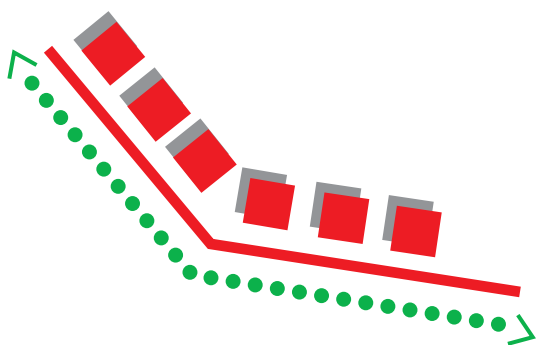
Solitaire bomen: Op de kavels is enkel een grote conifeer te vinden.

Struiken: er zijn een aantal kleinere wintergroene 'tuin' planten.

Openheid: De tuinen hebben een open karakter door de gazonnen voor het huis.

Lineaire interactie tussen dorp en landschap

Landschap

Epse

Verhoging: Rond Epse vormen de kunstmatige opgehoogde essen het enige hoogteverschil in het landschap.

Bos: Het omliggende bos aan de Noordkant kenmerkt Epse en zorgt voor een achterliggend decor voor de dorpsrand.

Eikenlanen begeleiden een aantal wegen, als het Wansink en de N348.

Solitaires: Rond de boerderijen is oudere beplanting te vinden in de vorm van enkele solitaires.

Houtwallen: Ten zuiden van Epse liggen houtwallen rondom de sportvelden.

Openheid: Het landschap wordt met name gekenmerkt door de openheid van akkers, zoals de Epser Enk. Door dit open landschap is de dorpsrand al van verre duidelijk zichtbaar.

Harfsen

Verhoging: De bossen liggen iets hoger dan de omliggende akkers, hierdoor wordt een nog sterkere overgang gevormd tussen de dichtheid van het bos en de openheid van de akkers.

Bos: Harfsen ligt in een bosrijke omgeving die voornamelijk bestaat uit dennen, berken en enkele eiken. Het bos zorgt voor een raamwerk voor de dorpsrand.

Eikenlanen begeleiden een aantal belangrijke wegen als de oude Larenseweg. De weg langs de onderzochte dorpsrand wordt echter niet begeleidt door laanbomen.

Openheid: De open akkers en weidelanden maken de dorpsranden van Harfsen duidelijk zichtbaar in het landschap.

Overeenkomsten

De randen hebben gemeen dat de huizen allen met de voorkant naar het landschap zijn gekeerd. Tevens is de bebouwing in een eenduidig ritme geplaatst en staat de bebouwing altijd op dezelfde rooilijn.

De dorpsranden van Epse en Harfen vormen beide een rechte, eenduidige rand die een harde overgang oplevert richting het landschap. Qua bebouwingstypologie is de sobere bouwstijl kenmerkend.

De voortuinen die de dorpsrand vormen hebben een open karakter. Veel van de tuinen hebben weinig hoog opgaand groen. De beplanting die er te vinden is bestaat vooral uit uitheemse sierbeplanting die zich onder ooghoogte bevindt.

Het landschap rondom beide randen kenmerkt zich door zijn contrast in open en beboste omgeving. De verkavelingslijnen lopen van oudsher heel recht en vormen scherpe grenzen. De aangrenzende akkers vormen open ruimtes waardoor de dorpsrand duidelijk zichtbaar is.

De regelmatige, monotone structuur van de akker vormt een duidelijk contrast met de losheid en de spontane groei van het omliggende bos wat een decor vormt voor het dorp.

Tevens kenmerkt het landschap zich door een aantal wegen die begeleidt worden door lanen van eiken.

Interactie tussen landschap en dorp.

De relatie tussen dorp en omgeving komt tot stand door verschillende factoren. Onder andere de dorpsvorm, de opzet en ordening van de bebouwing en de landschappelijke kenmerken zijn hiervoor verantwoordelijk. Deze factoren in samenhang met elkaar vormen de dorpsrand. De dorpsrand is als het ware het resultaat van de interactie tussen de factoren.

De bouwstenen die bepalend zijn voor deze factoren verschillen onderling wel van elkaar.

Bij Epse wordt het zicht tussen het dorp en het landschap beperkt. De eikenlaan langs het Wansink vormt een kenmerkend element voor het boslandschap en zorgt voor een zachtere overgang tussen bebouwing en landschap. Het bos rondom Epse zorgt voor een achterliggend decor voor de dorpsrand.

De kavels die de dorpsrand van Epse vormen vertonen echter weinig interactie met het omliggende landschap. Er is geen landschappelijke beplanting terug te vinden. De voortuinen kenmerken zich voornamelijk door hun openheid

iets wat ook in het omliggende landschap terug is te vinden.

De onderzochte dorpsrand van Harfsen vertoont eveneens weinig interactie met het landschap. Het bos rondom de akkers zorgt voor een raamwerk voor de dorpsrand.

De rechte structuur en de opbouw van de dorpsrand sluiten aan op de strakke verkaveling van de akker. Maar de dorpsrand vormt een harde overgang met het omliggende landschap. Zo is er geen landschappelijke beplanting te vinden op de kavels die de dorpsrand vormen. De voortuinen kenmerken zich hier ook voornamelijk door hun openheid wat ook in het omliggende landschap terug is te vinden.

Uit de eerdere vergelijking van de historische kaart uit 1908 en de huidige situatie blijkt dat er relatief weinig structuren zijn overgenomen uit het landschap. De rand van Epse lag in de 19e eeuw midden in een akker met weinig verkavelingstructuren. Waar door de weidsheid van deze akker geen structuren overgenomen konden worden.

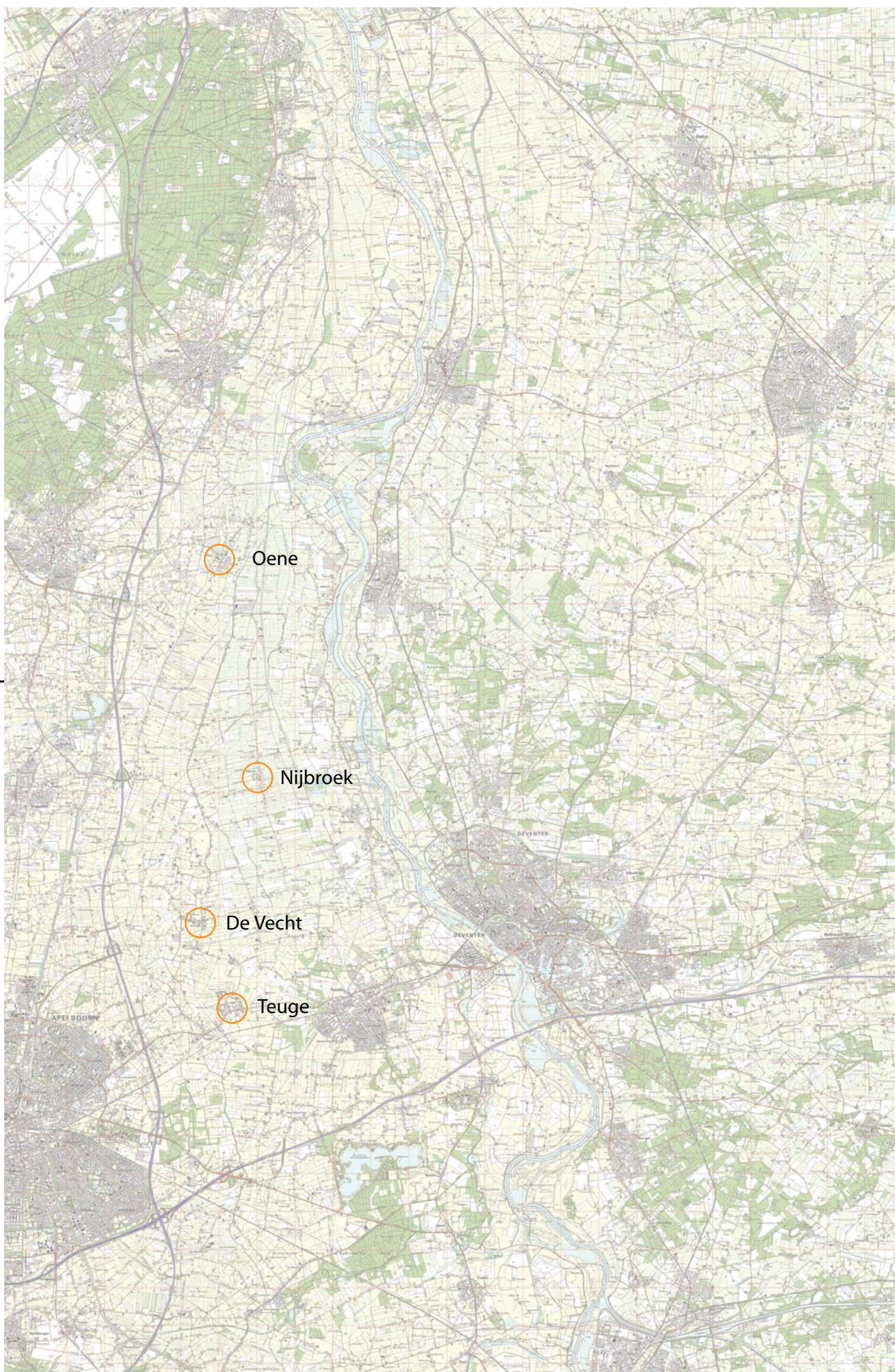
Bij Harfsen is te zien dat de Reeveerweg altijd een belangrijke doorgaande weg is geweest. Er zijn verder geen structuren uit het landschap overgenomen. Uit deze vergelijking valt te concluderen dat voornamelijk de Reeveerweg een belangrijke structuurdrager is geweest voor de inpassing van deze dorpsrand.

Uit de vergelijking van deze twee dorpsranden blijkt dat de verweving van landschap en dorp beperkt is in de onderzochte dorpsranden van het boslandschap. De samenhang tussen het landschap en dorp bestaat voornamelijk uit een parallelle structuur van bebouwde kavels, akkers en lanen en niet zo zeer uit verwevenheid. De dorpsrand en het landschap vormen een duidelijke scheidslijn. Laanbomen verzachten bij Epse deze overgang tussen de bebouwing en het landschap. Door de rechte structuur en opbouw van de dorpsranden past het binnen de structuren van het landschap. Doordat de huizen met de voorkant naar het landschap staan is er visueel wel duidelijk contact met het landschap. Op de kavels is echter geen landschappelijke beplanting te vinden. Deze kenmerken zich voornamelijk door de open grasvelden voor de huizen, deze openheid past wel binnen het boslandschap.

Vier dorpen • Selectie • Dorp en omgeving
Dorp en opbouw • Dorpsrand • Bouwstenen

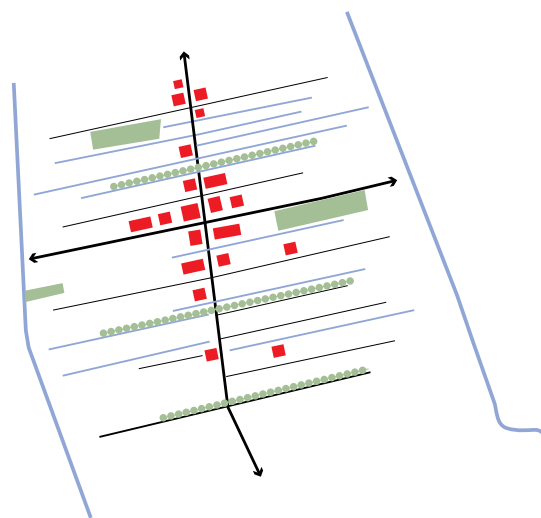
4

Ontginningen

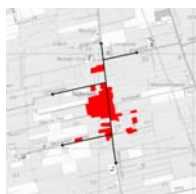
4.1 Vier Dorpen

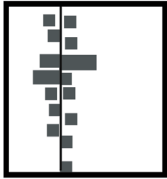
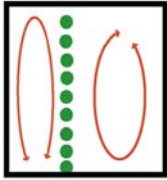

In het ontginningslandschap is de minste bebouwing te vinden. Doordat dit gebied relatief laat in gebruik is genomen komen er weinig bebouwingkernen voor. De bebouwingkernen die er in het ontginningslandschap zijn kenmerken zich als kleine lintdorpen met kern. Tevens zijn er relatief veel kleine buurtschappen en losse bebouwingseenheden te vinden langs doorgaande wegen.

De dorpen die we in het kader van dit onderzoek geselecteerd hebben, zijn Nijbroek, Oene, Teuge en de Vecht. Deze dorpen behoren tot de kleine lintdorpen met kern in het ontginningslandschap. De dorpen liggen allen aan de westzijde van ons onderzoeksgebied, op de hiernaast afgebeelde kaart zijn de geselecteerde dorpen omcirkeld.

Ontginningslandschap

Kenmerken	Nijbroek	Oene	Teuge	de Vecht
 klein lintdorp	+	-	+/-	+
 open landschap in directe omgeving	+	+	+	+
 rationele verkaveling	+	-	+	+
 eerdgrond/vaaggrond	+	-	+	+

4.2 Selectie

In dit onderzoek is het van belang de dorpen te analyseren die echt kenmerkend zijn voor het ontginningslandschap. Er wordt daarom uit vier dorpen een selectie gemaakt van de twee meest kenmerkende dorpen. Om tot deze selectie te komen worden de dorpen getoetst aan de hand van een aantal criteria die kenmerkend zijn voor de bebouwing en de omgeving van het boslandschap.

Dorpen in het ontginningslandschap

Kenmerken van bebouwing in het ontginningslandschap:

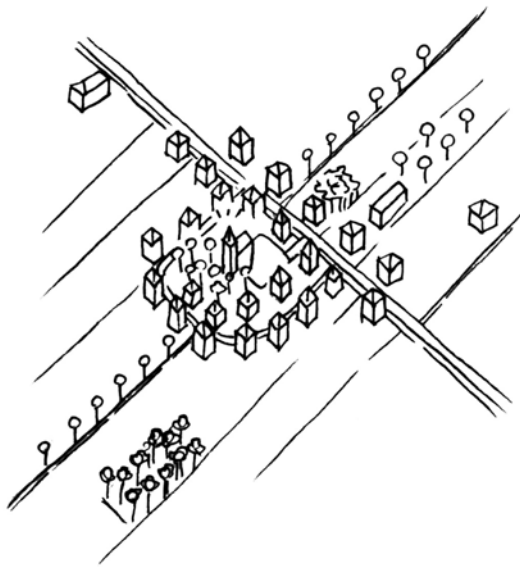
- kleine lintdorpen met kern
- open landschap in de directe omgeving van het dorp
- rationele verkaveling
- Eerdgronden/ vaaggronden (rivierklei)

Nijbroek is een langgerekt lintdorp. Het dorp ligt in een open, weids en rationeel verkaveld landschap. Het dorp ligt op vaaggrond. Nijbroek voldoet hiermee aan alle kenmerken van een dorp in het ontginningslandschap.

Oene kenmerkt zich niet door lintbebouwing of een langgerekte dorpsvorm, het dorp heeft een compacte vorm. Oene ligt in een open landschap maar heeft geen rationele verkaveling. Tevens onderscheidt Oene zich van de andere omdat de bodem uit Enkeerdgrond bestaat.

Teuge heeft als bebouwingsvorm lintbebouwing met hieraan gekoppeld enkele grotere clusters. Ook bevindt het dorp zich in een open landschap met rationele verkaveling op eerdgronden. De ontwikkeling van Teuge heeft echter onder grote invloed gestaan van het ten noorden gelegen vliegveld. De verwachting is daarom dat het landschap in dit dorp minder invloed heeft gehad op de bebouwingsvorm en indirect op de bebouwingsrand.

De Vecht is een klein lintdorp ontstaan op een kruispunt van wegen. Het dorp ligt in een open landschap, met rechthoekige verkaveling. De Vecht is hiermee een typisch ontginningsdorp.

4.3 Nijbroek

Dorp en omgeving

Nijbroek is het noordelijkst gelegen dorp in de gemeente Voorst, het ligt ten noordwesten van Deventer. Nijbroek is ontstaan als een lintdorp langs de Middendijk en geleidelijk uitgebreid rondom de kerk

Dit dorp is gelegen in een open polder die rationeel en geometrisch is verkaveld. De sloten en wegen verlopen allemaal op deze zelfde manier. Het landschap oogt weids en grootschalig en is voornamelijk in gebruik als weideland. De enige onderbreking vormen de laanbeplanting (populieren) langs de wegen en de knotwilgen en elzensingels langs sloten. Tevens komt er op de erven redelijk veel erfbeplanting voor.

De Middendijk waarlangs Nijbroek is ontstaan vormt de belangrijkste structuurdrager en ontsluitingsweg van het dorp. Ten zuiden van het dorp ligt de N792 die voor een verdere verkeersafwikkeling zorgt.

Transformatie

Nijbroek is van oorsprong een lintdorp langs de Middendijk. Het ontstond met de ontginning van het vochtige gebied rond 1328. Het weidse landschap met een rationele verkavelingstructuur was daarbij een kenmerkend verschijnsel.

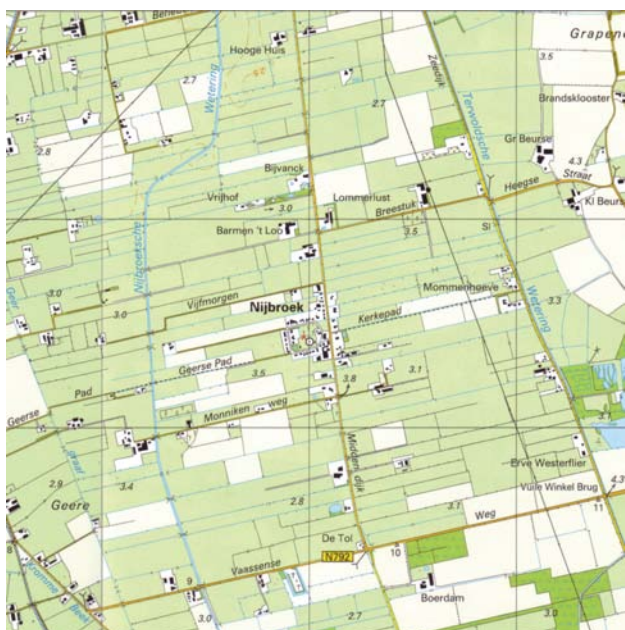
Als men de historische kaart en de huidige situatie met elkaar vergelijkt is te zien dat de hoofdstructuur nog duidelijk terug te vinden is.

De langwerpige verkaveling was vroeger beter erfahrbaar door de begeleiding van de sloten met wilgen- en elzensingels.

Het grondgebruik is rondom Nijbroek in de loop der jaren weinig tot niet veranderd, welke bestaat uit voornamelijk weideland met enkele akkers. De boomgaarden en de fruitteelt die er vroeger in kleine hoeveelheden waren zijn echter wel volledig verdwenen.

Tevens waren er vroeger verschillende kavels beplant met bos dit is in de huidige situatie niet meer terug te vinden.

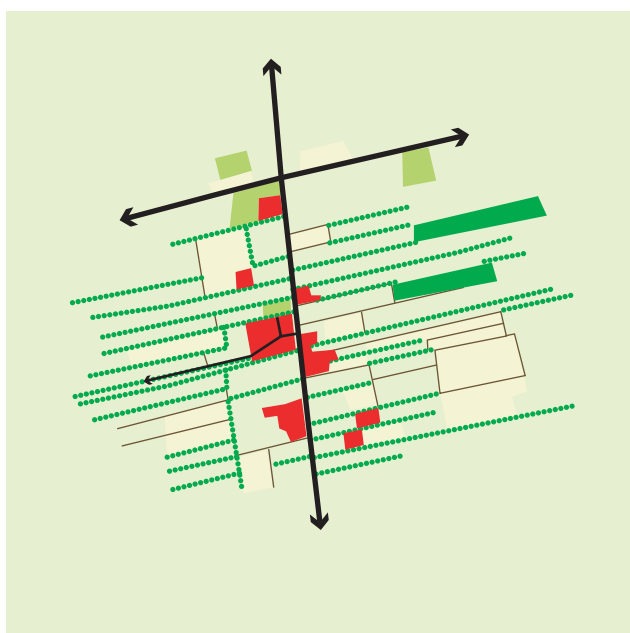
Nieuwe wegen en bebouwing zijn ingepast binnen de oude rationele verkavelingstructuren van het landschap. Nijbroek is vanaf het midden van de 20e eeuw geleidelijk uitgebreid rondom de kerk.

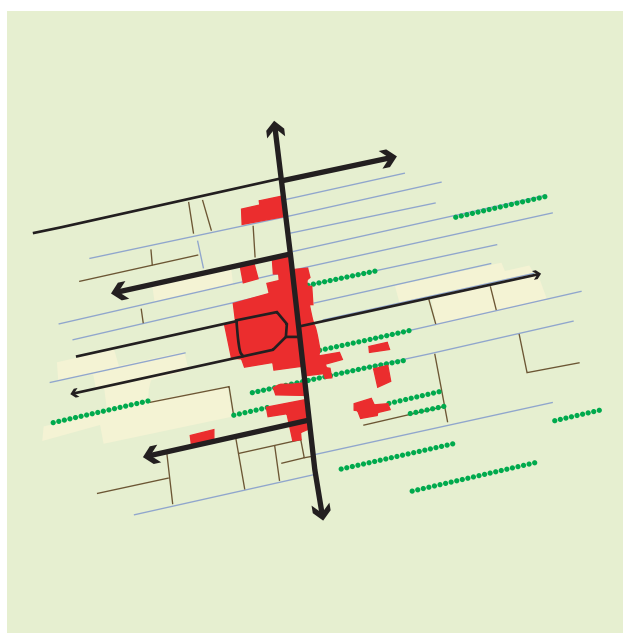
topgrafische kaart 1:25 000

historische kaart 1900 1:25 000

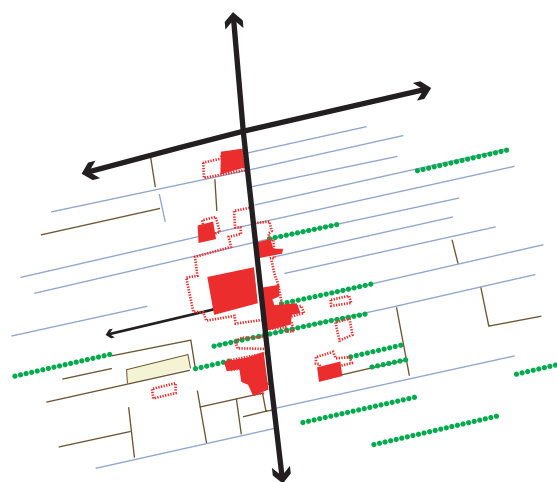

landschapstructuurkaart 1900

landschapstructuurkaart 2007

	bebouwing		fruitteelt / boomgaarden
	bos		oppervlakte water / sloot
	wegen		contour huidige bebouwing
	laanbomen		
	verkaveling		
	akker		

behouden elementen

de kerk van Nijbroek

historische kern

Dorp en opbouw

Nijbroek is een klein dorp met een kleine kern. De meeste historische bebouwing staat langs de Middendijk en dateert uit de 16de en 17de eeuw. De historische kern van Nijbroek is gebouwd rond de dorpskerk.

Vanaf het midden van de 20e eeuw is het dorp geleidelijk uitgebreid met een woonbuurtje rondom de kerk en is de bebouwing langs de middendijk verdicht.

Voor deze uitbreidingen is duidelijk te zien dat oude verkavelingstructuren zijn opgepakt voor de inpassingen van nieuwbouw.

Door deze nieuwe schillen rondom de historische kern, vormt nu alleen nog de oostelijke zijde van de middendijk nog net als vroeger de dorpsrand.

De ligging van de wegen is ondanks de ontwikkelingen nauwelijks veranderd. De Middendijk vormt nog steeds de structuurdrager van het dorp. In de kern van Nijbroek zijn enkele nieuwe wegen ontwikkeld, het Dorpsplein en de Dijkhuizenseweg. Het verloop van deze nieuwe wegen is te herkennen in de oude verkaveling.

Het dorp Nijbroek heeft met omringend buitengebied 1.000 inwoners en een bebouwd oppervlak van circa 11 hectare.

Kenmerkend aan Nijbroek is de centraal gelegen open ruimte rondom de kerk waaromheen in een ring de bebouwing is geplaatst. Deze open ruimte bestaat uit een voorplein voor de kerk en een stuk grasland met fruitbomen.

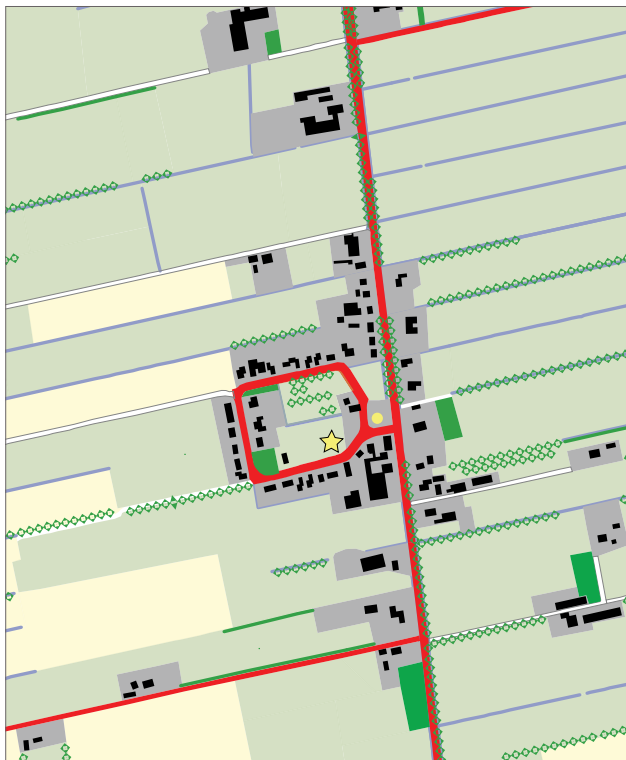
De kerk van Nijbroek vormt een duidelijk landmark en is in het open landschap al van verre zichtbaar. Er komen weinig functies voor in het dorp. Nijbroek heeft een dorps huis en aan de doorgaande weg een benzinstation.

de open ruimte rondom de kerk

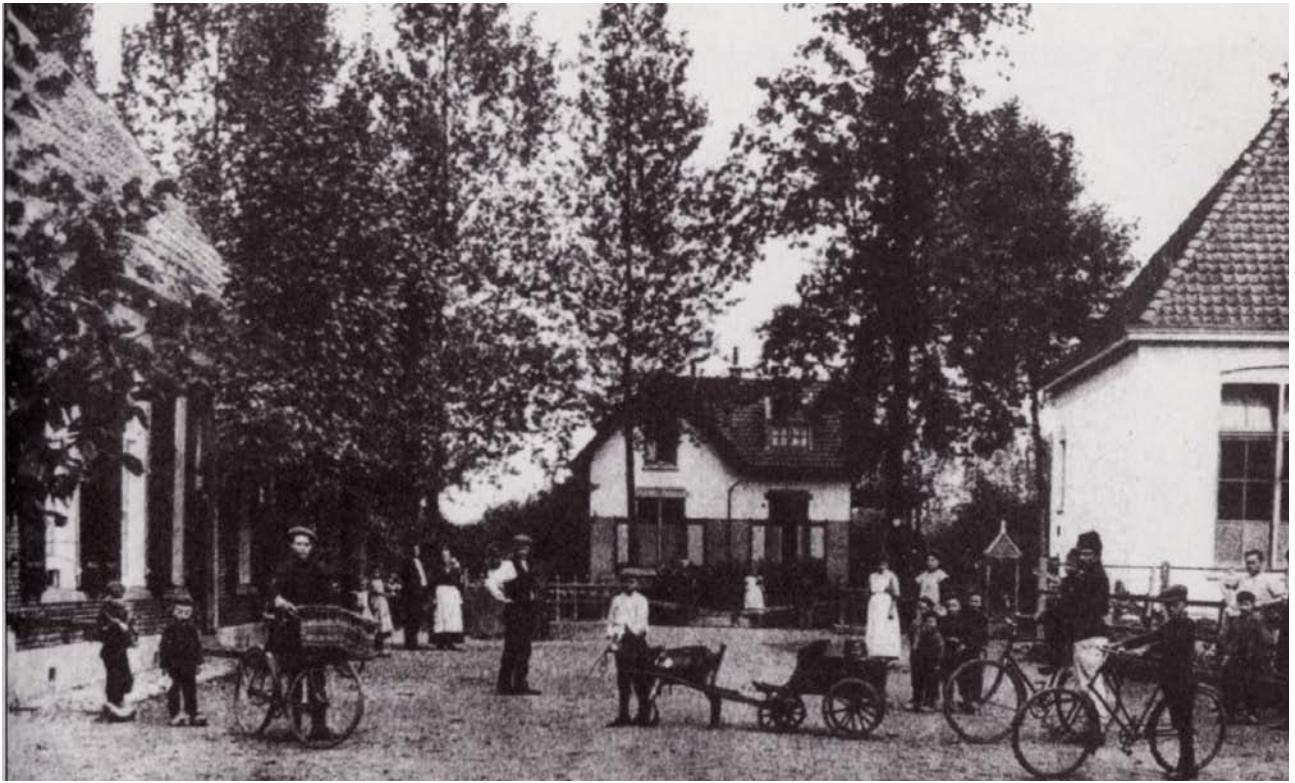
de Middendijk

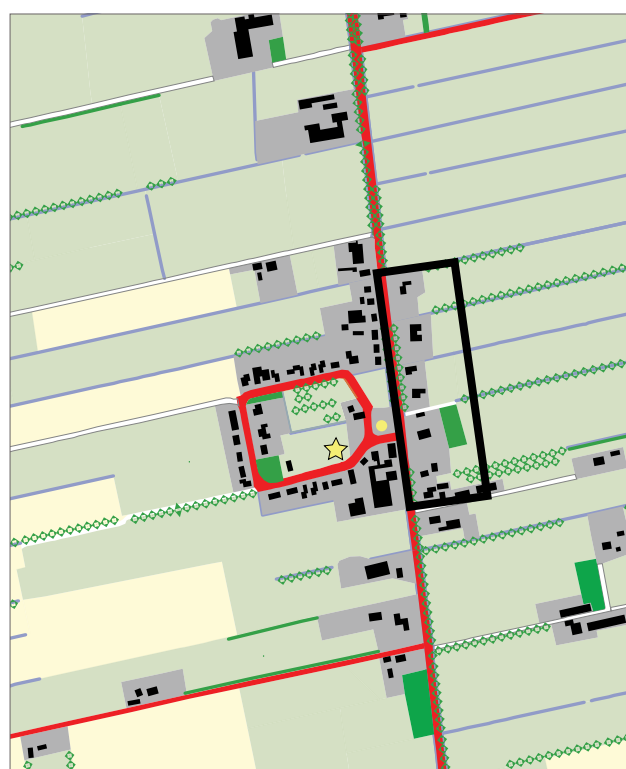
1:10 000

massa/ruimtekaart 1:10 000

- < links boven: Nijbroek vroeger, foto genomen tussen 1914 - 1918
- < links onder: zicht op de kerk rond de eeuwwisseling

keuze dorpsrand 1:10 000

Dorp Totaal

In het algemeen kan worden geconcludeerd dat de vroegere hoofdstructuren van Nijbroek en omgeving nog steeds duidelijk te herkennen zijn. De groenstructuur is duidelijk veranderd, maar de verkaveling en de wegen zijn bijna onveranderd gebleven. De meest opvallende verandering is de compacte uitbreiding van Nijbroek rond de kern. Verder kan geconcludeerd worden dat bij deze nieuwe inpassingen als nieuwbouw en wegen de oude verkavelingstructuren als leidraad

Zoals eerder gezegd ligt Nijbroek in een open, weids landschap dat voornamelijk als weideland in gebruik is. De randen van het dorp hebben veel contact met het omliggende landschap en zijn al van verre zichtbaar. De huizen liggen langs alle randen met de achterkant naar het landschap gekeerd. De randen verschillen voornamelijk door de leeftijd van de bebouwing en de opbouw van de rand.

De westrand van Nijbroek maakt deel uit van de latere aanbreidingen rondom de kern. De bebouwing grenst hier aan weideland. De rand wordt gevormd door de achtertuinten van de bebouwing met duidelijke erfafscheidingen. Het vormt hiermee een duidelijke strakke rand ten

opzichte van het landschap.

De rand wordt verder gevormd door bebouwing aan de Middendijk.

De oostrand van het dorp grenst aan de Middendijk en maakt deel uit van het oudere deel van het dorp. De bebouwing staat hier tevens met de achterkant naar de omgeving gekeerd en grenst aan een sportveld en weideland. De rand is een rafelige lijn van kavels. De rand is hier sterker aangezet met beplanting en enkele houtwallen en vertoont veel variatie.

Door deze nieuwe schillen rondom de historische kern, vormt nu alleen de oostelijke zijde van de middendijk nog net als vroeger de dorpsrand. Doordat deze rand van Nijbroek in honderd jaar relatief weinig veranderd is, is hier nog een duidelijke relatie met het omliggende landschap zichtbaar. Deze rand vormt voor Nijbroek de meest kenmerkende rand om verder te onderzoeken.

massa/ruimte

Dorpsrand

De oostelijke dorpsrand van Nijbroek wordt gevormd door de bebouwing langs de Middendijk.

De huizen zijn niet direct gesitueerd aan de straat maar hebben een diepe voortuin en zijn te bereiken via een oprit of dreef. Parallel aan de Middendijk ligt bovendien een sloot waarvan het talud vaak bij de voortuin wordt betrokken zodat visueel een nog breder profiel ontstaat.

De huizen kunnen worden getypeerd als royale, afwisselende, vrijstaande, woningen of boerderijwoningen die op ruime kavels zijn gesitueerd, waarvan enkele woningen met bijbehorende schuren nog in gebruik zijn als agrarisch veeteeltbedrijf.

De woningen, die eveneens in diepe, groene achtertuinen zijn gesitueerd staan met de achterzijde naar het open landschap gericht. Het weideland wordt ook hier ter plaatse gekenmerkt door een lange, rationele verkaveling waarbij de sloten

en de aanplant van groen langs de kavels de beleving van deze indeling versterken.

Dwars door de weilanden verloopt ook een fietspad (het Kerkenpad) die een mooie ontsluiting vormt voor Nijbroek.

Wat betreft de verkaveling van de bebouwingsvlakken kan worden geconstateerd dat deze is gerelateerd aan de verkaveling van het aangrenzende landschap.

Bebouwingstypologie

Gevarieerde, vrijstaande woningen,
2-3 etages

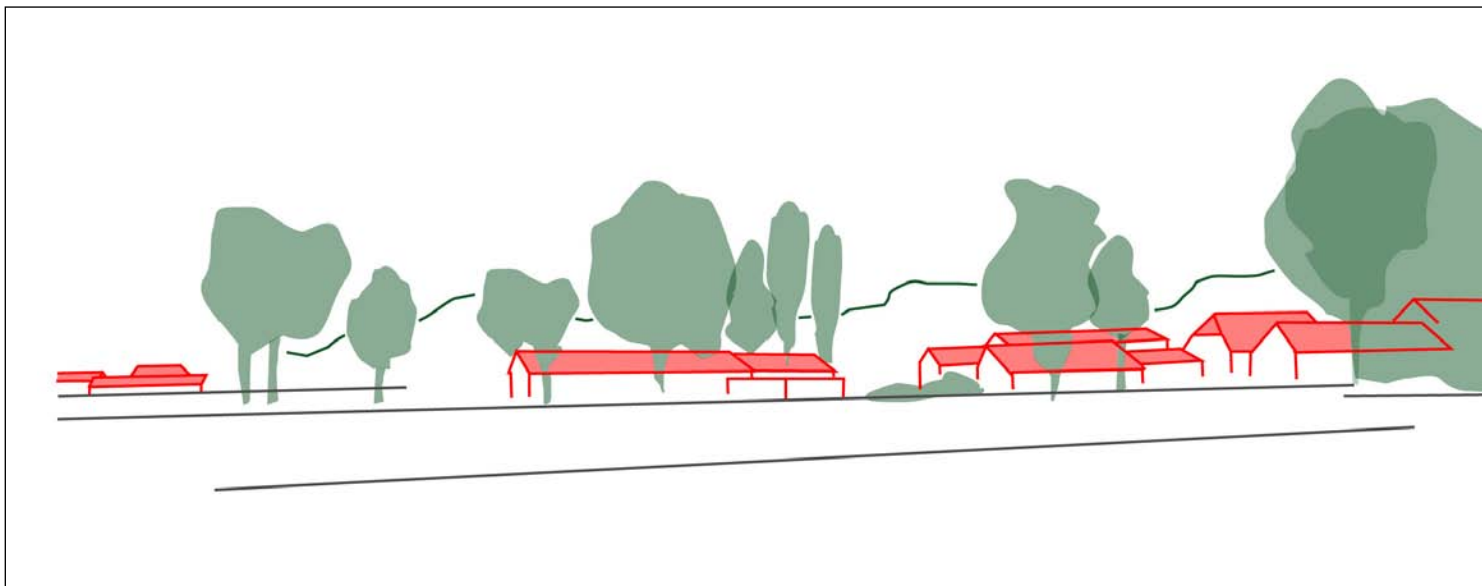
Boerderijwoningen met schuren

Rode en gele baksteen

Overwegend zwarte daken

Gebouwd in de jaren '20-'90

Opgetrokken in oude, streekeigen
stijl

Als we de oostelijke dorpsgrens op het grensvlak van bebouwing naar landschap nader bekijken valt op dat er veel opgaand groen in de achtertuinen is gesitueerd. Doordat de afscheidingen zijn gevormd met groen materiaal ontstaat er een heel natuurlijk, landelijk karakter. Wel is er door de vele groenelementen weinig interactie mogelijk vanuit de huizen met het omliggende landschap en andersom. De beplanting vormt dan ook de visuele dorpsgrens.

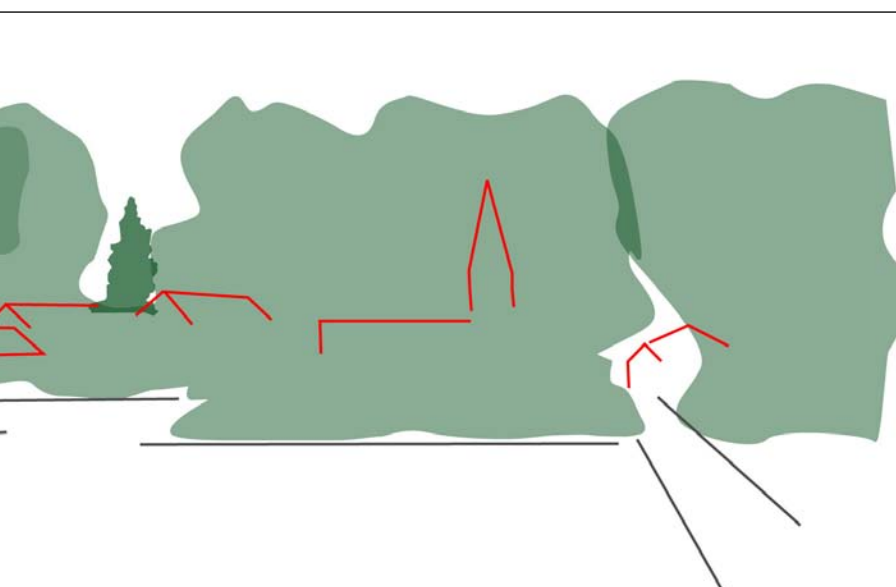
Er is vanuit het landschap gezien wel enige nuanciering waar te nemen in de dichtheid van het groen.

Aan beide uiteinden van de dorpsrand is het groen wat opener dan in het midden en over het algemeen is de linkerzijde iets groener dan de

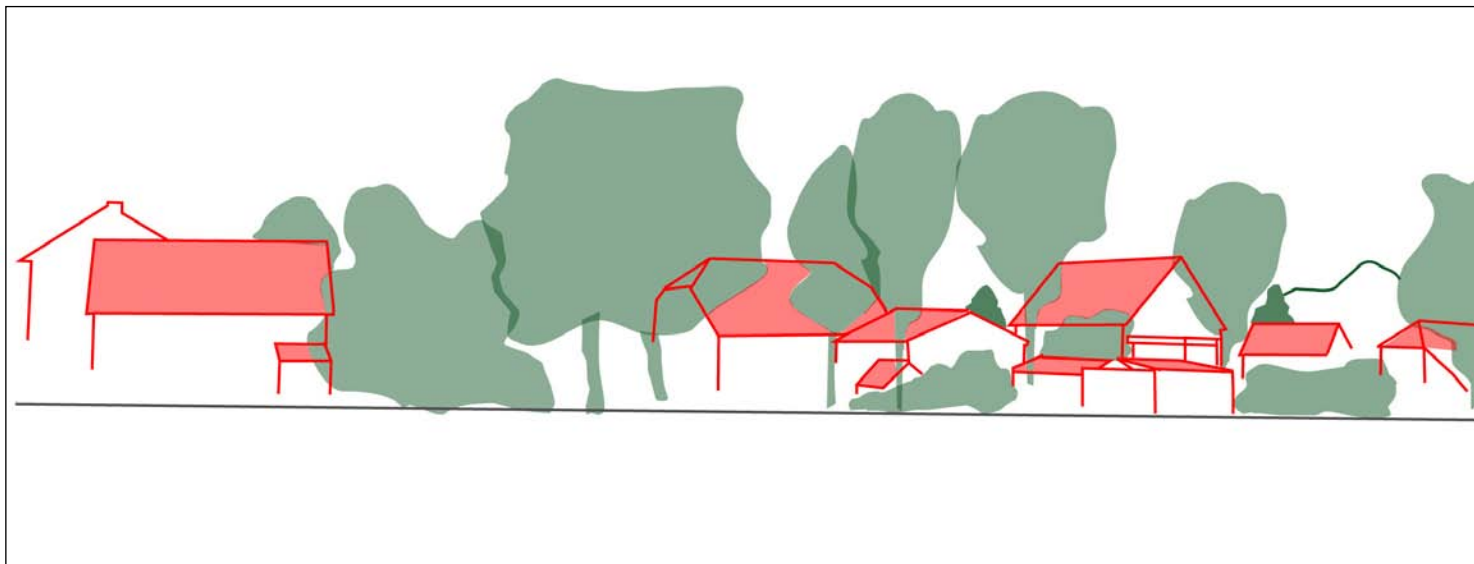
rechterzijde. Vooral bij de nieuwere bebouwing aan de rechterzijde is lagere en relatief minder groen aanwezig.

Door de verschillende dieptes van de achtertuinen en het verschil in openheid ontstaat een mooie, afwisselende en rafelige rand.

Verder valt op dat er geen eenduidige richting is aangenomen in de opstelling van huizen.

< Deze foto is genomen vanaf het Kerkenpad (fietspad) vanuit het landschap. Het betreft de linkerkzijde van de dorpsrand.

Transformatie

Gezien de veranderingen van de dorpsrand door de jaren heen kan worden opgemerkt dat de bebouwing flink is uitgebreid. Oftewel door de inbreiding van nieuwere woningen tussen de oudere bebouwingseenheden is een min of meer aaneengeschakeld geheel en een meer compacte dorpsrand ontstaan. De locatie van de uitbreidingen is daarom een logisch vervolg.

De huizen zijn in verschillende tijden gebouwd maar zijn wel in eenzelfde stijl opgetrokken. Dit geeft afwisseling maar tegelijk ook eenheid in het geheel.

Bij deze uitbreidingen is rekening gehouden met bestaande structuren. De Middendijk blijkt vanouds de belangrijkste structuurdrager te zijn. Maar ook

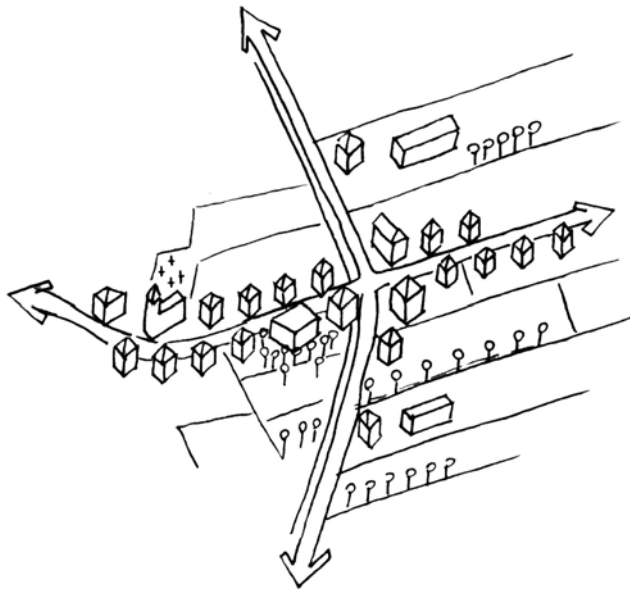
de smalle verkaveling is een vrij dominante factor waar rekening mee gehouden moet worden. Deze is dan ook ten opzichte van vroeger geheel intact gebleven.

De groenomvang is wel behoorlijk ingeboet alhoewel dat niet te wijten valt aan de uitbreiding van de dorpsrand maar aan de gewijzigde landbouwdoelstellingen.

< Deze foto is genomen vanaf het Kerkenpad (fietspad) vanuit het landschap. Het betreft de rechterzijde van de dorpsrand.

4.4 De Vecht

Dorp en omgeving

De Vecht is een klein, landelijk gelegen lintdorp ten Westen van Deventer. Het dorp is ontstaan op een kruispunt van wegen.

De Vecht ligt in een open landschap, met rechtehoekige verkaveling omzoomd door enkele houtwallen. Het landschap is voornamelijk in gebruik als weideland met enkele akkers. De Vecht is hiermee een typisch ontginningsdorp.

De toegangswegen worden allen begeleidt door laanbeplanting (voornamelijk populieren). Overige beplanting is met name te vinden langs kavels en slootkanten

(wilgen-elzensingels). Structuurdragers in het landschap zijn het Toevoerkanal en de Grootte Wetering. De Grootte Wetering loopt door de Vecht heen.

De Vecht is ontstaan aan de wegkruising van de Kerkstraat-Beentjesweg en de Lochemsestraat- Avoordseweg. Deze wegen zijn de belangrijkste structuurdragers én ontsluitingswegen van het dorp. In oostelijke richting ligt de A50 die voor een verdere verkeersafwikkeling zorgt.

Transformatie

De Vecht is van oorsprong een lintdorp ontstaan op een kruising van wegen. Het landschap kenmerkt zich door blokachtige verkaveling ten westen van de Wetering en smalle rationele verkaveling ten oosten van de Wetering.

Als men de historische kaart uit 1908 en de huidige situatie met elkaar vergelijkt is te zien dat de hoofdstructuur nog duidelijk terug te vinden is. De verkaveling en de wegenstructuur zijn bijna onveranderd. Het grootste verschil met vroeger is te vinden in de groenstructuur en het landgebruik. Zo zijn veel bospartijen en laanstructuren verdwenen. Tevens was vroeger het land voornamelijk als weideland in gebruik. In de huidige situatie zijn een deel van deze kavels omgevormd tot akkerland.

Een ander belangrijk nieuw element is de aanwezigheid van de gegraven weteringen.

Nieuwbouw is met name uitgebreid langs de toegangswegen. Oude verkavelingspatronen zijn een enkele keer opgepakt, maar zijn niet altijd leidend geweest voor deze inpassingen. De Vecht was tot 1940 beperkt tot een concentratie van bebouwing rond het kruispunt Kerkstraat- Lochemsestraat. Uitbreidingen ontstonden voornamelijk in het verlengde van deze straten. Ook langs de toegangswegen in noord- zuid richting hebben verschillende uitbreidingen plaatsgevonden.

topgrafische kaart 1:25 000

historische kaart 1908 1:25 000

landschapsstructuurkaart 1908

landschapsstructuurkaart 2007

	bebouwing		fruitteelt / boomgaarden
	bos		oppervlakte water / sloot
	wegen		contour huidige bebouwing
	laanbomen		
	verkaveling		
	akker		

behouden elementen

de kerk van de Vecht vormt een duidelijk landmark.

de wegkruising

Dorp en opbouw

De Vecht is een jong wegdorp dat in de 19e eeuw is ontstaan op een wegkruising naast de Grote Wetering. Het bevat rondom deze wegkruising een kleine kern.

Het dorp is geleidelijk uitgebreid in de oost-west richting langs de hoofdweg. Het bestaat uit een enkel lint waarbij de nieuwste uitbreidingen aan de uiteinden voorkomen. Voor deze uitbreidingen zijn oude verkavelingspatronen een enkele keer opgepakt, maar deze zijn niet altijd leidend geweest voor inpassingen.

Door deze nieuwe uitbreidingen vormt nu alleen nog een klein deel aan de zuidkant van de Lochemsestraat nog net als vroeger de dorpsrand. De overige delen van de oude kern zijn ingepakt met nieuwe bebouwing.

De Kerkstraat-Beentjesweg en de Lochemsestraat-Avoordseweg vormen nog steeds de belangrijkste structuurdragers van de Vecht. Deze wegen zijn zelfs nog belangrijker geworden in de loop der jaren.

De Vecht en omliggende buitengebied telt 410 inwoners en heeft een bebouwd oppervlak van circa 15 ha. Kenmerkend aan de Vecht is dat er in het dorp weinig tot geen open ruimtes te vinden zijn. De enige open ruimte worden gevormd op de wegkruising naast de Grote Wetering en

de voorpleinen voor de kerken. Verder vormen alleen de smalle straatprofielen met daarlangs de bebouwing smalle ruimtes.

Opvallend is dat de Vecht twee kerken telt. Waarvan de nieuwste kerk gelegen aan de Kerkstraat een landmark voor het dorp vormt.

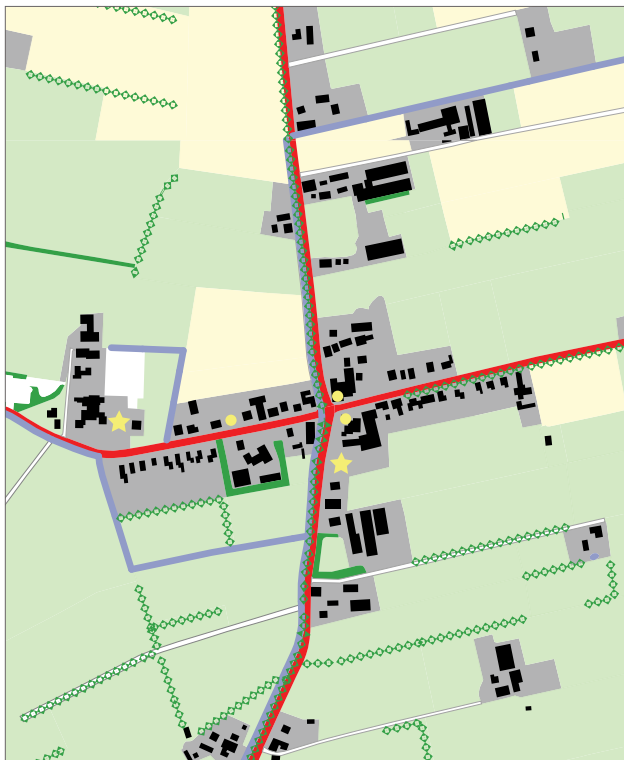
De weinige functies die de Vecht kent liggen allen langs de oost-west gesitueerde weg. Dit zijn onder andere een basisschool, garage, café en winkel.

schuur langs lochemseweg

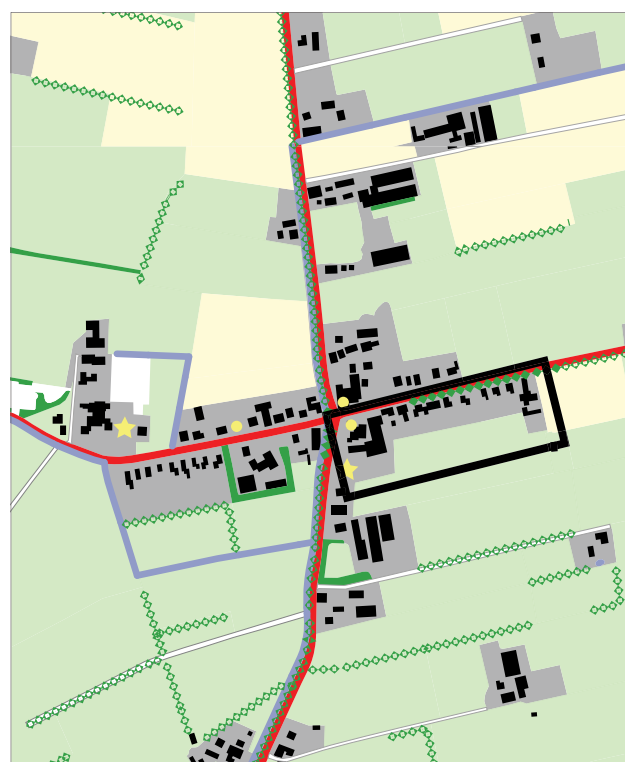
omgeving van de Vecht

1:10 000

massa/ruimtekaart 1:10 000

keuze dorpsrand 1:10 000

Dorp Totaal

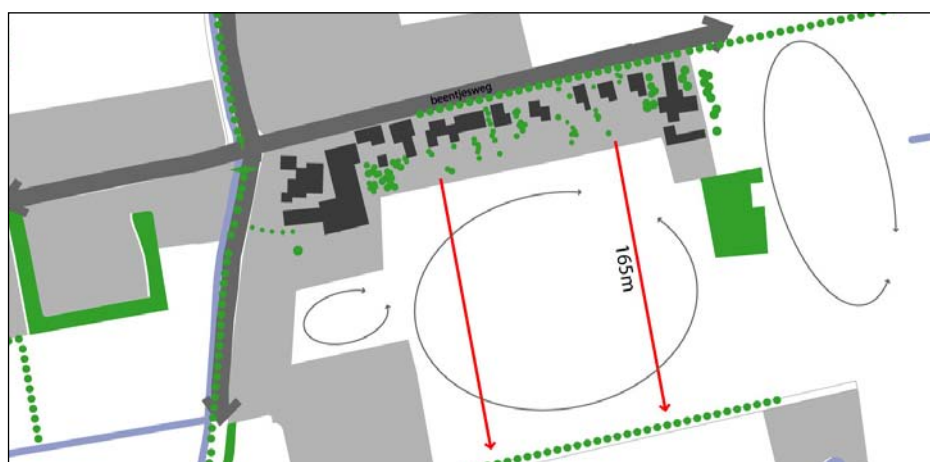
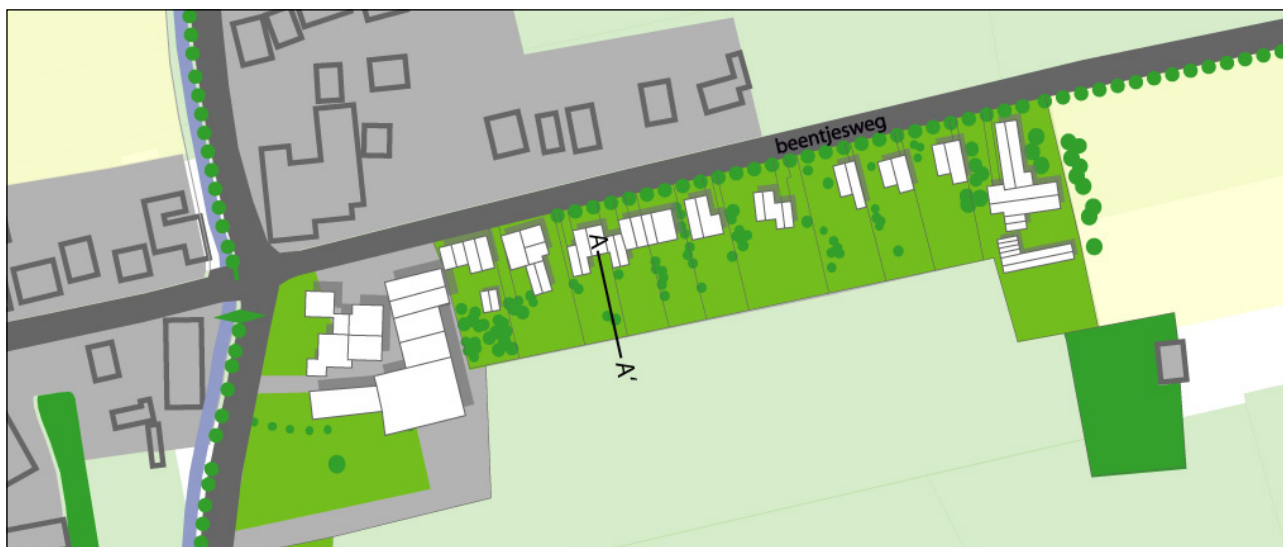
In het algemeen kan worden geconcludeerd dat de vroegere hoofdstructuren van de Vecht en omgeving nog steeds duidelijk herkenbaar zijn. De groenstructuur en de komst van de Weteringen zijn duidelijke veranderingen, maar de verkaveling en wegen zijn bijna onveranderd gebleven.

De Vecht zelf heeft echter wel onder grote veranderingen gestaan. Het dorp heeft zich sterk uitgebreid in met name de oost-west richting. Ook de toegangswegen die in noordzuidelijke richting verlopen zijn door middel van verspreide clusters sterk uitgebreid. Oude verkavelingspatronen zijn een enkele keer opgepakt, maar zijn niet altijd leidend geweest voor deze inpassingen.

Zoals eerder omschreven ligt de Vecht in een open agrarisch landschap. Het landschap kenmerkt zich door blokachtige verkaveling en ten oosten en westen van de Wetering een smalle rationale verkaveling. De randen van het dorp hebben veel contact met het landschap. De Vecht bestaat uit lintbebouwing aan twee zijden van de weg. De huizen liggen hierdoor aan alle randen met de achterkant naar het landschap gekeerd. De randen verschillen onderling door de leeftijd van de bebouwing en de opbouw van de rand.

De noordrand van de Vecht grenst deels aan een akker en deels aan weideland. De rand wordt gevormd door de achtertuinen van de bebouwing. De zuidkant grenst in zijn geheel aan weideland. Ook aan deze rand staan de huizen met hun achterkant naar het landschap. Deze rand wordt plaatselijk omlijst door wilgensingels en houtwallen wat voor meer variatie zorgt.

Het zuidelijke bebouwingslint aan de Beentjesweg vormt de meest kenmerkende rand om verder te onderzoeken. Doordat een klein deel van deze rand relatief weinig is veranderd in de afgelopen honderd jaar verwachten we dat de relatie met het landschap hier nog duidelijk aanwezig is. Tevens komt de voor het ontginningslandschap kenmerkende rechthoekige verkaveling in deze rand het sterkst naar voren.

massa/ruimte

Dorpsrand

De bebouwing aan de Beentjesweg vormt de oostelijke dorpsgrens van de Vecht. De Beentjesweg vormt een onderdeel van de wegw kruising waaraan het dorp de Vecht is ontstaan. De weg is zodoende al vanouds een belangrijke doorgaande route.

De lintbebouwing die aan beide zijden van de Beentjesweg is gelegen bestaat uit vrijstaande woningen die op regelmatige afstand van elkaar staan. De bebouwing is te typeren als twee onder één kapwoningen en vrijstaande woningen, die bijna allen, in een gevarieerde, vrij moderne stijl zijn opgetrokken.

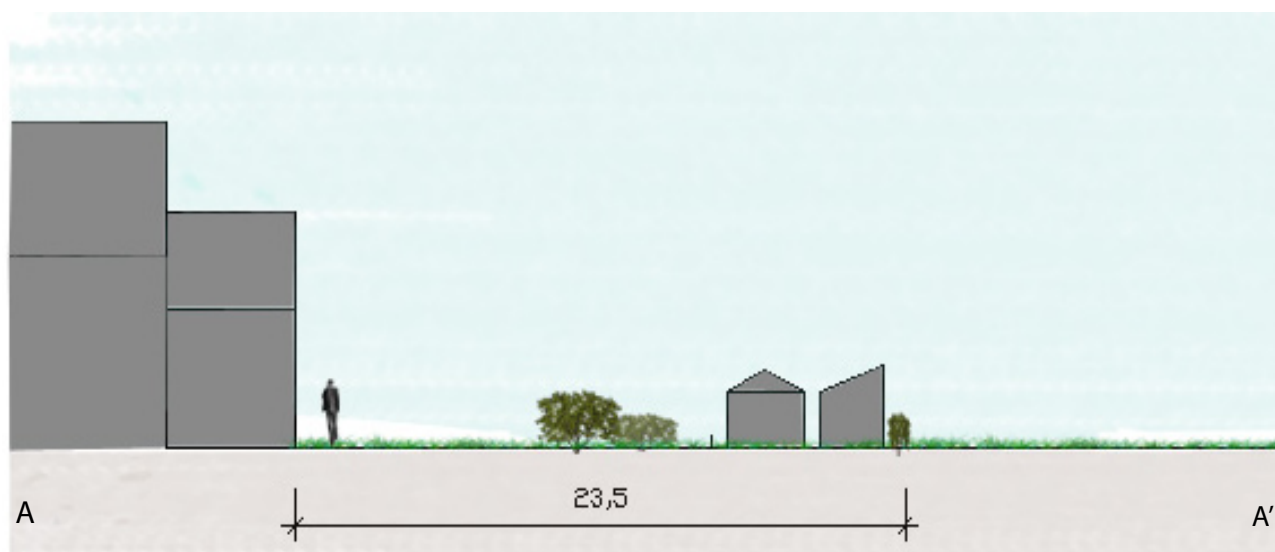
De huizen bezitten ondiepe voortuinen en zijn voornamelijk aangepland met laag siergroen. Door de voortuin verloopt vaak een oprit omdat bijna alle huizen een garage bezitten.

De achtertuinen zijn daarentegen redelijk groot te noemen. Temeer omdat er geen zware afscheidingen zijn opgenomen tussen het open landschap en de achtertuin. Zodoende lijkt de achtertuin visueel

groter. Ook is er daardoor veel inter-actie mogelijk tussen de huizen en het open weidelandschap. De achtertuinen vertonen vrij veel variatie maar bevatten over het algemeen weinig grote groeielementen waardoor de rand kaal en vrij stenig oogt.

De afscheidingen tussen de huizen bestaan voornamelijk uit schuttingen en hagen. Verder komen op de overgang van tuin naar landschap ook verschillende haagstructuren voor.

Wat betreft de verkaveling kan worden opgemerkt dat de verkaveling van de achtertuinen haaks staat op de verkaveling van het aangrenzende weidelandschap.

Bebouwingstypologie

Vrijstaande woningen, 2-3 etages

Twee onder één kap woningen,
2-3 etages

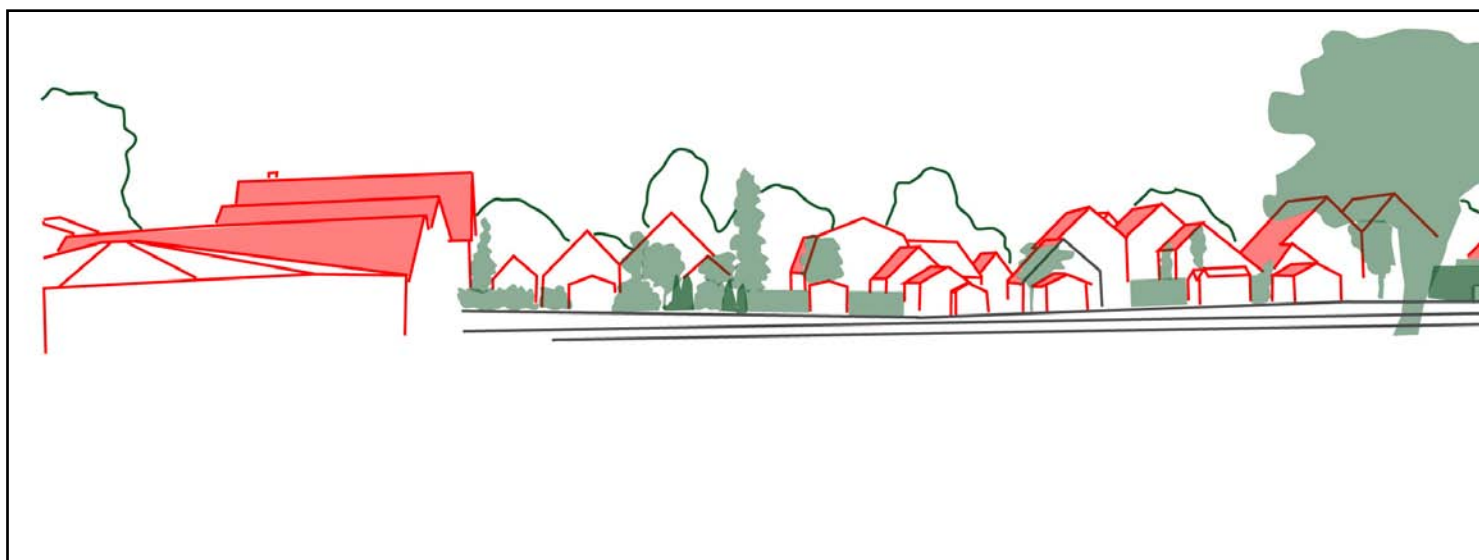
Rode en gele baksteen

Rode en zwarte daken

Gebouwd in de jaren '40-'90

Voornamelijk nieuwbouwwonin-
gen

Opgetrokken in variërende stijlen

Als je de dorpsrand van de Vecht vergelijkt met de dorpsrand van Nijbroek valt op dat de rand van de Vecht minder groen is. Omdat er relatief vrij nieuwe huizen staan is het logisch dat er nog geen grote groenelementen staan. Toch zijn er ook geen bomen aangepland die uit kunnen groeien tot grote bomen. Dat is jammer want dat zou meer cachet aan de dorpsrand geven. Anderzijds sluit de openheid weer meer aan bij het open landschap en is er ook een vrij sterke relatie mogelijk met de omgeving. Dit is ook te danken aan het feit dat er geen massale afscheidingen op de overgang van tuin naar landschap staan zodat een onbelemmerd zicht vanuit de huizen mogelijk is.

Als je het silhouet van de dorpsrand nader bekijkt valt op dat de huizen wel allemaal in eenzelfde richting staan waardoor een geordende geheel ontstaat. Alhoewel de huizen onderling wel verschillen ontstaat toch een eenheid.

Transformatie

Als men de historische kaart en de huidige kaart vergelijkt is te zien dat de Beentjesweg onderdeel uitmaakt van de wegkruising waaraan het dorp de Vecht is ontstaan. De Beentjesweg is dan ook door de jaren heen één van de belangrijkste structuurdragers van het dorp gebleven.

Daarnaast valt op dat het dorp sterk is uitgebreid. En dan voornamelijk langs de wegen die de oorspronkelijke wegkruising vormden.

Kortom kan worden gesteld, dat hoe verder van de wegkruising af, hoe nieuwer de bebouwing wordt. Dit gegeven is in de praktijk duidelijk waar te nemen. De linkerzijde van de dorpsrand bevat de oudste bebouwing en de rechterzijde de nieuwste bebouwing.

De uitbreidingen zijn ook landschappelijk te verantwoorden. Gezien de structuur van de Beentjesweg is de uitbreiding een logische beweging. Ook de oorspronkelijke verkavelingstructuur van het weiland is daarbij niet aangetast.

4.5 Bouwstenen Ontginningen

Welke elementen maken een dorpsrand kenmerkend in een ontginningslandschap?

In dit hoofdstuk ontleden we de onderzochte dorpsranden van Nijbroek en de Vecht aan de hand van de eerder opgestelde bouwstenen van een dorpsrand. Door deze twee randen te vergelijken hopen we kenmerkende elementen te achterhalen die typisch zijn voor een dorpsrand in het ontginningslandschap. Achtereenvolgens behandelen we van beide dorpsranden de bebouwing die de dorpsrand vormt, de beplanting op de kavels die grenzen aan de dorpsrand en de kenmerken van het omliggende landschap. Hierop volgend achterhalen we hoe de interactie tussen landschap en dorp is.

Bebouwing

Nijbroek

Positie huis t.o.v. landschap: achterzijde

Alle huizen zijn met de achterzijde naar het aangrenzende landschap gericht.

Ritme: onregelmatig

De dorpsrand wordt gekenmerkt door royale, vrijstaande woningen. De woningen staan in een onregelmatige afstand ten opzichte van elkaar maar vormen bij elkaar wel een eenheid.

Positie huis op kavel: midden op kavel

De meeste huizen staan midden op de kavels waardoor de huizen royale voor- en achtertuinten hebben. Door de verschillende dieptes van de kavels ontstaat een gevarieerde rand.

Bebouwingstypologie: Royale, vrijstaande woningen opgetrokken in oude stijl.

de Vecht

Positie huis t.o.v. landschap: achterkant

Al de huizen zijn met de achterzijde naar het landschap gekeerd. Alleen de schuren aan de linkerzijde zijn met de zijgevel naar het landschap gericht.

Ritme: onregelmatig

De huizen hebben een onregelmatige tussenafstand en staan soms tegen elkaar aangebouwd.

Positie huis op kavel: midden op het kavel

De huizen staan allen in het midden van het kavel. Alhoewel de huizen wel op de voorste helft zijn gepositioneerd. De voortuin is daardoor een stuk minder diep dan de achtertuint. Wel wordt vanaf het landschap het beeld van de dorpsgrens bepaald door de schuurtjes, kassen en andere kleine bouwwerken die achterop de kavels zijn gesitueerd.

Bebouwingstypologie: huis met kap, twee onder één kapwoningen

Beplanting op kavel

Nijbroek

Solitaire bomen: Op de kavels zijn veel grote, volgroeide bomen gesitueerd van voornamelijk inheems materiaal.

Houtwallen: Op bijna alle kavels wordt de afscheiding gevormd met natuurlijke materialen in de vorm van houtwallen en andere bossages. Daardoor oogt de rand in het algemeen vrij groen en gesloten.

Struiken: Op de plaatsen waar de rand een minder dicht struweel heeft zijn verschillende struikgroepen gesitueerd (sierstruiken).

Openheid: Enkele kavels, (voornamelijk de boerderijerven) hebben bijna geen afscheidingen en liggen open in het landschap.

de Vecht

Solitaire bomen: Er zijn enkele solitaire bomen aangepland al zijn deze wel van redelijk klein formaat (3e grootte). Ze kunnen niet echt concurreren met de hoge huizen.

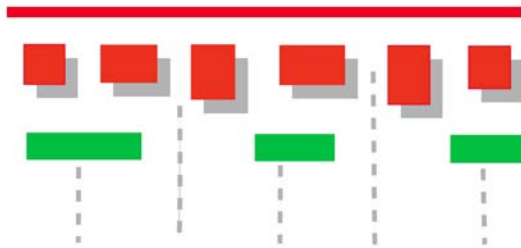
Hagenstructuren: Enkele kavels worden begrenst door hagen (beukenhagen en wintergroene hagen) van circa 1,20 hoog. De achtertuinen blijven door deze geringe hoogte naar de omgeving toe vrij open.

Struiken: In de achtertuinen zijn veel groepen sierstruiken aangepland bij wijze van afscheiding.

Openheid: Over het algemeen zijn de tuinen zeer open naar het landschap toe omdat er weinig hoog opgaand groen is gebruikt maar vooral laag siergroen.

Combinatie tussen lineaire interactie en verweving tussen dorp en landschap

Landschap

Nijbroek

Reliëf: **vlak**

Verlaging: De vele sloten vormen de begrenzing van de weilanden en versterken de beleving van de strookachtige verkaveling.

Lineaire bomenrij: Langs wegen en paden komen vaak bomenrijen voor. In de weilanden zijn lange rijen knotwilgen gesitueerd.

Solitaire bomen: Bij de boerderijen zijn veel grote solitaire aangepland. Op de grens van weilanden komen regelmatig groepen knotwilgen en meidoornhagen voor.

Openheid: Het meest kenmerkend voor het landschap is de enorme weidsheid met vergezichten van honderden meters.

de Vecht

Reliëf: **vlak**

Verlaging: In het aangrenzende landschap zijn enkele sloten gesitueerd die karakteristiek zijn voor het weidelandschap.

Lineaire bomenrij: In de omgeving worden veel wegen begeleid met bomen (populieren). Ook de Beentjesweg is aangepland met wegbegeleidende bomen.

Solitaire bomen: In de weilanden zijn verschillende groepen solitaire aangebracht die tevens als schaduwplaats dienen voor het loslopende vee. Ook komen er groepen knotwilgen voor aan de slootzijden.

Openheid: Het aangrenzende weiland vormt eveneens een open landschap maar oogt wel iets minder open als het landschap nabij Nijbroek. Dit kan te wijten zijn aan het feit dat de verkaveling van het landschap haaks staat op de verkaveling van de bebouwing waardoor sommige zichtlijnen worden onderbroken.

Overeenkomsten

Als men de onderzochte dorpsranden met elkaar vergelijkt zijn er een aantal overeenkomsten te ontdekken. De randen van Nijbroek en de Vecht hebben bijvoorbeeld gemeen dat alle huizen midden op het kavel staan en met de achterzijde naar het landschap zijn gericht wat een geordende en vrij strakke rand oplevert. Alhoewel toch alle huizen in een onregelmatig ritme staan en de rooilijn verspringt ontstaat geen afbreuk aan dit geordende beeld.

Ook het feit dat beide randen zijn opgebouwd uit royale, vrijstaande woningen levert een overeenkomst op. De bouwstijlen van de huizen in beide randen zijn daarentegen niet overeenkomstig.

Overigens kunnen de gevonden overeenkomsten niet als algemeenheden gerekend worden voor het gehele ontginningslandschap. Daarvoor zijn te weinig dorpsranden onderzocht in dezelfde omstandigheden. Toch is het opvallend dat hierin overeenkomsten worden gevonden.

Het aangrenzende landschap van beide randen staat in teken van openheid, weidsheid en enorme vergezichten. Het weidelandschap is daarbij ingedeeld in strakke, strookvormige kavels. De sloten die op de grenzen van deze kavels liggen accentueren deze indeling nog meer. Maar ook de knotbomen die vaak in lange rijen langs de slootkanten zijn gesitueerd dragen hieraan bij.

Niet alleen de beplanting in de weilanden maar ook de begeleidende wegbeplantingen behoren tot de bekende landschappelijke elementen in de ontginningen. De wegen zijn namelijk vaak aangeplant met hoge populieren of essen.

Interactie tussen landschap en dorp.

De relatie tussen dorp en omgeving komt tot stand door verschillende factoren. Onder andere de dorpsvorm, de opzet en ordening van de bebouwing en de landschappelijke kenmerken zijn hiervoor verantwoordelijk. Deze factoren in samenhang met elkaar vormen de dorpsrand. De dorpsrand is als het ware het resultaat van de interactie tussen de factoren.

De bouwstenen die bepalend zijn voor deze factoren verschillen onderling wel van elkaar.

De relatie tussen het landschap en de dorpsrand van Nijbroek is bijvoorbeeld wezenlijk anders dan bij de Vecht terwijl toch het omliggende landschap overeenkomt.

De verschillen zitten hier voornamelijk in het groengebruik. De dorpsrand van Nijbroek heeft bijvoorbeeld een hele groene uitstraling wat visueel de overgang van bebouwing naar landschap

verzacht. Daarnaast zorgt het groen (vooral inheems materiaal) er ook voor dat de dorpsrand landschappelijk beter wordt ingepast. Wel wordt door de vele opgaande beplanting de interactie tussen de woningen en het landschap enigszins beperkt.

Behalve de hoeveelheid en de toepassing van groen wordt het beeld van de dorpsrand ook beïnvloed door de variatie van de kavels. In de rand bij Nijbroek verschillen namelijk de dieptes van de kavels sterk ten opzichte van elkaar. Dit levert een mooie, gevarieerde en verspringende rand op en zorgt voor een totaal ander beeld en beleving dan bij de dorpsrand van de Vecht.

De dorpsrand van de Vecht wordt gekenmerkt door een open karakter. Deze openheid is ook typerend voor het omliggende weidelandschap en levert dus in zekere zin een overeenkomst op. Daarnaast is er door de openheid vanuit de huizen wel een duidelijk contact met het landschap mogelijk. Anderzijds zorgt de openheid en de relatief weinig volgroeide bomen voor een hardere overgang tussen landschap en bebouwing. Dit wordt temeer versterkt door het karakter van de hoge, strakke nieuwbouwwoningen.

De groenelementen die voorkomen in de achtertuinen bestaan voornamelijk uit sierheesters en lage bomen (3^e grootte) van vooral uitheems materiaal wat weinig aansluiting oplevert met het landschap.

Als men de historische kaarten van de dorpsranden vergelijkt met de huidige situaties kan worden gesteld dat de structuren die aanwezig waren grotendeels zijn overgenomen. Beide randen zijn namelijk verder ontwikkeld aan bestaande wegen die van oorsprong al een belangrijke structuurdrager vormden. De uitbreidingen zijn dan ook een logisch vervolg op eerdere ontwikkelingen. Bovendien worden door de uitbreidingen de oorspronkelijke structuren meer geaccentueerd en versterkt.

Wat betreft de verkaveling valt ten opzichte van vroeger geen enkele verandering op te merken. Dit is overigens niet heel verwonderlijk. De smalle verkaveling en slootstructuren vormen namelijk een dominante factor in het weidelandschap waar moeilijk van kan worden afgeweken.

De groenomvang is wel behoorlijk ingeboet alhoewel dat niet te wijten valt aan de uitbreiding van de dorpsrand maar aan de gewijzigde landbouwdoelstellingen.

Conclusie

5

Conclusie

Welke elementen spelen een rol in de opbouw van dorpsranden in het algemeen en wat zijn specifieke kenmerken van dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel?

Om antwoord te geven op de bovengestelde onderzoeksvraag is het noodzakelijk per onderdeel kort de belangrijkste resultaten te evalueren en de deelvragen te beantwoorden omdat deze gegevens de basis vormen voor de conclusie. De bedoeling is namelijk te weten wat kenmerkend is voor een landschap en wat daarvan terug te vinden is in een dorpsrand in dat landschapstype. Om hiervan een overzicht te krijgen en relaties te kunnen leggen zullen de belangrijkste kenmerken en eigenschappen per landschapstype, per dorp en per dorpsrand op rij worden gezet.

Hieruit voortvloeiend zal de onderzoeksvraag worden beantwoordt, waarna vervolgens dieper zal worden ingegaan op algemene bevindingen en constatering die tijdens het onderzoek naar voren zijn gekomen. Ook zal de link worden gelegd naar de praktijk waarbij uitleg zal worden gegeven wat de resultaten en bevindingen van het onderzoek kunnen betekenen voor ons vakgebied en hoe ze kunnen worden gebruikt.

Deelvraag:

- Wat is de opbouw van het IJssellandschap ten westen van Deventer?

Na een verdieping in de ontstaanswijze van het IJssellandschap (zie hfst.1) kan worden geconcludeerd dat vele processen in vloed hebben gehad, maar dat vooral de dynamiek van de rivier vormend is geweest voor de landschapstypen die voorkomen in het IJssellandschap. De landschapstypen betreffen het oeverwallenlandschap, boslandschap en de ontginningen.

Landschappen

Tussen de landschapstypen onderling zijn duidelijke verschillen waarneembaar (zie matrix blz. 29,30).

Het oeverwallenlandschap wordt gekenmerkt door de parallelle ligging langs de IJssel. Ook de wegen

die de lintvormige dorpen op de oeverwallen verbinden verlopen evenwijdig aan de rivier en liggen vaak op of in de nabijheid van een dijk. De dijken zijn bovendien erg beeldbepalend en geven in combinatie met de vloeiende patronen een sterke relatie aan met de rivier.

Verder kan het oeverwallenlandschap worden beschouwd als een kleinschalig, gevarieerd en half open landschap wat gezien inrichting en gebruik multifunctioneel is.

Het boslandschap is ten opzichte van de twee andere het meest besloten landschap. De dorpen zijn voornamelijk aan de rand van het bos gesitueerd of komen in losse eenheden in het bos voor. Oude en nieuwe patronen komen in combinatie met elkaar voor. Het gevarieerde landschap bestaat daardoor enerzijds uit vloeiende patronen die geënt zijn op bodemkundige en geomorfologische eigenschappen. Anderzijds overheerst een rationele indeling met rechthoekige percelen bouwland, bos en wegen die ontstaan zijn als gevolg van verschillende reorganisaties en ruilverkavelingen.

De ontginningen worden gekenmerkt door openheid en een rationele indeling.

Omdat het gebied relatief laat in gebruik is genomen komen er weinig dichte bebouwingskernen voor. De voorkomende bebouwingseenheden bestaan voornamelijk uit boerderijen die lintvormig langs de wegen zijn gevestigd, verspreid door het gebied.

Het rechthoekige wegen- en slotenpatroon en de regelmatige, strookvormige verkaveling zorgen voor een geordende, strakke indeling. De laanbeplantingen langs de wegen versterken deze structuur.

In contrast met de dichtheid van de oeverwallen, kenmerken de komgronden zich door hun vlakke, grote openheid, grootschaligheid en rechte lijnvoering. In landschappelijk opzicht is dit bijzonder waardevol. Het verruimt de blik en speelt een belangrijke rol in de omgevingsoriëntatie.

Na het bestuderen van de landschapstypen en het maken van de dorpskeuzes is duidelijk geworden dat het landschapstype inderdaad invloed heeft op de bebouwingsvorm. Dit in overeenstemming met de hypothese waarin werd gesteld dat waarschijnlijk het landschap invloed heeft op de bebouwingsvorm, maar vermoedelijk ook op de kenmerkende elementen in dorpsranden.

In het oeverwallenlandschap en boslandschap bevinden zich over het algemeen meer compacte dorpsvormen terwijl bij de ontginningen amper dorpen met een kern kan worden gevonden. De nederzettingvormen zijn hier meer lintvormig opgezet. In het boslandschap zijn de dorpen vaak gesitueerd op de overgang van bos naar open gebied.

Deelvragen:

- *Wat is de relatie tussen de bebouwing en het landschap?*
- *Wat is de opbouw en karakter van de dorp(srand)?*
- *Welke invloed heeft de opbouw van het landschap op de bebouwingsranden?*
- *Hoe is de beleving vanuit het landschap naar de bebouwing?*
- *Welke bouwstenen zijn er te onderscheiden?*

De bovenstaande deelvragen hebben betrekking op het dorp en de dorpsrand. Bij het analyseren van beide bleek het noodzakelijk eerst een kader te scheppen voor het begrip dorpsrand.

De dorpsrand komt tot stand als gevolg van de interactie tussen verschillende factoren zoals dorpsvorm, de opzet en ordening van de bebouwing en de landschappelijke kenmerken.

Om de aspecten in beeld te krijgen die bepalend zijn bij voor deze factoren is een richtlijn opgezet waaraan dorpsranden getoetst kunnen worden.

Dit is gedaan in de vorm van een opsomming van bouwstenen die een grote rol spelen in de randopbouw (zie iconen blz. 32,33).

Bouwstenen dorpsrand

De dorpsrand is opgebouwd uit gebouwen, beplanting en reliëf.

De gebouwen bepalen in grote mate de rand. Hierbij is de oriëntatie ten opzichte van het landschap, de positie op het kavel, het ritme en de massa maar ook de bebouwingstypologie vormend voor de beleving.

Het dorp verschijnt in aanzicht bijna altijd als een mengsel van gebouwen en bomen. Beplanting is

daarom erg bepalend hoe de dorpsrand ervaren wordt. Verschijnen de gebouwen 'naakt' aan de dorpsrand of zijn ze ingepakt met beplanting. Het materiaal, het ritme en de mate van beplanting op zowel het eigen kavel als in het aangrenzende landschap zijn beeldbepalende bouwstenen voor de beleving van de rand. Daarnaast beïnvloedt ook het gebruik en het verkavelingspatroon van het landschap het beeld.

Ook reliëf in de vorm van verhoging en verlagingen in het landschap hebben invloed op de beleving van de dorpsrand. Zo kunnen de gevels van huizen deels verdwijnen achter een verhoging of is de rand juist door de weids- en vlakheid of waterpartij in het landschap duidelijk zichtbaar.

Tot slot bepaalt de mate van transparantie van een aan de dorpsrand gelegen stedenbouwkundig eiland de visuele dorpsgrens. De mate en schaal van de eerder genoemde verticale elementen, bebouwing, beplanting en reliëf zijn verantwoordelijk voor de transparantie en geven deze visuele begrenzing gestalte.

Aan de hand van bovenstaande bevindingen zijn de dorpsranden verder onderzocht. De belangrijkste conclusies per dorp en rand zullen kort worden herhaald waarbij ook antwoordt wordt gegeven op de deelvragen.

Dorpen en randen

Terwolde en Wilp zijn beiden typerende dorpen voor het oeverwallenlandschap. Dit uit zich in de sterke relatie met het dijklichaam en de terugkerende vloeiende patronen. Daarnaast bezitten beiden een historische kern en een landgoed.

Ook de typische landschapskenmerken zijn in de omgeving van beide dorpen ruimschoots aanwezig. Zo worden bijvoorbeeld de dijken bij beide dorpen begeleidt door meidoornhagen die erg karakteristiek zijn voor het oeverwallenlandschap.

Gezien de dorpsrand van Wilp kan worden geconstateerd dat de dijk waaraan de dorpsrand grenst een grote invloed heeft op de beleving ervan. De dijk vormt als het ware een buffer waardoor weinig interactie mogelijk is tussen de dorpsrand met het aangrenzende weiland. Toch sluit de dorpsrand goed aan op deze bijzondere landschappelijke structuur. De diepe kavels volgen heel duidelijk de richting van de dijk. Daarnaast geven ook de houtwallen, bomen, hagenstructuren en weilandjes die in de dorpsrand voorkomen aansluiting met

het landschap.

In tegenstelling tot de rand van Wilp oogt de dorpsrand bij Terwolde vrij kaal. Dit is te wijten aan het feit dat de dorpsrand bestaat uit vrij nieuwe woningen waarbij weinig tot geen volwassen bomen voorkomen. De overgang van bebouwing naar landschap is daardoor vrij hard. Wel is er een duidelijke zichtrelatie mogelijk vanuit de huizen naar de omliggende weilanden.

De randen lijken bij de eerste aanblik totaal niet op elkaar. Toch hebben ze veel bouwstenen die overeenkomen. Door het onregelmatige ritme en de wisselende posities van de huizen worden gevarieerde, rafelige randen gevormd wat overeenkomt met het afwisselende beeld van het oeverwallenlandschap. Kortom de variatie en gelaagdheid die het landschap kenmerkt loopt door tot de bebouwing.

De compacte dorpen Epse en Harfsen zijn beide gelegen in het boslandschap. De directe omgeving wordt gevormd door een afwisseling van bos, beplante lanen en glooiende akkers waarbij een rechthoekige indeling overheerst.

Van enige afstand gezien vormen de bossen een achterliggend decor voor het dorp Epse. De rand van het dorp wordt echter gekenmerkt door grote openheid. De rand grenst namelijk aan het open, licht glooiende bouwland van de Epser es.

Het enige element wat deels het zicht afschermt vormt de bomenrij als laanbeplanting die tussen de bebouwing en het aangrenzende landschap is gesitueerd. Anderzijds vormt de bomenrij een kenmerkend element uit het boslandschap en zorgt deze voor een zachtere overgang tussen bebouwing en landschap waardoor een betere aansluiting ontstaat.

De dorpsrand van Harfsen wordt gekenmerkt door rechtlijnigheid en een contrast in open en beslotenheid. De dorpsrand grenst namelijk aan een landschap dat bestaat uit percelen dennenbos een akkerland die als het ware een raamwerk en omlijsting vormen voor de dorpsrand.

Kortom gezegd spelen de groenelementen in de vorm van bos en laanbeplanting in beide randen een belangrijke rol. Ze geven meer cachet aan het geheel en het losse groen verzacht bovendien de strakke lijnvoering die kenmerkend is voor het boslandschap. Ook is er mede doordat de huizen met de voorzijde naar het landschap zijn gericht een goede zichtrelatie mogelijk.

Toch is er bij beide dorpsranden niet echt sprake

van verwevenheid. De dorpsrand en het landschap vormen duidelijke scheidslijnen. Dit wordt versterkt door de rechte indeling, het eenduidige ritme en de sobere bouwstijl van de huizen maar ook door de weinige beplanting in de voortuinen.

De samenhang tussen het landschap en de dorpen bestaat voornamelijk uit een parallelle structuur.

Bij de ontwikkeling van de dorpen Nijbroek en de Vecht hebben bestaande, doorgaande routes een belangrijke rol gespeeld. Met name Nijbroek is ontstaan als lintdorp waaraan een kleine kern is komen te liggen. De Vecht is ontstaan aan een kruising van wegen.

Het aangrenzende ontginningslandschap van beide dorp(sranden) staat in teken van openheid, weidsheid en enorme vergezichten. Het weidelandschap is daarbij ingedeeld in strakke, strookvormige kavels. De sloten die op de grenzen van deze kavels liggen en de lange rijen knotbomen in het landschap accentueren deze indeling nog meer. Daarnaast vormen de aanwezige laanbeplantingen landschappelijke karakteristieken.

Wat betreft de dorpsranden kan worden geconstateerd dat beiden zijn opgebouwd uit vrijstaande, royale woningen die midden op de kavel zijn gesitueerd en met de achterzijde naar het landschap zijn gericht. Dit levert een vrij strak en geordend beeld op. Alhoewel toch alle huizen een onregelmatig ritme en positie hebben en ook de rooilijn verspringt ontstaat geen afbreuk aan dit geordende beeld.

De relatie tussen het landschap en de dorpsrand van Nijbroek, is wezenlijk anders dan bij de Vecht terwijl toch het omliggende landschap overeenkomt. De verschillen zitten hier voornamelijk in het groengebruik. De dorpsrand van Nijbroek bestaat namelijk uit veel groen waardoor een betere aansluiting met het landschap wordt gerealiseerd en de overgang van bebouwing naar landschap wordt verzacht. Wel wordt de zichtrelatie tussen de woningen en het landschap beperkt. De beplanting vormt dan ook deels de visuele dorpsgrens.

Daarnaast wordt het beeld van de dorpsrand bepaald door de variatie in kaveldieptes. In samenhang met de afwisseling in openheid en beslotenheid van groen levert het een gevarieerde rand op die toch goed aanluit bij het strak geordende ontginningslandschap.

De dorpsrand van de Vecht wordt echter gekenmerkt door een open karakter waardoor er vanuit de huizen een duidelijk contact met het landschap mogelijk is. Anderzijds zorgt de openheid en de relatief weinig volgroeide bomen voor een hardere overgang tussen landschap en bebouwing. Dit wordt temeer versterkt door het karakter van de hoge, strakke nieuwbouwwoningen.

Conclusie bouwstenen dorpsranden

Welke elementen spelen een rol in de opbouw van dorpsranden in het algemeen en wat zijn specifieke kenmerken van dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel?

Uit voorgaande bevindingen kan worden geconcludeerd dat de eerder genoemde bouwstenen (zie bouwstenen dorpsrand) bepalend zijn voor de opbouw en verschijningsvorm van een dorpsrand. Alle randen bevatten namelijk dezelfde bouwstenen. Doordat elke bouwsteen in meerdere of mindere mate en in een andere hoedanigheid voorkomt ontstaan er verschillende dorpsranden.

Daarbij kan wel onderscheid worden gemaakt in landschapsgerelateerde bouwstenen en bouwstenen die verantwoordelijk zijn voor de bebouwing en de ordening ervan.

Zo zijn het landschapsgebruik, de verkavelingstructuur, het reliëf, de mate, het ritme en het materiaal van de landschapsbeplanting alleen bepalend voor het beeld van het aangrenzende landschap.

De oriëntatie ten opzichte van het landschap, de positie op het kavel, het ritme en de massa van de bebouwing en de bebouwingstypologie zijn bepalend voor de opbouw en de ordening van de bebouwingseenheden. Ook het ritme en het materiaal van de evt. beplanting die op eigen kavel voorkomt en de mate en schaal van alle verticale elementen dragen hieraan bij.

Overigens kunnen de categorieën bouwstenen niet los van elkaar worden gezien. Ze komen altijd in samenhang met elkaar voor en bepalen dus samen het totaalbeeld.

Daarom kan worden geconcludeerd dat het aangrenzende landschap grote invloed heeft op de kenmerkende elementen in de dorpsrand omdat het landschap zelf onderdeel uitmaakt van de interactie.

Vermoedelijk heeft het aangrenzende landschap ook invloed op de bouwstenen uit de bebouwingscategorie.

Bij de onderzochte dorpsranden komen namelijk bouwstenen uit beide categorieën per landschap in een overeenstemmende samenhang voor.

Bij het oeverwallenlandschap valt het bijvoorbeeld op dat de wisselende posities en het onregelmatige ritme van de huizen aansluiting geeft bij de variatie en gelaagdheid die kenmerkend is voor het oeverwallenlandschap.

De dorpsranden in het rationeel ingedeelde boslandschap zijn eveneens praktisch, efficiënt en rechtlijnig van opzet. Het eenduidige ritme en de sobere bouwstijl van huizen ondersteunen deze indeling.

Ook in het ontginningslandschap waar een strak en geordend beeld overheerst zijn overeenkomsten in de dorpsrand te ontdekken. De opzet en ordening van de bebouwing is geënt op de smalle verkavelingstructuur. Maar ook de openheid, ruimtelijkheid en grootschaligheid die kenmerkend is voor de ontginningen is terug te vinden in de opzet van de bebouwing.

Omdat te weinig dorpsranden en aangrenzende landschappen in dezelfde omstandigheden zijn onderzocht kunnen de bevindingen niet als algemeen uitgangspunt worden beschouwd.

Om de vermoedens te kunnen bevestigen zullen door middel van dezelfde methodiek meerdere dorpsranden moeten worden onderzocht.

Tot dusver zijn er ook weinig tot geen overeenkomsten te vinden in de opbouw van dorpsranden in de landschapstypen onderling. Dat wil dus zeggen dat de onderzochte randen landschapsgebonden zijn ingericht wat een ondersteuning vormt voor bovenstaande vermoedens.

Hoogstwaarschijnlijk zal de samenhang tussen landschap en dorp(srand) afnemen naarmate de karakteristieke landschapselementen minder aanwezig zijn.

Hier ligt dan ook een directe link naar de streekelijkheid en het waarborgen van de genius loci. Als de landschapskarakteristieken niet meer aanwezig of als zodanig herkenbaar zijn zal er waarschijnlijk ook minder streekgebonden worden gebouwd. Waardoor verdere vervreemding van de genius loci zal optreden.

Dat onderstreept dus de urgentie van het behouden van de landschappelijke structuren en elementen.

Toepassingen

Na bovenstaande bevindingen is duidelijk dat de bouwstenen die de bebouwingsvorm, de bebouwing en de ordening ervan en het landschap beïnvloeden verantwoordelijk zijn voor het totaalbeeld van de dorpsrand. Daarnaast is een goede verwevenheid en wisselwerking tussen de bebouwing en het aangrenzende landschap niet alleen bepalend voor de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden maar ook essentieel voor het behoud en de versterking van de landschappelijke kwaliteit.

Door de bouwstenen te beïnvloeden waaruit de dorpsrand wordt gevormd, kan de wisselwerking en verwevenheid tussen beiden worden gestimuleerd.

Concreet betekend dit dat de bouwstenen die verantwoordelijk zijn voor de opbouw en ordening van de bebouwingseenheden zoveel mogelijk affectie moeten hebben met het aangrenzende landschap.

Daarnaast is het belangrijk dat landschappelijke structuren en elementen worden gehandhaafd.

Landschapskarakteristieken zoals reliëf in de vorm van dijken of sloten, verkavelingsstructuren, oude akkers(essen), bossen of andere landschapsbeplantingen moeten zoveel mogelijk worden ingepast bij nieuwe planvorming. Het landschap kan zodoende als onderlegger worden gebruikt bij nieuwe planvorming wat op zichzelf geen nieuw idee is. Toch zou er op die punten meer winst te behalen zijn als er bewuster mee zou worden omgegaan.

Deze uitgangspunten gelden niet alleen op het niveau van ruimtelijke ordening, stedenbouw of landschapsinrichting, maar ook bij de inrichting van de particuliere kavels is het aan te raden zoveel mogelijk aansluiting te zoeken met het omliggende landschap. Dit kan worden gerealiseerd door het aanplanten van bomen welke de overgang tussen dorp en landschap verzachten en het gebruik van streekeigen beplanting te stimuleren.

Alhoewel wij als tuin- en landschapsvormgever niet direct betrokken zijn bij de opbouw, ordening en uitstraling van de bebouwingseenheden moeten we er ons wel van bewust zijn dat de oriëntatie, positie, ritme en massa van de bebouwing bepalend zijn voor de interactie met het landschap.

Ook is het belangrijk dat de bebouwingstypologie aansluit bij de omgeving.

Tijdens het onderzoek is namelijk gebleken dat deze aspecten erg bepalend zijn in de sfeer en beleving van de dorpsrand. Het maakt bijvoorbeeld erg veel uit of de huizen een streekeigen karakter, losse schakering of seriematige opstelling hebben.

Tot slot kunnen alle bevindingen als basis dienen voor verder onderzoek en uiteindelijk een bijdrage leveren aan de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden waardoor tevens de landschapsidentiteit zal worden gewaarborgd.

Bronnen

Bankras M., Hendriks F., Ruisch-Mocking M.; 2006, Wat maakt een dorp aantrekkelijk om in te wonen, Velp.

Bobic, M.; 2005; Uitvoeren van het onderzoeksproject, Velp, Hogeschool Larenstein

Elerie H.; 1998, Dorpslandschappen spanningsveld tussen traditie en vernieuwing, Groningen, Noorderbreedte

Habets, A., Hajonides, T., Schuit, S; juni 2004; Dorp als daad, bouwstenen voor dorpen van het oosten, stichting Undercover i.s.m. Uitgeverij Blauwdruk, Arnhem.

Jans, J.; 1991; Dorpen in oost Nederland, Enschede.

Jans, J.; 1967; Landelijke bouwkunst in Oost- Nederland, Enschede.

Lidth de Jeude; M van. e.a.; 2001; Landschapsbouw, Velp, Hogeschool Larenstein.

Ministerie van VROM; 1997, Stads- en dorpsranden voorbeeldenboek.

Mulder G. H., Mulder-Groothedde M, Sevenster L., ten Bosch B.; Wilp, het dorp en de Wilpse Klei in het verleden.

Oudheidkundige kring Voorst; 1998; Foto's uit de gemeente Voorst.

Stichting Stimulant Overijssel; 1999; Agrarische bebouwing met streekeigen kenmerken.

Stuurgroep fysieke pijler en Stedelijk netwerk stedendriehoek; september 2004; Bypass Landschap stedendriehoek 2030, Amsterdam.

Vredenburg J.; Nijbroek, 1998, momenten uit de geschiedenis van een plattelandsgemeenschap, Nederlandse Uitgeverij van Jubileumboeken

Vroom. J.; 2006; Lexicon van de tuin- en landschapsinrichting, Wageningen, Uitgeverij Blauwdruk.

Wolters, W.; 1968; Typologie van landelijke nederzettingen in Nederland, Delft.

Zoon, C.; 2005; De kunst van onderzoek, Velp, Hogeschool Larenstein.

Internet

Gemeente Voorst (www.vorst.nl)

Gemeente Lochem (www.lochem.nl)

Google Earth

Kaarten

Bodemkaart van Nederland 1:50 000

Topografische kaart van Nederland 1:25 000

ANWB/VVV topografische fietskaart 1:50 000

Historische kaarten 1914 1:25 000

April 2007

Lea van Liere
Katarina Noteberg
Maïke Warmerdam

begeleider:

Miloš Bobić